

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

43. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XIII BINDS 3. AARGANG

1950

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN
HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1950

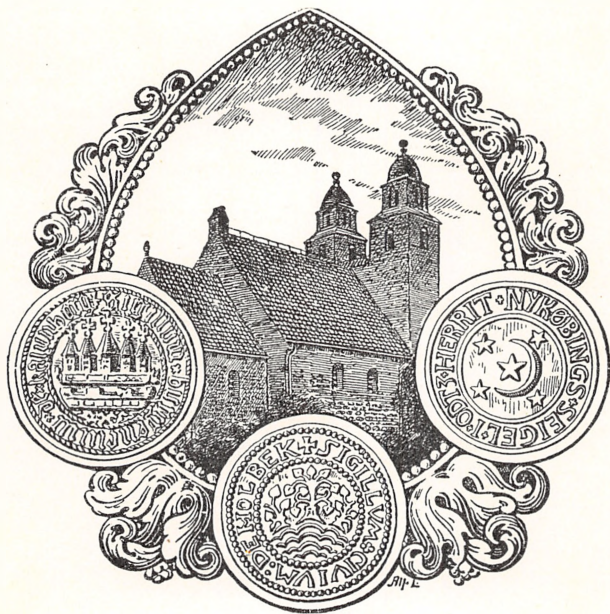
FRA HOLBÆK AMT

HISTORISKE AARBØGER

43. BIND

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT

XIII BINDS 3. AARGANG

1950

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN - KØBENHAVN

HOLBÆK AMTSTIDENDES BOGTRYKKERI

1950

INDHOLD

	Side
† JENS SCHOU CHRISTENSEN MØLLER 1865—1950. En Nekrolog ved Albert Thomsen	5
Lærer Johs. C. Jessen : FRA DE FØRSTE LANDSBYSKO- LERS TID. Skoler og Skoleholdere i Helsinge og Drøs- selbjerg Sogne 1739—1814	12
Cand. theol. og mag. G. Gørges : PROFESSOR JENS HENRIK LARSENS SELVBIOGRAFIER	53
† Lærer Niels Chr. Bahn : I ENGENE OMKRING LOD- SKOVEN	63
Bent Rasmussen : APOTEKER OG APOTEKERE PAA SAMSØ	74
Chr. Olsen , Torpelund: HØSTGILDE PAA ALGISTRUP OG ANDRE FOLKEMINDER	90
Litteraturoversigt ved A. T.	103
Historisk Samfund i 1949 ved A. T.	194
Historisk Samfunds Regnskab 1949 (Omslagets side 3)	

HISTORISK SAMFUNDS STYRELSE

Overlærer **Albert Thomsen**, Holbæk, Fmd. og f. T. Sekretær; Postmester **H. Paludan-Müller**, Nykøbing, Næstformand; Maleren **Troels Trier**, Vallekilde; Tandlæge **Thorkil Sestoft**, Kalundborg; Forstander **Eskild Nylev**, Ubby; Redaktør **Bent Rasmussen**, Tranbjerg; Gaardejer **Jakob Madsen**, Kundby; Godsejer, Hofjægermester **I. Estrup**, Kongsdal, og Postassistent **A. Tilly**, Holbæk, Kasserer.

Redaktionsudvalg: Troels Trier, Paludan-Müller og Albert Thomsen (Fmd.).

Foredrags- og Mødeudvalg: E. Nylev, Th. Sestoft og Paludan-Müller (Fmd.).

Ekspedition: Frk. Ingrid Wiggers-Hansen, Bjelkes Hus, Holbæk, Tlf. 557.

TILIDSMÆND

som godhedsfuldt har lovet hver i sin Kreds at varetage Historisk Samfunds Interesser:

Jyderup: Postpkm. N. Jensen.

Gislinge: Gartner Grodal.

Kundby: Gaardejer Jakob Madsen.

Føllenslev: Gaardejer Vilh. Larsen.

Værsløv: Murermester Thorvald Jacobsen.

Eskebjærg: Proprietær Thorning.

Tømmerup: Tømmermester Hans Olsen.

Aarby: Lærer J. Nielsen.

Sæby: Købmand Justesen.

Gørlev: Førstelærer Hegelund, Ulstrup.

Reerslev: Lærer Hansen.

Kallerup: Frk Bodil M. Jørgensen.

Tranbjerg: Lærer, Red. Bent Rasmussen.

Buerup: Chr. Birch-Larsen.

Faarevejle: Plantør Aasklint.

Ruds Vedby: Fru Amtsskolekonsulent Ch. Lauritzen.

Forsinge: Gdr. L. Andersen.

Rørby: Gdr. Jens Pedersen, Uggerløse.

Svebølle: Stationsforst. Kramhøft.

Svinninge: Førstelærer V. Hougaard.

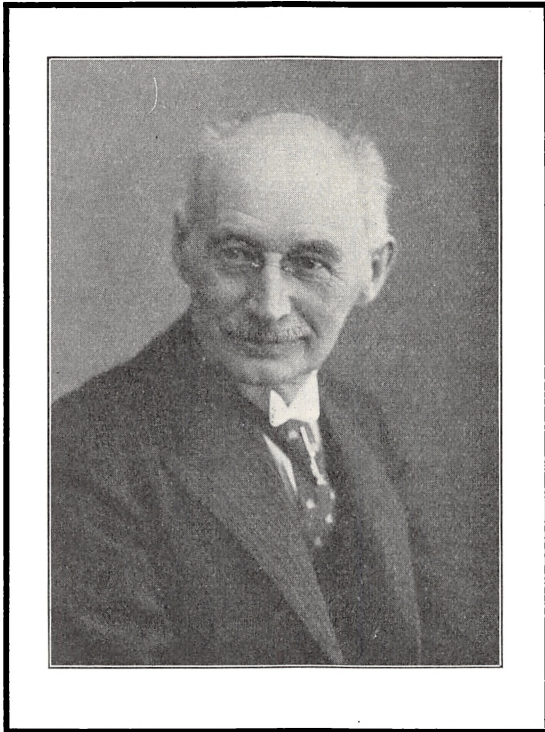
Uggerløse: Gartner Christiansen.

Høng: Fabr. Frede Jensen.

Orø: Gdr. Henrik Larsen.

Mørkøv: Malerm. Johs. Nielsen.

Højby: Amdtsraadsmedlem Wm. Nybjerg.

Jens Schou Christensen Møller

17. Nov. 1865 – 27. Febr. 1950

Vor gamle Formand er død.

Da vi Søndag den 26. Febr. havde Aarsmøde i Jyderup, vedtog Styrelsen at forme Aarbogen 1950 som en Hilsen og Lykønskning til Dr. Møller i Anledning af, at han til November vilde fylde 85 Aar. Vi vidste nok, at han laa meget syg, men vi haabede, at hans sejge, stærke Natur ogsaa denne Gang vilde overvinde Sygdommen.

Næste Morgen døde han.

Lørdag den 4. Marts skete Bisættelsen fra Bispebjerg Krematorium, hvor Sønnen, Professor, Dr. med. Knud Ove Møller holdt en meget smuk Mindetale over sin Fader.

J. S. Møller var af gammel, jydsk Bondeæt, født i Ringgive Sogn. Faderen, Gaardejer Christen Hansen Møller, der først døde 1930, 92 Aar gammel, skal have været en betydelig Personlighed, levende optaget af Egnens historiske Minder, en glimrende Fortæller om gammel Sæd og Skik, og fra ham arvede Sønnen den Forstaaelse og Respekt for Overleveringens Værdi, den hjertelige Samfølelse gennem Blodets Baand, der senere gav hans kulturhistoriske Forfatterskab en mærkelig fortrolig Tone.

Møller blev Student fra Fredericia 1884, cand. med. 1891 og kom 1. Dec. 1893 til Kalundborg, hvor han fik sin Livsgerning og satte saa dybe Spor paa næsten alle Kulturens Omraader, at hans Navn aldrig vil gaa i Glemme.

Han blev en dygtig Læge og skabte sig en stor Praksis i Byen og Omegnen. Hans Patienter elskede ham, han var saa omhyggelig, indgød Tillid, og der var næsten ingen Grænser for hans Hjælpsomhed og Medfølelse, naar svær Sygdom, Død eller Ulykke ramte et Hjem. I 43 Aar var han Læge i Kalundborg, siden 1915 tillige Kredslæge. Først 1936 forlod han Byen og tog Bolig i København.

Det er ikke min Hensigt her at skrive Dr. Møllers Biografi; der var ellers nok at skrive om: hans Arbejde for at modernisere Byens Skolevæsen, hans Indsats som Hygiejniker, hans politiske Arbejde som en af Pionererne for det radikale Venstre, hans grundlæggende Arbejde for Byens Bibliotek og for Museet i Lindegaarden.

Nej, min Tanke var blot at skrive nogle Mindeord til vor gamle Formands Ære, og derfor vil jeg her holde mig til de to Emner, som staar Historisk Samfund nærmest: hans Arbejde for Museet og hans kulturhistoriske Forfatterskab.

Paa sine Landture, først i Doktorstolen fastspændt i en stiv Bondevogn, senere i sit eget Hestekøretøj, lagde

Møller snart Mærke til, at Røsnæs dannede en Kulturprovins med et helt andet Præg end Egnen Øst og Syd for Kalundborg. Der var herude, som undertiden i isolerede Lokalteter, bevaret Sæder og Skikke især med Hensyn til Dragter og Boligindretning, som vidnede om høj Ælde og om Bøndernes Trofasthed over for Traditionen. Her var en gammel Bondekultur ved at uddø, og Dr. Møller blev straks grebet af Interesse for at faa bevaret saa meget som muligt, inden det blev for sent. Der var altsaa Brug for et Museum til de gamle Sager og for et »Historisk Samfund«, der kunde tage sig af de gamle Folks Fortælling om tidligere Tider.

Begge disse Opgaver blev løst i 1906—07. Tanken om et »Historisk Samfund« kom fra Odsherred, hvor et saadant blev stiftet 1905; det blev saa udvidet til at omfatte hele Amtet, og paa det stiftende Møde i Holbæk 15. Febr. 1906 indvalgte Dr. Møller i Bestyrelsen; han var nu den sidste, der var tilbage af vor Forenings Stiftere.

Historisk Samfunds første større Møde holdtes i Kalundborg, hvor Dr. L. Moltesen talte, og efter et Besøg i Kirken gik mange af Deltagerne hen til Lindegaarden, hvor Arch. C. M. Smidt forklarede de Udgravninger, som han nylig havde foretaget her og i Lindevænget. Den gamle Gaard var jo solgt til Nedrivning, saa der kunde udstykkes Grunde til Villabebyggelse, men da der skulde graves ud til Kælder til den første Villa, stødte man paa svære Fundamenter til Esbern Snares Borgmur. Nationalmuseet foretog nu en større Undersøgelse, og det lykkedes Dr. Møller, Boghandler Elling og andre gode Borgere at skabe saa stor Interesse for Bevaringen af Lindegaarden og dens Omgivelser, at »Foreningen til gamle Bygningers Bevaring« tog Sagen op, og da der skulde handles hurtigt, købte Formanden, Etatsraad Bestle, Gaarden i September 1907, istandsatte Hovedbygningen og udstedte 1911 Gavebrev paa den til Nationalmuseet.

Dr. Møller var straks klar over, at her var Mulighed for

at skabe et Museum; allerede 1907 fik han paa et Møde, hvor Mag. art. Chr. Ax. Jensen talte, nedsat et Udvalg, der skulde arbejde med Sagen, og den 26. Marts 1908 kunde man holde stiftende Generalforsamling, hvor Møller naturligtvis valgtes til Formand, og den 16. Juli 1910 aabnedes »Kalundborg og Omegns Museum« i tre Stuer i Lindegaarden. Det er altsaa i Aar 40 Aar siden.

De tre Stuer blev snart til flere, Museet voksede Aar for Aar, og naar Møller vendte hjem fra sine Sygebesøg paa Landet, havde han ofte Vognen fuld af gamle Sager, som han havde reddet ude hos Bønderne. Efter en stor Udvidelse i 1932 raadede Museet over 23 Lokaler. Utallige Timer af sin sparsomme Fritid har Møller ofret paa sit kære Museum, og hans er Æren for, at det i Dag har Navn ud over hele Norden som et af de bedste Provinsmuseer, i videnskabelig Henseende hvilende paa de store og lykkelige Indsamlinger, som Møller foretog paa Røsnæs til Oplysning om Halvøens Dragt- og Boligskikke, og paa de talrige og værdifulde Publikationer, hvori han gjorde Materialet fra Museets Samlinger til Genstand for en videnskabelig Undersøgelse ud fra kulturhistoriske Synspunkter.

Ubegribeligt, at den travlt optagne Læge, der foruden sin Praksis havde saa mange Hverv at varetage, har kunnet efterlade sig saa stor en litterær Produktion! En Produktion, der spænder fra Skolehygiejne, Biblioteksvæsen, Medicinalhistorie og Socialmedicin til Arkæologi, Kulturhistorie, Topografi og Museumsvæsen.

Hvor har han været flittig! Sent ud paa Aftenen, ja ofte langt ud paa Natten lyste Lampen i hans stille Konsultationsværelse derude paa St. Jørgensbjerg.

En Fortegnelse over alle hans Arbejder vil jeg ikke være i Stand til at bringe her, men jeg vil nævne de Afhandlinger og Bøger, som han publicerede gennem Historisk Samfund.

I Aarbøgerne 1914 og 15 gav han i Afhandlinger *Boligskik i Kalundborgegnen i ældre Tid* vigtige Oplysninger,

især om Stuehusets Indretning og »Bondestuen«s Møblering paa Røsnæs og paa den anden Side af Kalundborg. I 1919 og 20 bragte Aarbøgerne nogle »Meddelelser fra Kalundborg og Omegns Museum«, nogle førstehaands Studier over Ting som i 1919 »Offerfund« af Flintøkser, »En Tordensten« (Øksen som Amulet og Fetisch), »En Amulet« (et Krucifix i en østerrigsk Soldats Tornister), og i 1920 »Kærestegaver« (Manglefjælle, Banketærskler, Hosebaandsvæve, Vindepinde) og Læreklude (Navneklude o. l.). Efter at Møller havde begyndt at udsende trykt Aarsberetning fra sit Museum, holdt han op at skrive disse værdifulde smaa Meddelelser i vore Aarbøger.

I 1924 bragte Aarbogen Møllers »Kalundborg Kirke«, en Vejledning for besøgende, udgivet som Særtryk til Forhandling i Kirken og genoptrykt i Aarbogen 1940.

Hans smukkeste Bog, »Folkedragter i Nordvestsjælland«, udsendtes i 1926 af »Danmarks Folkeminder« og vort hist. Samfund i Fællesskab. Et dybtgaaende Studium over Dragtmoderne i de danske Landsdele og ude i Europa ligger til Grund for denne Bog, hvori naturligvis de mærkelige Dragtskikke ude paa Røsnæs er gjort til Genstand for særlig indgaaende Omtale.

Knap var Dragtbogen med Bodil Møllers smukke Tegninger færdig, før Møller var i fuld Gang med et nyt Hovedværk: »Fester og Højtider i gamle Dage, Skildringer fra Nordvestsjælland med Forsøg paa Tydninger«, udsendt af Historisk Samfund i 4 Leveringer 1928—29—31—33 og derefter i Boghandelen i 2 Bind, et Hovedværk i nordisk etnologisk Litteratur, hvilende paa et fortroligt Kendskab til Folkeminder her fra Nordvestsjælland og paa et omfattende Studium af europæisk folkloristisk Litteratur.

Hans tredie Hovedværk, »Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering«, udsendtes 1940 af »Danmarks Folkeminder«.

Under den tyske Besættelse bad jeg Dr. Møller skrive en indledende Artikel i Aarbogen 1941, om hvad Hjemstavnens og dens Minder betyder for os i onde Tider. »Vor

Hjemstavn« er en ypperlig Oversigt over Nordvestsjællands Historie med en god Karakteristik af Befolkningen herude; en Artikel, som fortjener at læses paany.

I samme Aarbog skrev han første Del af »*Lindegaarden i Kalundborg*, dens Historie og dens Ejere«, afsluttet i Aarbogen 1942 og udsendt i Særtryk.

I Aarbogen 1943 skrev Møller en lille Artikel: *Om Maa-len og Signen*, ud fra Episoder, der staar i Kalundborg Kirkebog 1718.

Hans sidste Bidrag til Aarbøgerne findes i 1946, *Historisk Samfund ved en Milepæl*, en Lykønskingsartikel i Anledning af Foreningens 40 Aars Fødselsdag.

Men foruden disse mange Bidrag har Dr. Møller i vore Aarbøger skrevet Mindeord over følgende: Dr. Folmer Dyrland (1919), Karoline Graves (1932), Kbmd. Ole Lund (1933) og Lærer M. I. Mathiassen, Mullerup (1939).

Et af hans sidste Arbejder var den meget fornøjelige Artikel i »Jul i Kalundborg« 1949: Nogle Erindringer fra Kalundborg. Men han arbejdede i sine sidste Leveaar paa sin sidste store Bog: *Slangen som Lægekunstens Symbol*. Saa aandsfrisk og flittig var den gamle Kredslæge, at han endnu i sit 83. Aar kunde tage en Opgave op, som krævede et vældigt Overblik over den videnskabelige Litteratur om saa specielt et Emne! Han naaede ikke at se Bogen trykt, men den vil sandsynligvis blive udsendt nu som et sidste Æresminde over en tro Tjener af Asklepios.

Dr. Møller var Medlem af Historisk Samfunds Styrelse fra 1906 til 5. Dec. 1936, altsaa i over 30 Aar, deraf som Formand fra 1927—36. Den Del af vort Arbejde, som interesserede ham mest, var Redaktionen af Aarbogen; i mange Aar sad jeg i dette Udvalg sammen med ham og Højskoleforst. Povl Hansen, Vallekilde, og jeg tør sige, at naar et Manuskript kom tilbage til mig efter at have været til Bedømmelse hos de to, saa var det grundigt vurderet. Mine to Kolleger var yderst forskellige Personligheder, men i een Ting var de enige: Aarbogens Artikler skulde

være skrevet i et klart og letlæseligt Sprog, Dokumenter og andet Arkivmateriale skulde refereres og bearbejdes, men ikke gengives ordret, og endelig krævedes det, at Forfatteren skulde opgive sine Kilder. Hvor kunde Møller være skarp over for alt uægte og upaalideligt, al den tynde Snakkesalighed, som dækker over Tomhed og Forlorenhed.

I Styrelsen havde vi det bedste Samarbejde i Møllers Formandsperiode, og det var os alle en Sorg, at han maatte nedlægge sit Hverv, da han rejste fra Kalundborg.

I 1931 fik Dr. Møller Ridderkorset, 1941 Sølvkorset. 1934 modtog han Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelses Prisedaille.

Det skal ogsaa nævnes her, at Møller var blandt Stifterne af »Dansk kulturhistorisk Museumsforening« og dens første Formand fra 1929 til 46 og var Æresmedlem baade af denne Forening, af »Dansk historisk Fællesforening« og af vort historiske Samfund.

— For halvtreds Aar siden var der endnu Idealister til, morgenglade Aander, som grebet af store Ideer løftede Faklen højt og lyste for os, saa vi ikke blot saa de kummerlige Forhold i og om os, men ogsaa Vejen fremad mod større Maal, mod Kundskab, Retfærdighed og Lykke, Idealister, som efter et brydsomt Dagværk havde Kræfter og Mod til i den sparsomme Fritid at gøre et stort Arbejde for en god Sag uden Tanke for Ære eller Penge, varmhjertede Idealister, der maatte kæmpe mod Kulde, Ligegyldighed, Snæversynethed og Dumhed, men som altid holdt Vaabnene blanke og sigtede højt.

En saadan Fakkeltænder var J. S. Møller. Men hans Fakkel lyste ikke blot mod nye Veje fremad, han lod den ogsaa kaste sit Skær tilbage over de mørke Stier, som tidligere Slægter har traadt, han kastede Lys over deres Liv og Tro, saa vi oplevede deres Glæder og anede deres Angst og følte, at vi var af samme Rod.

Naar Faklen slukkes, føler vi Mørket og Kulden.

Ære og Hæder over den gamle Kredslæges Minde!

Albert Thomsen.

FRA DE FØRSTE LANDSBY- SKOLERS TID

**Skoler og Skoleholdere i Helsingø og Drøsselbjerg Sogne
1739—1814**

Af **Johs. C. Jessen.**

Det synes at være en almindelig Opfattelse, at de rigtig gamle Degne ogsaa holdt Skole. Deres Opgave var ganske vist at vejlede Ungdommen og for saa vidt ogsaa større Børn, der gav Møde, i den sande lutherske Kristendoms-kundskab, hvilket skete en Gang ugentlig i hver af Sognets Byer og havde Rum i en Bondes Storstue; men her kunde en Opøvelse i de praktiske Skolefag ikke finde Sted. Fra ældre Tider var der flest Løbedegne, det vil sige Disciple fra Købstadens latinske Skole, der forrettede denne og anden Degnetjeneste. Efterhaanden indrettedes der for ethvert Pastorat et Degnesæde, der i Regelen laa i Hovedsognet, men Degneboligen var kun til Sædedegnens Beboelse uden Rum til Skolestue. Hvis et velbegavet, videlystent Barn ønskede at studere Læsekunsten, tog Degnen sig maaske af ham, privat og mod Betaling. Men det stod vel sjældent paa.

Der var ingen Skolehuse og derfor ingen Skolegang; men der sporedes nogen Trang til Viden. Livet skal nok bryde frem og bane sig Vej, om det end længe ligger gemt i det skjulte. Der skete det, at der i Midten af det syttende Aarhundrede dukkede et lille Skolehus op et Sted. Og nok eet fjernt derfra. Flere fulgte efter, omend sparsomt. Det var maaske en Godsejer, der lod en Skolemester sidde

lejevrit i et lille Fæstehus for at læse med Byens Børn. Det hændte sig, at Bønderne selv tog Initiativet. Men at finde et fast, funderet Skolehus fra den Tid er som at lede i en Høstak efter et Par Synaale. Fra Sorø, Præstø og den væsentligste Del af Holbæk Amter findes Herfølge Skole, opført 1641, Faxe Skole 1644, Ruds Vedby Skole 1649 og Vejlø Skole i 1657. Der var langt imellem Skoleskorstenene. Senere kom Slaglille og Stignæs Skole til, henholdsvis 1692 og 1706.

Det var et godt Skub, da F r e d e r i k d e n F j e r d e i 1721 lod opføre 240 nydelige Smaaskoler paa sine Ryttergodser. Og nu kom der mere Fart paa, indtil Landets Behov for Skoler ansaas for dækket. Ved Fattigloven af 1708 tilpligtedes Købstæderne at bekoste fattige Børns Undervisning i Læsning og Religion, faste Skolehuse blev dog ret sjældne, men almindeligere, da en Mængde latinske Skoler i Henhold til Forordningen af 17. April 1739 nedlagdes til Fordel for et dansk Skolevæsen.

C h r i s t i a n d e n S j e t t e havde arvet sin Faders Virkelyst for Skolevæsenet, men paa sin egen Maade. Det var mere en voksende Bekymring for Folkets umoralske og vantro Levesæt end for en almindelig Folkeoplysning, der drev ham og hans mørkpietistiske Hofkreds, da han fik det Indfald at indrette et almindeligt Skolevæsen som en Forskole til Degnens og Præstens Konfirmationsundervisning. Han havde nemlig i Sinde at give et Lovbud om en almindelig, tvungen Konfirmation. Det kunde ikke kræve meget Hovedbrud af en enevældig Regering, og det skete i 1736.

Til Gennemførelse af et saa stort Foretagende som at sætte hele Landets offentlige Skole i Gang, begyndende paa bar Bund, krævedes selvsagt mange Forberedelser med indhentede Oplysninger af forskellig Art og Tilrettelægning af en solid Basis, der kunde sikre det ønskede Formaal en varig Virkning. I saa Henseende maatte man saavel have Skolens indre som dens ydre Kaar for Øje.

Opgaven løstes delvis af »Den lille Skolekommission«, som nedsattes af Regeringen i Begyndelsen af 1730erne. Den stærkt pietistisk prægede Slotspræst Erik Pontoppidan udarbejdede efter kongelig Ordre en ny Forklaring til Luthers lille Katekismus, egnet til Skolebrug, og da den forelaa 1737, maatte han i Gang med at samle en ny Salmebog. Det var ikke Thomas Kingos, men Hans Adolf Brorsons Toner, som klang i hans Salmebog af 1740, der ligesom hans Forklaring eller Lærebogen aandede det pietistiske Livssyn.

Der var jo meget mere at tilrettelægge for Undervisningen og Skolens indre Liv, foruden at Skolens ydre Rammer skulde fastlægges. Til den Ende paabødes det ved Reskript af 25. Februar 1737 Stiftsøvrigheden, 3: Stiftsbefalingsmanden (Stiftamtmanden) og Biskoppen, for hvert Stift at lade indhente Oplysninger om, hvor mange Skoler der foruden Kongens fandtes, og hvor mange der endnu tiltrængtes for at gøre Skolegangen almindelig. Det faldt ganske naturligt, at Gejstligheden tog sig af Skolens indre Forhold, den verdslige Øvrighed af dens ydre. Biskoppen gav Ordre til Provsterne om gennem Præsterne at fremskaffe de nødvendige Oplysninger, og Stiftamtmanden rykkede Amtmændene, der satte Herreds- og Birkfogder i Bevægelse for Sagens Fremme.

Allerede den 19. Marts 1735 forelaa en Række Oplysninger om Forholdene i Løve Herred. Det var Herredsprovsten Niels Heining, en Bondesøn fra Heininge ved Slagelse, der var saa ivrig. Fra Helsing-Drøsselbjerg Sogn kunde Heining fortælle, at Sognepræsten Christen Høst for et Par Aar siden havde ladet opføre et Skolehus paa 4 a 5 Fag med en tilhørende Have, hvor han gav en Skolemester eller Skoleholder, som man nu yndede at sige, fri Bolig samt 1 Tønde Rug, 1 Tønde Byg og 1 Tønde Malt til hans Underholdning. Og Høsts Svigerfader, Bogholder ved Det ostindiske Kompagni, Etatsraad F. Holmsted, gav ugentlige Skolepenge samt Bøger og Papir for 12

Børn. Efter Tidens Skik gav hvert Barn 2—4 Skilling*) ugentlig i Skolepenge til Skoleholderen.

Efter Indbydelse fra Amtmanden *F r e d e r i k A d e l e r*, Gundetved (nu Selchausdal) gav Herredsprovsten, Lodsejerne, Herredsfogderne, Sognepræsterne og enkelte af de »vittigste« Bønder Møde i Bakkendrup Kirke den 27. Februar 1737, hvor Skolernes Placering m. m. drøftedes.

Den nysudnævnte Biskop *P e d e r H e r s l e b*, der formentlig maa tilskrives den Ære at have affattet det endelige Lovforslag, fandt 1738 for godt at kræve nye Oplysninger ad gejstlig Vej. Efter Provst Heinings Forflyttelse til et andet Herred var det nu Provst *C h r i s t i a n C h r i s t o p h e r R e e n b e r g*, Finderup, der forestod Beretningerne fra Præsterne. Fra *Helsinge-Drøsselbjerg* Sogne meddelte Hr. *C h r i s t e n H ø s t* den 3. August s. A., at da han i 1731 ankom til Kirkehelsinge, fandt han »mange smaa Børn uden Hører, hvorfor han i Kirkehelsinge lod opføre et Skolehus med skikkelig Have til«. Og da Huset stod færdigt, holdt han en Student til Skolen. For Tiden var Skoleholderen en gammel Teolog ved Navn *J ø r g e n M ü l l e r*, som hos og af Præsten nød Kammer, Kost, Lys og Varme samt 20 Rigsdaler i Penge. »Min kære Svigerfader har holdet 12 Børn fri, og Resten, saa mange som vilde, baade i og udenfor Byen, har jeg ladet fri gaa i Skole og har ved min Svigerfaders, Hr. Justitsraad Holmsteds og egen Hjælp forskaffet fri Bøger og Papir til dem, som

*) Forklaring til Teksten:

en Rigsdaler (Rd.) = 6 Mark (Mk.) á 16 Skilling (Sk.). En gammel Daler regnedes lige med en Tokrone.

en Slettedaler (Sld.) = 4 Mark á 16 Skilling og har altsaa kun $\frac{3}{8}$ Værdi af Rigsdalerens.

en Grot (tysk Grosz), en storformet Skillemønt, f. Eks. 1 Skilling Grot, 1 Toskilling Grot. En tysk Grot = 2 Sk. = 4 Øre.

en Tønde (Td.) Korn = 8 Skæpper (Skp.) á 4 Fjerdingskar (Fdk.) og er ca. 1,4 hl.

en Tønde Land er ca. 0,55 ha.

en Mil er ca. 7½ km, en Alen er ca. 0,62 m.

en Favn (Fv.) Brænde er ca. 2,3 Rummeter.

et Lispund er 16 pund = 8 kg. Et Pund er 32 Lod.

vilde lære at skrive«. Endvidere meddelte Hr. Høst, at han i Vindehelsinge havde givet en Student M u u s 7 Fag Hus med tilhørende Have til fri Beboelse foruden 10 Slette-daler i Penge samt en Ko lejefrit og noget Korn til Brød imod, at Muus uden Betaling læste med de fattige Børn og tog Betaling af de formuende. Men Høst tilføjede suk-kende: »Det er beklageligt, at Folk ej har den Lyst, som burde have til deres Børns Tarv. Vi fejler og den Justits, som have ved Kongens Skoler, da det kunde blive bedre indrettet«. Ovre i Drøsselbjerg havde Høst ladet en U r t e - g a a r d s m a n d bo frit i et Hus paa Annekspræstegaar-dens*) Grund. »Samme naar han har om Sommeren dyr- ket Hauger, læser om Vinteren for Børn«. Børnene fra Dalby kunde søge Skole i Kirkehelsinge, mente Høst.

Danmarks første almindelige Skolelov, F o r o r d n i n - g e n a f 2 3. J a n u a r 1 7 3 9, var blevet til. En Sammen- ligning mellem Skoleforordningerne af 1721 og 1739 kan da være paa sin Plads.

F r e d e r i k d e n F j e r d e s S k o l e r, de kongelige Skoler, var paa 9 Fag, grundmurede, teglhængte med Kaalhaver til. De opførtes og vedligeholdtes af de konge- lige Kirkers Kasser. Skoleholderen skal undervise i Læs- ning, Skrivning, Regning og oplære Børnene i Luthers lille Katekismus. Til Skolekaldet indstiller Præsten, hvorefter Provsten eksaminerer den indstillede, der efter vel over- staaet Prøve kaldes af Amtmanden. Skoleholderen lønnes med 24 Rd., der udredes af Kirkens Kasse, men Skole- distriktets Bønder skal om Sommeren afse Græsgang paa Byens Fællede samt levere et Lispund Hø og et Lispund Halm pr. Tønde Hartkorn til Vinterfoder for hans 2 Køer

*) Annekspræstegaard: I Dobbeltsogne havde Præsten ogsaa en Præstegaard i Annekset, en Slags Mensalgods til Kost og Tæring. Ogsaa Degnen havde Mensalgods i Annekset, i Rege- len et Hus med Have og maaske et lille Vænge, der brugtes til Fribolig for hans derværende Ringer. Høvedegnen havde ikke mindre end 3 Mensalhuse i Annekset Flakkebjerg. Jvf. omstaaende under Kirkehelsinge Skole.

og 6 Faar. De skal ogsaa levere et Læs Tørv for hver 20 Tdr. Hartkorn, men 2 Skovlæs Brænde gives fra de kongelige Skove. Husmændene skal give Skoleholderen hver en Mark aarlig.

Forordningen af 1739 lød paa, at Skolehuset skulde være paa 8—10 Fag almindelig Bondebygning. Skoledistriktets største Lodsejer skal som Skolepatron lade Huset opføre og vedligeholde, de øvrige Lodsejere forholdsvis deltage i Udgifterne eller selv indrette Skole. Bønderne leverer Ler, Pilevænder og Halm samt gør Kørselen, mens Husmændene gør Haandarbejdet. Undervisningen i Læsning og Kristendom skal gives frit, men ønskes et Barn undervist i Skrivning og Regning, maa der gives henholdsvis 2 og 4 Sk. ugentligt. Iøvrigt ansaa Regeringen det for Tidsspilde at dyrke Skrive- og Regnekunsten, da Forordningen tog Sigte paa Konfirmationen. Skoleholderen foreslaas af Sognepræsten, eksamineres af Provsten og kaldes af Patronen, skiftevis paa Omgang af Distriktets øvrige Ejere i Forhold til deres Hartkorn, en Bestemmelse, der ofte skabte Forviklinger under Vakan- cer. Skolelønnen er 12 Rd., 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg, der tilsammen havde en Værdi af 24 Rd. Iøvrigt blev Lønnen i Naturalydelse som ved Kongens Skoler. Det var formentligt Meningen, at Pengelønnen skulde gives af Godskasserne eller Kirkekasserne, men alt lignedes paa Bonden. Godser og Præstegaarde var fri. Skolepatronen skal staa for Skolekassen, af hvilken Skoleholderen faar sin Pengeløn, og Skolens Inventarium, saasom Borde, Bænke og Bøger, navnlig for de fattige Børn, anskaffes: Abc'er, Katekismer, Læsebøger, Bibler, Testamenter, Salmebøger, 2 Blækhorn og 2 Linealer. Skolekassens Midler bestod af de fornævnte 12 Rd. til Skolelønnen, Husmandsmarken og 4—6 Sk. aarlig af hvert ungt Menneske over 15 Aar i Forhold til deres Alder. Endvidere af Lysepenge, 3: Penge, der hidtil brugtes til Lys i Kirken, men her fandtes nyttigere til gudeligt Brug, og endelig af Bækken-, Tavle-

Bøsse- og Straffepenge*). Saa indeholdt Forordningen jo faste Vedtægter for Skoledisciplinen, for Skoledagens Forløb, saasom om Morgen- og Aftenbøn, Knæfald under Andagten, for Skoleholderens Opgave og Opførsel o. s. v., alt saare vel betænkt og omhyggeligt formet for Øjemedet.

Fra Lodsejerne fremførtes saa mange Indvendinger imod Forordningens Bestemmelser, der vilde virke saa byrdefuldt, at det ikke kunde bæres, og Regeringen gav efter ved Plakat af 29. April 1740, der med sine lempende, modererende og svævende Ændringer forringede Skolens Kaar meget stærkt. Til Skolehus kunde nu tages et ældre Gadehus. Godsejerens Indflydelse ved Lærerkaldelse forøgedes, og med Hensyn til Skolekassen mere selvraadende, hvilket berørte Skolelønnen og Skolens Inventarium. Kun eet krævedes ganske præcist: Skolen skal sættes i Gang senest den 1. Januar 1742. Og dette efterkommedes saa nogenlunde. Mange Steder var alt i Orden, andre Steder som her havde man ligget paa Lur efter, at noget skulde vise sig, hvilket jo ogsaa skete ved Plakaten, og nu samledes »Skolekommissionerne« for Kalundborg, Dragsholm, Sæbygaard og Holbæk Amter under Amtmand Fred. Adlers Forsæde paa Gundetved den 8. Juli 1740 for i Henhold til Forordningen og Plakaten at foretag den endelige Indstilling om Skoleplanen, der fremtidigt blev gældende for disse Amter. Den underskrevet samme Dag af Amtmanden og Herredsprovsterne. Helsing-Drøsselbjerg Pastorat fik 4 Skoler, henholdsvis i Kirkehelsing, Vindehelsing, Drøsselbjerg og Reersø.

Løve Herreds Skoleplaner havde 9 »Degneskoler« med

*) Bækken: et dybt Messingfad, hensat ved Kirkedøren til Indsamling Fastelavnssøndag og Mikkelsdag. Tavle: en lille Kasse med Haandtag, eventuelt en Pung med Stang, som Degnen under Sangen stak ind til Menigheden i Kirkestolene ved Brudevielser, Barsedaab og Jordefærd. Bøsse: en Daase, eventuelt en Tallerken, der gik rundt mellem Gæsterne ved Gæstebud. Straffepenge: for Helligbrøde. Misbrug af Søn- og Helligdage, Bøder for utidig Optræden i Retten og lign.

Degnene som Skoleholdere, 9 »Nye Skoler« med Skoleholdere og Antvorskov Ryttergods' 2 kgl. Skoler i Stillinge Sogn, som dengang laa i Løve Herred, i alt 20 Skoler. Kongens Skoler forblev uberørte i de ydre Vilkaar, men maatte fremtidigt dele fælles Skæbne med de øvrige i de indre Kaar. Paa Provstens affattede fælles Skoleplan af 22. August 1742 fandtes kun een Skole, nemlig Tjørnelunde, forordningsmæssigt indrettet med Løn og Husly, 2 Skoler var placeret midlertidigt. De fleste Degne, der som Minimum kunde afspises med 6 Rd. for Skoleholdet, fik Løn udover denne Bestemmelse i Forordningen.

Fire Dage efter Mødet paa Gundetved paabegyndte Biskop P e d e r H e r s l e b sin første Visitats i Løve Herred, den 14. Juli var han i Helsing Kirke, hvor Ungdommen fra begge Sogne var tilsagt at give Møde. Præsten Christen Høst prædikede smukt over Mathæus Kapitel 16, Vers 5: »Og d e r hans Disciple fo'r over til hin Side, havde de glemt at tage Brød med«. Exordium (c: Indledning) over Esajas, Kapitel 48, Vers 17: »Saa siger Herren, din Genløser, Israels Hellige: Jeg er Herren, din Gud, som lærer dig, hvad nyttigt er, og som fører dig paa Vejen, som du skal gaa«. Baade Præstens og Degnens Bøger blev noget erindret om. Sjæleregisteret*) var paa 293 Ungdom. De konfirmerede passabel øvede. Begge Kirker beset og i lovlig Stand.

Visitatsen forløb altsaa pænt i Helsing og navnlig i Ruds Vedby, ogsaa i Reerslev. Men ellers var Bispen meget forstemt over den mørke Vankundighed, hvori Herredet henlaa. Præsten i Havrebjerg havde et slet Rygte, og den i Sæby blev »advaret og formanet at tage sig mere af Bønderbyerne end af Herregaarden«. Degnen til Tersløse-Skellebjerg beordredes til at holde sig fra Kroen, og Degnen til Gørlev-Bakkendrup, hvor Præsten var død, irettesattes offentligt for Drukkenskab. Gierslev Sogn, der nylig

*) S j æ l e r e g i s t e r, en Fortegnelse over alle ugifte Personer over 6 Aar.

havde skiftet Præst, led efter Følgerne af den afgaaede Præssts Udskejelser og Dovenskab. Præsten i Stillinge prædikede slet og magert over en smuk Tekst, Provst Reenberg alt for klogt og klygtigt (o: vittigt), og ganske lidet Sammenhæng. I Ørslev gik det heller ikke ret godt. Og de fleste Steder var Ungdommen ganske forsømt. Biskoppen maatte trøste sig med, at nu kom Skolerne snart i Gang.

Kirkehelsing Skole.

Til Kirkehelsing Skole henlagdes foruden Kirkehelsing By ogsaa Toelstang af Gierslev Sogn. Det var oprindeligt Mening, at der skulde hæftes en Skolestue til Degneboligen, men i sidste Øjeblik valgte man at indrette Skolen i et gammelt, forfaldent 4 Fags Hus paa Degneboligens Grund, og her indledede Degn, fhv. Skoleholder i Sorø, Stud. J o h a n L u n d Skolegerningen den første Mandag efter Jul 1742, hvilket paa god gammel Dansk vil sige første Mandag efter Hellig-3-Kongersdag 1742 *). Skolens Inventarium bestod af 2 lange Fyrreborde, hvert paa 4 Fyrrepæle, 4 lange Fyrrebænke, hver paa 3 Fyrrepæle, 1 liden Jernbilæggerovn paa Lerfod, 14 Abc'er, 6 Katekismer og 4 Evangeliebøger.

Man fastsatte Degnens Skoleløn til 6 Rd., sædvanligt Brændsel til Skolen samt Græsning og Foder til en Ko og 3 Faar, hvilket var baade Ko og Faar mere, end han havde Krav paa. Hvo meget haver, skal meget gives, kunde her siges med Henblik paa, hvad man undte Pastoratets Skoleholdere. For Helsing-Drøsselbjerg Degnekald var fedt. Til Degneboligen laa 4½ Td. Hartkorn foruden, at i »Annekset er ogsaa en liden Degnebolig og dertil ½ Td. Hartkorn«. Degnene havde iøvrigt mange andre Indkomster. De

*) Den glade Julefest helligholdtes fra Juleaftensdag til Hellig 3-Kongersdag. Skikken holdt sig paa Landet helt op til Slutningen af det nittende Aarhundrede, da Fodring af Kreaturer m. m. krævede mere Tid.

nød Tiende eller Degnetrave, $\frac{1}{3}$ mod Præstens. De fik Smaaredsel eller Nannest, 3: Fjerkræ, Mælk, Ost, Æg, og ved Juletid Julerente, 3: Flæsk, Medister, Brød og Æg af Pastoratets Bønder. Saa ofredes der til dem paa de 3 store Højtidsdage, og der vankede Accidentser ved Trolovelser, Brudevielser, Daab, Konfirmation og Jordefærd samt af Kirkegangskoner*). Det kunde nok løbe op, og de sad trygt i Degnesædet uden at føle Trang til at naa højere op paa Rangstigen. »Hvorfor skulde jeg forlade min Menighed, som elsker og ærer mig, og som jeg elsker og ærer igien? Jeg lever paa et Sted, hvor jeg har mit daglige Brød, og hvor jeg er respekteret af alle Folk«, siger Pe r D e g n.

Men Degnekaldet var jo byrdefuldt. Der var Kirketjenester paa Tidens mange Helligdage, i Fastetiden om Onsdagen og Lørdags Skriftemaal, Klokkeringningen, og Klokkerne skulde smøres, Kirkeurets Optrækning, Kirkens Renholdelse og Udsmykning, Tilsynet med Kirkegaarden og Gravertjenesten. Saa skulde Degnen ogsaa føre Tegningsbogen til Skriftemaal og Altergang, Katekisationsprotokollen og Embedsbogen samt skrive Sjæleregistret, gaa med Provstecirkulærer fra Hjembyens Præstegaard til Nabosognets, gaa med Kollektbogen og i Høsttiden tælle Kornet. I Præstens Forfald prædikede han, og ved Jordefærd skrev han Testamenterne, 3: Levnedbeskrivelser over de afdøde. Katekisationerne i Kirkerne om Søn- og Onsdage tog ogsaa paa Kræfterne. Men den tungeste Byrde var Bylæsningen med Ungdommen, navnlig i store Pastorater med mange Byer. Og husk paa, at der i Regelen var Anneks til hvert Degnekald som til Præstens Kald. Og-saa Embedet skal plejes og forbedres, saa »mine Efterkom-

*) Ved en Kvindes første Kirkegang efter hendes Nedkomst, modtog Præsten hende i Vaabenhuset, hvor han talte til hende om syndige Lyster og Attraa. Hun førtes derefter højtideligt ind i Kirken og fandtes atter værdig til at nyde Kirkens Goder. I afsides Egne af Landet holdt Skikken sig helt op til Slutningen af det nittende Aarhundrede, en ikke ilde Skik for Præst og Degn.

mere ikke skal bande mig i min Grav«, forklarer Per Degn. Degneboligen skal aarlig have sin Reparation og Hvidtning, Degnejorden passes, og Indkomsterne forøges, hvilket Per forstod, da han satte Takster paa Salmer efter deres Længde og Indhold og paa fint Sand eller slet og ret Jord til Jordpaakastelsen ved Ligfærd. Men Per havde ogsaa lært Latin, som »hjælper meget et Menneske udi alle Forretninger«. Saa besøgte han flittigt Hjemmene, hvor han ved festlige Lejligheder gik med Skole- eller Fattigbøssen og var en Hædersgæst.

En saadan god Degn var Johan Lund, der nu ogsaa fik Skolegerningen, men til Gengæld befriedes for Bylæsningerne i Drøsselbjerg og Mullerup. Han lærte Børnene Bogstaverne og at stave, saa de selv kunde arbejde sig videre frem, hørte dem i deres Katekismus, Lærebog og Salmer og katekiserede med dem. Ingen Skrivning eller Regning. Den 27. Maj 1751 visiterede Biskoppens Stedfortræder og Efterfølger, L u d v i g H a r b o e, i Helsing Kirke, hvor Børnene med Skoleholderne i Spidsen og Ungdommen fra begge Sogne mødte til Overhøring. Harboe var vel tilfreds: Hr. Christen Høst, en god Mand, prædikede over Proverbia (Salomons Ordsprog) Kapitel 1, Vers 7—8, »Herrens Frygt er Begyndelse til Kundskab. Daarerne foragter Visdom og Undervisning. Hør, min Søn! din Faders Undervisning og forlad ikke din Moders Lov«. En stor Mængde af Børn og Ungdom. De var færdige i at svare, og ordentlig Læsning i Bog.

Degnene var oftest forløbne Studenter, der af en eller anden Grund maatte afbryde deres Studium. Det kunde være af økonomiske Grunde, maaske Evnerne slog Klik, eller Energien var for ringe. Det kunde ogsaa være Tvivl i Trossager, men oftest Henfald til Drik eller anden moralsk Brøst. Helsing-Drøsselbjerg Menigheder havde det Held at faa en brav Mand efter Lunds Død i 1761. Mangfoldige Degne rundt omkring i Landet virkede til Uro og Forargelse i deres Menigheder. Cand. theol. L a u r i t s A l b e r-

t i n A l l e r u p var forflyttet hertil fra Holmens Fattigskole i København, hvor han havde været Skoleholder fra 1748. Han var en velbegavet Mand, maaske mere teoretisk end praktisk i sin Virksomhed, og nød Ry og Anseelse som Herredets lærde Degn. Han øste villigt ud af sin Lærdom til Berigelse for sine Medbrødre i Degneverdenen og udgav i 1790 nogle Katekismusøvelser, der kunde tages som Mønster. Efter 42 Aars Erfaring som Lærer mente han sig kyndig og vel øvet i Katekisation og lignende. Men »jeg har ellers i denne Sag taget til Eftertanke disse Apostelen Peters Ord, første Peters Brev, Kapitel 4, Vers 10: Eftersom hver har faaet en Naadegave, tjener hverandre dermed som gode Husholdere over Guds mangeslags Naade«. Biskop N i c o l a j E d i n g e r B a l l e kom paa Visitats i 1789: Den voksne Ungdom svarede i Almindelighed vel nok. Adskillige viste sig meget ferme og havde godt Begreb. Man vidste ogsaa noget af den bibelske Historie og havde lært Salmer, men her og der mærkedes nogle svage, som ikke havde lært meget. Sognepræsten, Provst Holm, prædikede ordentligt og lærerigt, men uden ret Liv. Hans Katekisation falder noget tvungen, men er dog rigtig og ordentlig. Degnen Allerup synger skikkelig og katekiserer for saa vidt vel nok, naar der var mere Munterhed i hans Foredrag. Han er ellers en af vore kyndigste Degne og har vist sig som Skribent. Der blev svaret i Menigheden, at intet var at klage. Kirken i Helsinge er i god Stand, men Drøsselbjerg behøver Reparation. I Helsinge Skole gik det bedre (end i Vindehelsinge og Reersø). Børnene kunde dog skikkelig læse i Bog og havde nogenledes Begreb om deres Børnelærdom*), men Kundskaben strakte sig hos de fleste dog ikke videre end til Katekismus. Imidlertid vidste de noget af den bibelske Historie. 8 Bøger uddelt. Degn Allerup, tillige Skoleholder, lader gerne dette Arbejde forrette

*) B ø r n e l æ r d o m: Luthers Katekismus og dens Forklaring i Lærebogen. I udvidet Betydning ogsaa Boglæsning.

ved en anden, men har dog selv Tilsyn. Ved Skolerne fandtes ingen synderlig Mangel.

Nogle Udpluk af Balles Udtalelser om Skolerne i Løve Herred viser den danske Skoles Status nu: »Børnene udviste en sjælden Munterhed og Lærelyst. Men de kære Børn var ej vant til andet end at ramse. Til Belønning for deres livlige Fyrighed uddelte jeg 12 Bøger iblandt dem«. — »Eftertanke bør øves. Oplæsning god«. — »Lært at ramse meget uden at fatte Meningen. Boglæsning ikke priselig«. — »Ikke uden al Indsigt i deres Børnelærdom. Boglæsning kræver mere Øvelse.« — »Antageligt Begreb. Boglæsning for lidt øvet«. — »Ramsede uden synderlig Eftertanke. Boglæsning ikke ferm«. — »Behøves mere Vejledning, læste godt i Bog.« — Nok lært lidt udenad, men ikke vant til at agte paa Mening og Indhold«. — »Degnen bekymrer sig lidet om at udbilde sine Børns Forstand«. — »Adskillige Forældre underviste deres Børn vel«. — Skrivning og Regning gaves ikke i en eneste af Herredets Skoler. Balle visiterede samme Aar 105 Skoler i nogle Herreder. Han opgør Resultatet saaledes: 18 Skoler var meget vel underviste, 36 antageligt, 30 for meget tilbage, 21 ligger i Vankundighed. Men dette skal læses med Balles Øjne, og de var milde. Han uddelte Pengepræmier til Skoleholderne og Bogpræmier til Børnene for at fremme deres Flid og Skolens Anseelse. Efterhaanden næsten helt i Flæng.

Forlængst var Pietismen havnet i den rene Materialisme. En ny Aandsretning, Rationalismen, havde begyndt at gøre sig gældende. Pietismen var Hjertets Religion, men Hjertet vælger ikke sundt og nøgternt, det er for bevægeligt. Den sunde Fornuft (ratio) kan man fuldt ud stole paa, sagde Rationalisterne. Den maa tage Sæde i Skolen.

Det var 50-Aaret efter den danske Skoles Tilblivelse. Pietismens Skole var et Fallitbo. Den gammeldagsprægede Biskop Balle var som Visitator og Administrator ude for at redde Stumperne og op af dem rette Skolen. Der maatte

opsættes Status og indgaas Akkord med Skolens Kreditorer. Oplysningsmændene mødte med Krav om flere Skolefag, Udenadslæsningen med dens grænseløse Plapperier bort, og Skolen indrettet paa Grundlag af en anskuelig og forstandig Undervisning, saaledes som den nu øvedes i Udlandet af Tidens store Pædagoger. Den almindelige Befolkning krævede intet, ønskede intet og vendte en kold Skulder til Skolen, som man fandt ganske unyttig. Børnene lededes og kededes ved Skolegang. Balle ængstedes for det nye. Han fandt nok visse Krav berettigede, men mente ellers, at den gældende Undervisningsmaade var god nok, naar den brugtes rigtigt. Udenadslæsningen var en absolut Nødvendighed for at fastslaa Læresætningerne, men det var rimeligt, at Børnene vejlededes til Forstaaelse. Det vilde være en Ulykke, om Katekisationerne sattes til Side, men de burde jo gøres med et forstaaeligt Udbytte for Øje. Skrivning og Læsning burde naturligvis øves. Skoleholderne, af hvilke dog tidligere nogle var studerede Folk, var det saa som saa med. Deres Læsning var ikke at prale af, mange forstod ikke at skrive, og ikke ualmindeligt var de blanke i Regning. Lønnen var meget lav nu, da Daleren var mindre værd, og Skolehusene forfaldne. Skolen fyldtes med Skræddere og Skomagere og aflægs Folk af mange Slags Stænder. Degnene passede i Regelen Skolen daarligst; de holdt uegnede Folk til Skoletjenesten. Alt saadant kunde og burde forbedres, indrømmede Balle.

Anskuelserne brødes i *Den store Skolekommission* af 1789. Degnekaldene ønskedes nedlagte ved Ledighed til Fordel for Skolevæsenets Forbedring. Dette indgik Regeringen nølende paa administrativt at tillade, og nogle Sogne tog Chansen. Men Lov blev det ikke før 1814. Der oprettedes 1794 et Seminarium paa Blaagaard, men kun faa Lærere uddannedes foreløbigt, og de fleste Steder skete der ikke væsentlige Forbedringer i Skolevæsenet, før Skolereglementet af 1806 og Skoleloven af 1814 bød det.

Nogle Planer, Sognepræsten, Provst *H o l m*, i 1794 sys-

lede med, der drejede sig om at lægge en Biskole til hver af Skolerne i Kirkehelsing og Drøsselbjerg, mislykkedes. Men da Degnen Allerup i 1797 var afgaaet ved Døden, udarbejdede Holm straks en ny Skoleplan, hvorved Degnekaldet foresloges nedlagt, og dets Indkomster fordelte til Skoleholderne. Planen approberedes 1801 af Kancelliet, hvorefter det gamle Helsing-Drøsselbjerg Degnekalds Dødsbo kom under Behandling. Boets Herligheder og Besværligheder tilkendtes hver af Skoleholderne for hans Skoledistrikts Omraade. I Overensstemmelse med Regeringens Krav vilde de være at titulere Skolelærer og Kirkesanger. Degnetitelen og Degnerangen som gejstlig Embedsmand stededes højtideligt til Jorde; men den velklingende Titel, som i Aarhundreder kælent havde ligget paa Folketungen, faldt stadig let og lifligt i Folkemunde, hvorfra den endnu meget, meget længe hørtes, ja, i afsides Egne endnu lyder.

Det var ikke lutter Venlighed, Holm høstede af sin Om-sorg for Skolevæsenet. Befolkningen kunde ikke forsone sig med at miste Degnen. Erasmus Montanus' Fader vilde have betragtet Degnens Fjernelse som en Helligbrøde. »Dend gode Mand gjør skønne Prækener her i Byen og kand tale om Misundelse, saa Taarerne maa staae en udi Øynene«. Der stod Glorie om Pers Færden og Virken, om end med nogen Malice. Per Degns Formand, en ulærd Djævel, var dumpet ind i Degnekald. »Men han var og Degn derefter«, fastslog Per. Det vilde gøre Sognets Aandsliv plat, form- og festløst, om en uvidende Skoleholder sattes i Degnens Sted.

I Aarets første Skærsommerdag 1801 kunde man træffe alt Folket i Pastoratet forsamlet i og ved Degneboligen, hvis værdige Stuehus rejstes af Degn Allerup i 1772, men hvis ældgamle Udlænger endnu stod vaklende tilbage. Saa mange Minder om Trolovelser, Brudfærd, om henfarne Sjæle dukkede op, mens Degneboligen solgtes ved offentlig Auktion. Hammerslaget faldt paa Ejeren af Helsing-

gaard, Proprietær M. Rasmussens Bud: 500 Rd. Forpligtelse til at lade opføre et nyt Skolehus, der ansloges at ville koste 370 Rigsdaler, og at afstaa 4 Tdr. Land af Degnejorden til Skolen. Dette skete 2 Maaneder efter Slaget paa Kongedybet.

Tidens Tand havde fortæret det ene Fag af den gamle Skolestue og var halvvejs i Gang med dens 3 sidste smalle Fag, af hvilke omtrent Halvdelen var Bolig for Degnens Skoleholder, mens Resten kunde rumme 30 af Skoledistriktets skolepligtige Børn! Tilsvarende smaa Skolestuer fandtes i Pastoratets øvrige Skoler. Rasmussen jævnedede godt nok Skolestuen med Jorden, men han fortolkede Købsvilkårene saadan, at der var Hævd paa, at der aldrig havde været Skoleholder-, men kun Degnebolig i Kirkehelsinge, ja, han berøvede Skolen den gamle Degnehave med tilliggende lille Vænge under Paastand, at kun Degnen, aldrig Skoleholderen, havde forlystet sig i disse Herligheder. Saa opførte Rasmussen en ny Skolestue af Egeundertømmer og Fyrreovertømmer, klinede Vægge og Straatag, men for lille og snæver.

Skoleholdet besørgedes under Degnekaldets Vakance af skiftende Vikarer, først af Kandidat L a s s e n, som Holm paatvang Bønderne, men som døde $1\frac{1}{2}$ Aar efter. Saa akkorderede Provst L. H a m m o n d med en Tømrer om at give Undervisningen imod en Dagløn af 24 Sk. Men »nu møder igen den Vanskelighed, at Bønderne, som ideligen klager saa meget af Mangel paa Skolelærer, har ingen Tørv at give til Skolen; hvad der nu vil blive af, kommer der paa an, saa at disse Helsinges Sogns Bønder er nogle besynderlige, enten de har det af egen Drift eller andres, er der ulige Meninger om. De vil ejheller nu betale Degnegrave og Smaaredsel, ligesom de for længe siden har opført med at ofre«. Fra 1800 vikarierede en gammel Student C a r l P e t e r W o l k e r (Folker?), og 4. Oktober 1801 kom Balle paa Visitats: Provst Holm prædikede over Evangeliet paa 18. Søndag efter Trinitatis om Det store

Bud, grundigt, tydeligt, opbyggeligt. Han katekiserer med Forstand og messer godt. Skoleholder Rossing, Vindehelsinge, som forretter Vakancen (i Degnekaldet), synger temmelig vel. Ungdommen var i Almindelighed ret ferm. Mange svarede med kendelig Indsigt, bestemt og nøjagtig efter Lærebog og Katekismus. Der var ingen, som havde Mangel paa fornøden Kundskab. Man vidste noget af den bibelske Historie, læste meget godt i Bog og havde lært Salmer. Den gamle Salmebog, 3: Pontoppidans, bruges her endnu, men til Nytaar venter den nye (3: Den evangelisk-kristelige) at blive indført. Der svarede, at der var intet at klage. Embedsbøgerne findes i Orden. Kirkerne er uden Brøst. Præstegaarden er i god Stand. I Kirkehelsinge Skole havde en Del Børn gjort skikkelig Fremgang i Lærebog og Katekismus. De svarede med Eftertanke og Færdighed. Nogle havde lært lidet af den bibelske Historie. For det meste læste de ogsaa vel i Bog. Her skrives. Men Regning har ikke fundet Sted endnu. Ejheller har man lært Salmer. 20 Bøger uddeltes. Interims Skoleholder Folmar er tro og flittig. Han katekiserer ikke slet.

Biskoppens Visitatsberetning for Løve Herred oplyser, at een Skole havde begyndt at regne, 2 regnede, mens Herredets øvrige 18 Skoler ikke gav Regneundervisning. I 6 Skoler skrev nogle, i een lærtes at skrive, i 5 skreves, mens 9 Skoler ikke dyrkede Skrivekunsten.

Provst Hammond tog Biskop Balles Yndlingsskoleholder, M a d s F r y d, i Overhøring og Ed den 24. November 1801 som Skolelærer og Kirkesanger for Kirkehelsinge. Han blev Sognets førende Kirkesanger og havde faaet Embedet paa anbefaling af Bispnen, der anbragte Wolker i Smidstrup, Egeslevmagle Sogn. Mads Skoleholder blev født 1746 i Hyllested, hvor hans skoleinteresserede Forældre satte ham i Skrædderfaget i Haab om, at dette kunde føre ham ind i Skolefaget, hvortil Drengens Lyst stod. Skræddere og Skomagere var der ofte Bud efter, naar et Skolekald blev ledigt, og Distriktet savnede saadanne Haand-

værkere. »Skræddere og Skomagere opfylder Skolen«, sukede en Provst. Det vilde nok lette Adgangen til Skolen, om man havde nogen Erfaring i Skolegerningen, mente Mads og tog i 1769 Tjeneste hos Degneskoleholderen i Boeslunde. Det skulde kaldes at være i Lære, men Degnen kom aldrig i Skoletimerne. Mads fik kun en meget ringe Løn, men tjente sit Brød med Naal, Saks og Pressejern, mens han hørte Børnene. Seks Aar efter aabnedes Døren til Skoleholderkaldet i Egeslevmagle sig for ham. Han rankede sig; han havde nu en fast Stilling med forordningsmæssig Lønning. Den ædruelige, økonomiske og stræbsomme Mand sled her videre med Skole og Skrædderi. Det sidste gav mest af sig. »Skrædderen føder Skoleholderen«, sagde hans vittige Kollega i Søndre Bjerre. Hans Velstand tiltog, og det var ikke fri for, at han oversaa en stor Del af Bønderne, der bedre dyrkede Flasken end Marken, og det kom nu og da til Brydninger mellem ham og nogle Forældre, naar han havde givet deres Børn en ublid Haandsrækning, fordi de ikke læste deres Lektier. For Mads Skoleholder var ivrig og nidkær i Tjenesten. Det kunde Biskop Balle fastslaa, da han i 1789 visiterede. Der var over 100 Børn i Skolen, og Forældrene mødte talrigt og interesseret op ved Visitatsen. Børnene gav sikre Svar, de var »muntre og høviske og læste saa fermt i Bog, som man kunde ønske sig.« Og i 1801 var Balle lige saa tilfredsstillet, ja, han nedskrev, at nogle Børn skrev og regnede. Det var altsaa i Egeslevmagle Skole.

Folk i Kirkehelsinge titulerede Mads Fryd som Degn. Han rankede sig yderligere. Hans økonomiske Forhold bedredes. Efter sin Kones Død i 1806 indgik han et nyt Ægteskab, Børneflokken forøgedes, og dog kunde dette Ægtepar af sine smaa Indkomster holde to Sønner til Studier ved Københavns Universitet. Den ene af dem blev Læge. Fryd opførte selv et godt Vaaningshus. Først flere Aar efter lykkedes det ham at faa fri Embedsbolig, ligesom den gamle Degnehave med Vænget af Sognet synes at være tilbagekøbt til Skolen.

Hans Stræbsomhed kunde falde ud i Nærighed, f. Eks. da han krævede Ret til at køre »den mig efterladte Gødning« i Egeslevmagle til Helsing. Men den gik ikke. Gødningen skulde gives tilbage til Jorden, hvorfra den var taget.

Det varede ikke saa længe, før Mads Fryd erfarede, at det ikke helt var et Paradis, der havde lukket sig op for ham. Ovre fra Præstegaarden blæste en kold Vind imod Skolen. Og Sognepræsten, Provst Alexander Holm, lagde ham til Tider paa Is. Holm kom til Verden 1740 i Steenstrup Skole, Jungshoved Sogn. Da han var 9 Aar gammel, forflyttedes Faderen, Student Eskild Holm, til Skælskør Kordegne- og Skoleholderembede. Alexander tog Præsteeksamen i 1763 og ansattes nogle Aar senere i det danske Præsteembede i London, hvorfra han 5 Aar efter afskedigedes paa Grund af nogle Stridigheder om Kirkens Midler. Han kom saa hjem igen og blev en Tid efter Sognepræst for Nykøbing-Rørvig Menigheder og sluttelig Provst, hvilken Titel han førte med sig, da han i 1787 fik det fede Helsing-Drøsselbjerg Sognekalde. Biskop Balle havde 1785 visiteret i Nykøbing Kirke og nedskrevet, at »i Købstaden hersker et trevent og vrangvilligt Væsen, som gør den bedste Lærer til intet . . . Sognepræsten, Hr. Holm, er en duelig og indsigtfuld Mand, fuld af Kraft og Styrke . . .«.

Alexander Holm var en meget begavet Mand, litterært dannet, en Verdensborger, hjemmevant til at færdes i fornemme Kredse, ironisk anlagt og snertende vittig, noget stridig af Natur. Han havde kendt smaa Kaar, men nu en Snes Aar siddet lunt inden Døre her i Helsing, hvor han blev upopulær, selvfølende aristokratisk, som han var. Mads Fryd var stærkt materialistisk præget med begge Ben paa Jorden, sejt, paa sin Vis mere selvfølende og stor udi egne Tanker end Holm. Et ulige Spand! Det maatte gaa galt og gjorde det! Indtil Biskop Balle i 1807 tog sin Afsked, hører man intet særligt derom. Men da Skolevæsenet derefter decentraliseredes ved Oprettelse af

Amtsprovstier, kom de stedlige Forhold mere ind under Søgelyset.

Det var i 1811, midt i Syvaarskrigen med England. Begge Herrerne var nu aldrende Mænd, men tilsyneladende med usvækkede Temperamenter. Mads Fryd sled paa vante Vis utrætteligt videre i Skolen, hvor hans rutinemæssigt opøvede Katekisationer og Krav til Udenadslæren ikke undlod at give Udbytte. Han, den store Biskop Balles Yndling, taalte ikke Tvivl om sin pædagogiske Egnethed og blev forstemt, naar man mindede ham om hans Fortid. Han havde straffet nogle Børn, der ikke vilde læredes Lektier om Kristi Lidelseshistorie. Børnene udeblev da fra Skolen, og et Par vrede Fædre mødte op i Stedet. »De udøste megen Grovhed og Skældsord imod mig (Fryd), kaldte mig for en gammel blind og døv Hund og en Røgter og mange andre Skældsord ... Børnene har lært alt efter deres Alder — alt Lærebogen, Birchs Bibelhistorie, Evangelier, nogle Salmer, alt Jesu Christi Lidelseshistorie, skrive og læse Breve«. Der forsømtes intet i hans Skole. Maaske var han, naar han havde hørt Børnene i første og anden Lektie, gaaet ud for at fodre, mens de læste paa tredie Lektie. Men derved forsømtes intet. Og selv om han syede lidt for Gaardmændene, der pløjede for ham, skete det i Regelen udenfor Skoletimen, fremførte Fryd i en Klage til Skolekommissionen. Provst Holm holdt nu Forhør over de stridende Parter og kom til det Resultat, at Fryd burde være blidere imod Børnene og leve i Forstaaelse med Befolkningen.

Da Afgørelsen ikke tilfredsstillede Mads Fryd, klagede han til Amtsskoledirektionen, idet han hævdede, at Holm under Forhøret havde forandret Klagepunkterne, og at hans, en ringe og fattig Mands Ord ikke paaagtedes. Holm, der jo fik Klagen til Erklæring, bruste op over Beskyldningen for at have ændret Klagepunkterne: »Dette er en Usandhed, som jeg ikke lader mig binde paa Ærmet af denne højlerde Skrædder eller af nogen anden. Uden at gøre Forandring i det væsentlige har jeg ordnet Forhøret

bedre, hvilket ej kunde ske i Skolen, da Parterne støjede som Fiskerkællinger ved Gammel Strand . . . (Afgørelsen) grunder sig paa Retfærdighed og Menneskekærlighed og har derfor Medhold af alle polerte Folks Love og af alle Mennesker. Da Ferlemanden *) M. Fryd endelig vil have Spillet vundet, alene fordi han er en gammel Skolelærer, saa synes det, at jeg skal beraabe mig paa en Bog, som er langt ældre end han, jeg mener den gode, gamle Luthers Katekismus. At Hr. Fryd er en synderlig Ting, jeg vil ikke sige en Uting, der søger at komme ind i Lykkens Tempel gennem den femte Port, som er siret med Wallensteins og Thomas Kulikans Billedstøtter.*) Jeg tror, det er bedst at lade ham gaa sin skæve Gang:

Naar han da først har stødt Panden,
forbander han Fanden,
som ham denne Tanke bibragte,
og lærer smukt at gaa sagte.

Amtsprovsten mente ogsaa, at Fryd skulde færdes mildt med Børnene, men der forelaa ikke Bevis for, at det ikke var sket. Fryd maatte naturligvis ikke sidde og sy i Skoletimerne, naar han overhørte Børnene, heller ikke i Skole-

*) Ferle: en Træstok med en rund Klump eller Plade i den ene Ende, brugt til at tildele Slag paa Ryggen eller i den flade Haand.

*) Der hentydes til Johannes Ewalds »Lykkens Tempel«: »Den fjerde Port syntes at berøve Lykkens Tempel meget af dens Anseelse. Den var saa meget mindre end de andre, at den mere lignede en Lem end en Port, og de, som vilde herigennem, maatte krybe paa Hænder og Fødder . . . Den femte Port stred i Henseende til Størrelsen tvertimod den fjerde. Over den forestillede en bevæbnet, knejsende Ungkarl med den Overskrift: »Saaledes vil jeg igennem Verden«. Paa den ene Side stod Wallensteins, og paa den anden Thomas Kulikans Billedstøtte. De fleste, som gik herinde, saa stivt i Vejret og blev derfor ikke de Bjelker var, som laa tvært over Porten. Jeg saa dem og løbe med saadan Heflighed imod disse Bjelker, at et smerteligt Stød, som de fik i Panden, gav dem en kraftig Advarsel at vende om«.

Wallenstein: en berømt, grusom, tysk Feltherre fra Tredivaarskrigen, 1618—48, som en Tid hærgede og plyndrede Jylland.

Thomas Kulikan eller Shah Nadir: en grusom, persisk Erobrer fra det 18. Aarhundrede.

tiden røgte Kreaturer. Det er derimod rimeligt, at han gør det uden for Skoletiden, uden at det kan paatales. Præsten bør bidrage til at vække Beboernes Agtelse for Læreren.

Nogle Maaneder efter lyste Provst Holm baade i Helsing og Drøsselbjerg for et Par Trolovede, da han var i Tvivl om, i hvilket af Sognene Bruden havde fast Ophold. Dette medførte en Strid mellem Kirkesangerne i de to Sogne om, hvem af dem der skulde gøre Tjeneste under Vielsen og nyde Offeret. Holm henstillede til Amtsprovsten at afgøre dette kildne Spørgsmaal: »Her er opkommen en Strid imellem de lærde, ikke om, hvem der udmærker sig ved gavnlig Daad, dette henhører til Guldalderen, i Papirsalderen er kuns Spørgsmaalet, hvem der kan fortjene mest ... Imidlertid da Skolepatronerne for Kirkehelsing og Drøsselbjerg Skoler ej har istandsat disse Skoler, saa at der kan læses i dem, og begge Sognes Kirkesangere ingen Forretninger har i Skolen, men Kirkesangeren i Drøsselbjerg maa fordrive Tiden med at sælge Kløverfrø, og Kirkesangeren Mads Fryd maa anvende sin Tid paa at passe Kreaturer og sit Markarbejde, saa er under denne p i o t i o (o: fromme Hvile) for Hr. Fryd opstaaet dette Spørgsmaal: Hvor skal Brudevielsen staa, og hvem skal være saa heldig at have den Fortjeneste, som falder ved at synge for de ægteviede«. Holm bad om snarest Svar, »fordi der er Periculum in Mora (o: Farlighed ved Forhaling), dels fordi Bruden som et svagt Kar snart kan falde i Staver, dels og fordi begge Kirkesangerne er raske Mænd, og det er at befrygte, at Hr. Fryd, der saa meget har udmærket sig ved sin Nidkærhed for Stillingen, snart kunde fristes til i sin hellige Iver at vove et Foretagende, der kunde have til Følge, at han siden maatte synge Salme Nr. 244, Vers 1:

Jeg trindt omkring omgivet er
af mange skjulte Snarer,
tidt Glæder vorder Fristelser
og leder mig i Farer.

En Tid efter klagede Mads Fryd over, at Provst Holm forsømte Tilsynet med Skolebygningerne. Hertil bemærkede Holm, at han havde hørt, at uegnede Skolelærere i Sorø Amt oplærtes paa et Hjælpe-seminarium i Ringsted, og at det vilde være betimeligt, om Fryd henvistes til en lignende Anstalt, der kunde oprettes for Holbæk Amt. »Thi disse Dreng-Mænd, som har overtalt ham til at gøre denne Angivelse imod mig, kan vel ej lære ham mer end at gaa paa Rævepoter. Deres Højærværdighed (Amtsprovsten) forlade mig, at jeg ikke lader mine graa Haar vanære af Hr. Fryd, men følger min Forstemmelse og vil have Satisfaktion (∴ Oprejsning) for denne uforskyldte Fornærmelse. Da ingen Reparation er sket paa Kirker og Skoler, hvor ofte de end visiteres, saa kan denne Visitats godt ophøre uden Skade. For dem, som elsker Orden, er det afskyeligt i vore Kirker at se Vinduerne behængte med Spindelvæv, som i Størrelse ligner Gardiner. For den fastende Kommunitet maa dette Syn i Særdeleshed være væmmeligt. Meget behageligt er det ej heller at høre en og anden i Kirken skrigende som en Gris, den man tager i Halen, bedre vilde det være, om nogle unge Dreng og Piger blev anførte af Kirkesangere, NB. naar denne selv kan synge, og sidder da Drengene paa Bænke ved Kirkesangerens Stol, Pigerne i den øverste Stol. Man fik da efterhaanden Sangere og Sangerinder og blev befriet for det saa ofte i Kirkerne herskende Svineskrig, som vilde ryste Elefantens stærke Nerver ...«.

I April 1814 syntes Provst Holm, at Fryd drev det for vidt med sine Drillerier, som han hidtil taalmodigt havde baaret over med »dels fordi denne Skolemand har 3 smaa Børn, og hans Kone er nær ved at faa det fjerde, dels og fordi jeg af egen Erfaring ved, hvorledes det er at kastes ud af Embedet«. Provsten havde gjort Fryd mange Tjenester som Fryd gengældte med stor Fortrød. »Han har pløjet saa nær ind paa mig, at Stengærdet om min Have faldt ned, Kreaturerne kom ind paa mig, saa jeg maatte

samle mange for at omsætte dette Stengærde. Imellem vore Haver havde jeg bekostet en god Grøft opkastet. Denne nedpløjede han, lod sine Svin gaa ind i min Have og anrettede der megen Skade. Han er en sand Skollemand, der ej kan præstere, hvad han bør — og forstaar ved at prygle Børnene at tvinge Forældrene til at gøre alt for ham.« Holm beder derfor Amtsprovsten prøve Fryd, »saa meget mere, da han nægter at gøre sin Pligter og beraaber sig paa at gaa til Frederik — Gud ved hvilken af dette Navn — inden han vil ringe, og jeg indser meget vel, at han har Medhold af nogle, som bruger ham til at gøre mig Skade og Fortræd m. m., da jeg forlanger kun, hvad billigt er.«

Katekisationerne med Ungdommen fortsattes nøjagtigt af Sognepræsten og Lærerne i hvert Fald langt op i Tyverne; i 1811 holdt Sognepræsten 51, Fryd 13 Katekisationer. — Den 30. Maj 1815 visiterede Biskop M ü n t e r i Kirkehelsinge, »hvor fra Pastoratets Menigheder en talrig, ypperlig oplyst Ungdom var forsamlet. Gud velsigne den ærværdige Olding, Hr. Provst Holm, endnu med megen Glæde her i Livet og vedligeholde hans Sjæls og Legems Kræfter indtil seneste Alderdom.« — Münter gav Skolerne Karakterer. Kirkehelsinge: Læsning g×, Skrivning: slet og meget faa, Religion: ret god, Hovedregning: saa godt som ingen. Han krævede mere Opøvelse i Skrivning og Regning i alle 4 Skoler. »Og jeg anmodede Skolekommissionen at tilholde Mads Fryd til at passe større Renlighed i Henseende til Skrivebøgerne og i Fremtiden at iagttage større Beskedenhed. Mads Fryd, Skolelærer fra Ungdommen af, 69 Aar gl., ikke uduelig, men skriver slet. Yderlig impertinent (∴ fræk, næsvis), hvilket han viste i Kirken, hvorfor hverken jeg eller Amtsprovsten, som var til Stede, vilde spise med ham.«

Trods Mads Fryds Tjenesteiver prægedes ogsaa han af Alderens Tryk, og i 1819 tilbød Beboerne at lønne en Medhjælper for ham med 5½ Td. Byg, »ikkuns ønskende at

Fryd under sit Ophold i Kirken vil iagttage Tavshed.« Han fik saa Søren Torbensen, fh. Rye Skole, til Hjælp, men Torbensen kunde ikke holde ud at være i Huset hos Fryd, der forbitrede hans Ophold med mange Uartigheder og Drillerier, og modtog Sognepræst Marcus Mathiesens Tilbud om at bo i Præstegaarden. Det gik over Fryds Evner at tie stille i Kirken. Et Par Aar senere gik han helt i Barndom. Han forstyrrede Sangen i Kirken og al Andagt. Ofte maatte han paa Grund af sin svækkede Hukommelse standse midt i Ind- og Udgangsbønnen, og det krævedes nu paabudt, at Torbensen skulde lede Sangen.

Mads Fryd døde i Embedet den 12. September 1826. Saa fik Søren Torbensen Embedet, men han flyttede allerede fire Aar efter til Skafterup. Alexander Holm tog sin Afsked i 1817 og døde den 1. December Aaret efter.

Vindehelsinge Skole.

Vindehelsinge Skole for Vindehelsinge og Dalby indrettedes i en 7 Fag gammel, lerklinet, meget slet og forfalden Hytte, der for Lejligheden havde faaet en Smule overfladisk Tilklining. Ved Synsforretninger $\frac{1}{2}$ Aar efter vragedes Hytten som uforsvarlig. Forvalteren paa Aagaard maatte underskrive paa at sætte den i forsvarlig Stand inden Mikkelsdag samt at lægge en Have til i Længde med Huset 19 Alen og i Bredden 69 Alen. Godset opførte imidlertid et nyt Skolehus paa 7 Fag syd for det forrige. Det afleveredes med følgende Inventarium: 1 Jernbilæggerovn paa Jernfod, 2 lange Fyrreborde, hvert paa 4 Fyrrepæle, 3 Bænke paa Fyrrepæle ved hvert Bord, 3 Abc'er 3 Katekismer, 3 Salmebøger, 1 gammel dito, 4 gamle Katekismer, 7 gamle Abc'er, 2 Fibelbrætter*) og en gammel Rochows Forklaring til Katekismen. De gamle Bøger havde været brugt i Christen Høsts Skoler før 1742. Skolelønnen fastsattes til 12 Rd., $3\frac{1}{2}$ Td. Rug, 4 Td. Byg, Græs-

*) Fibelbræt: et Bræt med Bogstaver paa, forsynet med et Haandtag.

ning og Foder til 2 Køer og 6 Faar, altsaa $1\frac{1}{2}$ Td. Rug og 3 Td. Byg under Skoleforordningens Satser.

Skoleundervisningen begyndte samme Dag som i Kirkehelsinge. Det var den tidligere nævnte J e n s M u u s, som fortsatte her. Han døde ung i 1750, Enken 22 Aar senere, 85 Aar gammel. De næstfølgende Skoleholdere var: 1) E r i k D u e, † 1760, 55 Aar gl., hvis Enke omkom 2 Aar efter ved et ulykkeligt Træf i en Tørvegrav. 2) Student V i l h e l m W u l f f, en Præstesøn fra Lolland, forhen Medhjælper for Degnen i Tersløse, † 1773. 3) M a t h i a s R o e r s l e v, † 1798, var tre Gange gift. Han mistede en Søn af »en grasserende, usædvanlig Halssyge«. Visitatsen 1789 forløb saaledes: »I Vindehelsinge Skole var Børnene saa langt tilbage, at de ej engang havde lært den lille Katekismus til Gavns og vidste slet ikke at bruge deres Forstand. Boglæsning var heller ikke rosværdig. 4 Bøger uddeltes til Forældrenes Opmuntring. Roerslev er en gammel Mand, som vel stræber efter Evne, men har ingen Evne«. Samme Aar havde Kaptajn M o u r i e r opført en ny Skole i Vindehelsinge, der tillige var indrettet til Spindeskole. Byen laa under Aagaard Gods i Gørløv Sogn, ejedes af Kaptajn P. M. Mourier.

Da en Nyordning af Skolevæsenet i 1794 kom paa Tale, foreslog Provst H o l m nye Skoler indrettede i Dalby og Mullerup, henholdsvis til Aflastning af Vindehelsinge og Drøsselbjerg Skoler. I Mullerup havde Bødstrups forrige Ejer, S w i t z e r, ladet bygge et Skolehus, som han lejfrit gav til en Skrædder for at læse med Børnene ved Vintertid, desuden gav han Skrædderen 1 Td. Byg aarlig for at læse med Byens Husmandsbørn. I Dalby fandtes intet Skolehus, »men muligt et kan blive ledigt til en Tid, siden kan enten købes eller lejes til et Skolehus«, mente Holm. I Firserne nævnes en J e n s M a d s e n som Skoleholder i Mullerup.

Den nye Skoleholder i Vindehelsinge, H a n s R o s s i n g, havde en kort Tid været paa Blaagaard Semina-

rium. Han kaldedes som Skoleholder, men blev jo ved Degnekaldets Nedlæggelse Skolelærer og Kirkesanger. Der udlagdes 4½ Td. Land til Skolen, muligvis Byens gamle Degnejord. Ved Visitatsen i 1801 »var en Mængde Børn samlet. Mange udmærkede sig ved deres gode og færdige Svar af Lærebog og Katekismus. Den bibelske Historie var ikke ubekendt. Her skrives. Regning skal begynde. Boglæsning er for det meste ordentlig og god. Men Salmer havde man endnu ej læst. 32 Bøger uddeltes. Rossing, som har været Tilhører paa Seminariet, underviser med god Forstand og katekiserer meget godt. Han forretter Vakancen i Degnekaldet og synger temmelig vel«. I 1815 gav Biskop Münter følgende Karakterer: Læsning: mg, Skrivning: alle, paa nær dog nogle, mg, Religion: mg, Hovedregning: kun de første. — Under en ondartet, smitsom Sygdom i Sognet, der krævede 8 Menneskeliv, gik Rossing trøstende og hjælpende og passede de syge. Han paadrog sig Sygdommen og døde efter 12 Dages haarde Lidelser den 11. Januar 1821. Hans Enke ægtede Lærer Thomsen, Tjørnelunde. I 1823 opførtes en ny Skolestue. Rossings Efterfølger, J e n s H a n s e n, var Lærer her i 42 Aar.

Reersø Skole.

Ifølge Ekstrakt af Skoleforretningen for Helsinge-Drøselbjerg Sogne er Reersø Land eller Ø omflydt og tilhører Sieur M. H ø e b e r g, Helsingegaard. Den anlover selv at skaffe Skole og Skoleholder, som han (Høeberg) tilsiger upaaklagelig efter Forordningen at forsyne, hvilket ellers hidtil sket er (8. Juli 1740). Ved Høebergs Revers af 5. Oktober s. A. tilstod han »paa Reersø at anskaffe en Skole paa Beboernes Regning« og at ansætte en Skoleholder, »som af dem nyder til aarlig Underholdning 12 Rd., 16 Læs Tørv, fri Græsning til 1 Ko og 5 Faar samt Furage 2 Læs Hø og 2 Læs Halm«.

Under 29. Oktober 1740 approberedes Reversen, der iøvrigt lød paa, at Skolehuset bestod af 9 Fag i maadelig

Stand, ved den vestre Ende fra Gavlen ud til Gaden en med Stengærde indhegnet maadelig Have og bag ved Huset til Vest 1 Skæppe Sædeland dertil hørende. Ved Synsforretningen fandtes intet Inventarium i Skolen. Kakkellovnen tilhørte Beboerne, og Forældrene anskaffede selv de nødvendigste Bøger til deres Børn, som Skik og Brug hidtil havde været. Skoleholderen var en gammel, gift, Svensker ved Navn S v e n d S t a g e, »og var efter nogle Aars Maade læst af samme svenske Husmand, ustuderet, kan ej skrive«.

Svend Stage døde den 23. Oktober 1759, 76 Aar gammel, og den gejstlige Skifteret, der forvaltede Skoleholderens Dødsboer, mødte straks i Skolehuset med Provst M. L æ s s ø e, Reerslev, i Spidsen for at optegne Boets Ejendele. C h r. B o n s a c h til Helsingegaard bestred imidlertid Provstens Ret til at holde Skiftet, fordi »dette Hus ikke kunde anses som nogen Skole, ejheller den afgangne Svend Stage som nogen Skoleholder, men tværtimod som en Fæstehusmand, der saavel har Fæstebrev samt ansat at svare Husets aarlige Leje som andre Fæstemænd paa Reersø, hvilket bevises ved Sønnen Svend Aages Fæstebrev af 15. Juni 1746 samt af Jordebogen den 23. Juni 1747«. Det var Bonsach meget om at gøre selv at lade Skiftet afholde for at skaffe sig Fæld*) paa Huset, saa han fastholdt, at Stage slet ikke var beskikket til Skoleholder af Ejeren til Helsingegaard, men kun antaget af Øens Beboere. Dette ansaa Provsten som usandsynligt, for den daværende Provst R e e n b e r g var en akkurat Mand, der sikkert havde eksamineret Stage, som derefter kaldedes i Henhold til Forordningens Bestemmelser, og Stages Navn havde fra første Færd til nu været opført paa Herredets Liste over Skoleholderne. Selv om Stage havde haft Huset i Fæste før Skolernes Oprettelse, saa kunde han dog ikke, efter at han var blevet Skoleholder,

*) Fæld eller Husfæld: Fald og Skade paa et Hus, Erstatning til Ejeren for Brøstfældighed paa en Gaard eller et Hus.

være pligtig at svare Husleje eller vedligeholde Huset, som »blev brugt til et Skolehus efter Anordningens Tilladelse af Dato 29. April 1740, Artikel 2, som giver Proprietærerne Frihed enten at bygge nye Skolehuse eller dertil indrette Gadehuse, som tilforn i Byerne findes«. Provsten foretog derefter Skiftet, hvortil Bonsach fremsatte Krav om Husfæld. Skifteretten afslog ved følgende Kendelse: »Hr. Bonsachs Fradrag for Husfæld, 5 Rigsdaler 4 Mk. 12 Skilling, kunde Skifteretten ikke tilkende Dødsboet at betale, siden ingen Skoleholder er pligtig at forskaffe sig Hus, ejheller holde det vedlige, men det bør efter Forordningen ske af Distriktets Beboere og deres Ejere, hos hvilke Hr. Bonsach faar søge Erstatning, ifald han noget bør have«.

Det kneb at faa en ny Skoleholder paa Øen, og Vakan-
cen trak længe ud. Reersøerne vægrede sig ved at bidrage til Opførelse af en ny Skole og Skoleholderens Løn. Svend Stage havde altid været daarligt aflagt, men han fandt sig i det uden at kny for »ikke at lægge sig ud med Bønderne og faa dem paa Halsen«. Beboerne var alle i god Stand og kunde nok aarligt give 1 Skæppe Rug og 1 Skæppe Byg af hver Gaard, mente Provsten, der henstillede til Biskoppen, at Sagen forestilledes for Hans Majestæt, da Beboerne er i de Tanker formedelst et gammelt Privilegium, som de har paa at være fri for Tiender og videre, at ingen har Magt til at paalægge dem nogen ny Udgift uden Kongen alene«.

Chr. Bonsachs Svoger og Medejer af Øen, D. S c h i ø t h, boende paa Frederiksberg, mente ogsaa, at Kongen burde tyde Privilegiet, af hvilket Schiøth var saa heldig at eje en Kopi. Kongen havde selv ejet Øen, og det maatte antages, at Kalundborgs Lensmænd eller Fogder i den Tid havde trykket Beboerne med Hoveri, og at Kongen derfor vilde fritage dem. De havde i 1454 været saa fattige, da de maatte svare af Fiskeriet, som de siden intet havde svaret af. Paa den Tid var der Skov paa Øen, saa de havde

kun ringe Jordareal til Sædavl. Nu forholdt det sig jo anderledes, eftersom Skoven siden uretmæssigt ryddedes. Hvad Reersøerne havde faaet af de efterfølgende Konger, var kun Stadfæstelser ved nye Regeringer og ikke Forøgelse. »Indholdet er, at de ej skal betale mer end $\frac{1}{2}$ Tønde Smør, en Arbejdsdag paa Ornummen (3: Overdrevet) og 2 Skilling Grots hver Mand. Den $\frac{1}{2}$ Tønde Sild er eftergivet, indtil Kongen maatte blive anderledes til Sinds. Da Kongen selv var Ejer, angaar disse Ting Landgilden*), og om andre Ting var der slet intet, aleneste, at de ej maa kræves videre«, skrev Schiøth. Sagnet gik ellers, at Dronning Margrethe havde givet Reersøerne visse Friheder, da hun led Skibbrud paa Øen. Men da deres Frihed stammede fra Christian den Førstes Tid og derefter at de efterfølgende Konger stadfæstet, maatte det formodes, at de paa Grund af Fattigdom havde faaet denne Frihed.

Det kunde godtgøres af Schiøths Regnskab, at Stage svarede Leje af Huset, indtil den eftergaves ham paa Grund af hans Alderdom og Svagelighed, og den halve Del fæstedes til hans senere afdøde Søn. »Huset hører os til«, paastod Schiøth. Og derfor spurgte han Øens Beboere, om de i det hele taget nærede Ønske om at faa deres Børn underviste, om de maaske vilde sende deres Børn til Vindehelsing Skole, eller hvorledes de ellers kunde tænke sig at indrette sig, og hvorledes de vilde lønne en Skoleholder. Beboerne svarede, at det jo var deres Kristendoms Pligt at holde Børnene til Skole, men der var for langt til Skoler udenfor Øen. De evnede ikke at give mere end 1 Skæppe Korn hver aarlig, ialt 2 Tønder, Brænde samt Græsning og Foder til en Ko. Enkelte kunde gaa med til at betale Huslejen, men de vilde ikke svare til Husets Fæld; de holdt paa deres Privilegium. »Det er

*) Landgilde eller Landgæld: en Fæsters aarlige Afgift i Penge, Korn eller andre Naturalydelser til Ejeren. »Du skal holde din Gaard vedlige og svare din Landgilde«, hedder det.

urimeligt, da det kun angaar deres Landgilde og Afgift«, skriver Schiøth. »Vi mener, at Reersøboerne selv kunde holde en duelig Skoleholder, selv bygge Skolehus, selv lønne Skoleholder, hver Gaard med 2 a 3 Mark, Husmænd og de unge efter Forordningen, skaffe ham Brændsel, Græsgang og Vinterfoder for 1 Ko og 4—5 Faar«. De ydede intet til andre Skoler, og det vilde være bedst at undgaa Proces. Der var 16 Bønder og 16 Husmænd paa Øen.

Sognepræsten Christopher Bergen nærede ikke Tvivl om, at Undervisningen vilde blive forsømt, hvis det tillodes Bønderne at indrette Skolen efter deres eget Tykke. Skolen stod stadig vakant, men Skrivelser i Sagen veksledes indtil Majdagstider 1760. Saa greb Provsten ind og krævede, at Ejerne af Reersø burde efterkomme Høbergs Revers, da Skolen blev til, ikke alene vedrørende Skolehus, men ogsaa Skoleløn. Denne Løn var sat som det mindste, en Skoleholder kunde leve af. Beboerne var ret velhavende og fri for nogen Afgift, som andre Bønder maatte svare. Naar Husmænd og Tjenestefolk gav efter Loven, vilde hver Gaardmand næppe komme til at svare 3 Mark og intet mere af Kornvarer, som andre Bønder jo maatte svare i Skoleafgift.

Ved et kongeligt Reskript s. A. resolveredes, at Bønderne havde at ordne deres Skolevæsen i Henhold til Forordningen. Men de efterfølgende Skoleholdere blev ogsaa afhængige af Bønderne, »som de har Hus og Løn af«. Saaledes blev det for Mathias Roerslev, der forflyttedes til Vindehelsinge, og for forhenværende Skoleholder i Drøsselbjerg, Albrecht Schäfer, samt fra 1773—1805 for Husmand Hans Larsen, og Undervisningen blev jo sløj. Biskop Balle noterede 1789: I Reersø Skole var det lige saa nær med Børnenes Fremgang (som i Vindehelsinge). De plaprede af Katekismus uden at begribe et Ord deraf, og Bøglæsning duede kun lidet. 3 Bøger uddeltes til Forældrenes Opmuntring. Lars Hansen for-

staar intet mindre end at læse for Børn, men Bønderne lønner ham selv og vil dog beholde ham, fordi han godt kan snakke for dem. 1801: Adskillige Børn svarede ganske vel og ej uden Eftertanke af Lærebog og Katekismus. Nogle læste godt i Bog, andre slet. Faa lærte at skrive. Salmer vidste man ikke. For at opmuntre til Skolegang uddeltes 15 Bøger. Hans Larsen er gammel og næsten umulig. En anden Person, som alt har undervist de bedste Børn med Held og Nytte, skal træde i hans Sted imod at give ham Pension.

Der blev omkring Aarhundredskiftet opført en ny Skole med lerklinede Vægge og Straatag. Den Person, Balle foran omtaler, hed Peter Christian Lange, der ellers var Øens Skomager. Han optraadte ret egenraadigt, syntes Provst Holm, da han 2. Juli 1810 visiterede Skolen uden at finde nogen Skoleholder, idet Lange var rejst til Tinge uden at anmelde sin Fraværelse. »Han har Mangel paa Aands og Hjertes Kultur«, erklærede Holm. Biskop Münter frakendte dog ikke Lange al Duelighed som Skoleholder i 1815. Reersø Skole: Læsning: g×, Skrivning: g, Religion tg, Hovedregning: som Vindehelsinge. Peter Christian Lange, Skomager, 50 Aar, ganske duelig, Opførsel rosværdig.

En Christian Hansen, der i nogle Aar havde forsøgt sig som Medhjælper hos forskellige Degne, antoges efter Langes Død i 1816, men frattraadte allerede 2 Aar efter. »Hans Fratræden er en Gevinst for mig og Reersøs Beboere«, skriver Sognepræsten Marcus Mathiasen. Saa fik Øen endelig en rigtig Skolelærer, nemlig Peter Sørensen, der havde Lærereksamen fra Brøndbyvester Seminarium, men han forflyttedes 1820 til Vedskølle ved Køge. Saa indgav Beboerne en Ansøgning til Kancelliet om at faa den 25-aarige Styrmand Lars Esbensen, der netop stod for at holde Bryllup med en af Byens unge Piger, den 19-aarige Karen Olsdatter. Det tilstodes dem. Og ham var de slet ikke saa ilde faren med. Han

roster for Flid og Orden. Münter gav 1824 Skolen mg i Læsning, ug i Skrivning og tg i Hovedregning. Men Esbensen kunde ikke katekisere, »hvilket ej heller er at forlange af en Styrmand«, trøstede Bispen venligt. — Bønderne var i 1801 blevne Selvejere, og fra 1824 virkede Dannebrogmand J. H a n s e n, der ejede 4 af Øens 16 Gaarde, som Skolepatron, hvilken Post Ejeren af Helsingegaard hidtil havde haft. Esbensen døde 1835, en Datter blev senere gift med hans Efterfølger, P. C. B r ø n s, i dennes andet Ægteskab.

Drøsselbjerg Skole.

Ogsaa i Drøsselbjerg begyndte Skolen i 1742 første Mandag efter Jul. Her skulde Drøsselbjerg, Mullerup og Bødstrupgaard samt Knudstrup By af Gierslev Sogn søge Skole. Skolehuset bestod af 8 Fag god Bondebygning, mest Fyr uden Fod, i forsvarlig Stand, dog lovedes Forbedring, til Huset laa en Have mod Syd, 69×58 Alen. Inventaret: 1 Jernbilæggerovn, men den tilhørte Skoleholderen, der selv havde Brug for den i sit Sengekammer, 1 Fyrrebord paa 4 Pæle og 3 Bænke. Der lovedes nok et Bord med 3 Bænke. Endvidere var der 5 Abc'er, 4 Katekismer, 3 Evangeliebøger, af hvilke lovedes endnu et Dusin af hver Slags, samt en Bibel. Lønnen: 6 Rd., nok af Degnen 6 Rd., 5 Td. Rug, 7 Td. Byg, Græsning og Foder til 2 Køer og 6 Faar. De 6 Rd. fra Degnen var nok saa snildt af Gods-ejeren henlagt til Skolelønnen for at lovliggøre denne. Men Hemmeligheden ligger i, at Skoleholderen i Drøsselbjerg for disse Dalere skulde være Substitut i Drøsselbjerg Sogn for Degnen og gøre hans Bylæsninger!

Man burde af Skolepatronen, Godsejer J o a c h i m B a r n e r P a a s c h e til Bødstrupgaard vente en særlig Omhu for de smaa Guds Lam i Skolehuset, eftersom han i sin Kirkestol havde ladet sætte følgende Inskription:

Her er det Sted, jeg i Guds Hus ham dyrke vil og ære.
 Her er det Sted, jeg og mit Hus Guds frygt vil gerne lære.
 Her er det Sted, jeg mine Smaa til Gud vil lade bære.
 Her er det Sted, hvor Ordet skal vor Sjæleføde være.

Drøsselbjerg Skoles første Lærer, den ustuderede Albrecht Schäfer, maatte forlade Embedet efter 9 Aars Forløb. Han var en mærkelig sladdervorn Fyr, der havde sit Søgelys ude lige fra Tersløse i Nord til Slagelse og Korsør i Syd for at finde Stof til sin Nyhedspose, og hvad der undgik hans Opmærksomhed, hørte han fra sine Sladrebrødre og Sladresøstre. Han var gram i Hu over alt det, han saadan erfarede, og hans Harme og Sorg over denne Verdens Ondskab blev tilsidst saa overvældende, at han maatte have Luft ved at udøse sin Galde for Stiftsøvrigheden i en lang Skrivelse af 1746 uden Navns Underskrift. Alle maatte holde for. Og han bedyrede sine Ord med: Det er saa sandt, som jeg lever, eller lignende.

Der var nu Godsejer Paasche, han lader opkræve 24 Rd. aarlig til Skolen og giver kuns 6 ud. Bønderne er ikke fri, skønt de skulde være det efter kgl. Majestæts Forordning. Han tager 2 Sk. pr. Td. Hartkorn af hver Bonde. Præste-, Kirke- og Kongetiender er fri, men Bonden maa holde for. Præste- og Herregaarde er fri for Skoleskat, men Staklerne i Husene skal holde for, om de kan ikke mere. Helligdagene holdes ikke; der ages med Tørv, Hø, Korn, Møg og graves Grøfter baade for sig selv og til Hove. Præsterne ser det, men tør ikke nævne Helligdagsloven, da de er bange for at miste Offer. Præsten i Kirkehelsingør gør heller Gud og Kongen imod end lægger sig ud med Herrerne Paasche og Høeberg. Der var meget mere om Præsterne, han fik rystet ud af sin Pose. Kapellanen i Korsør drikker som et Bæst. Han har prøberet, hvor dyb Puseren (∩: Pølen) er. Gierslevs Præst er gesvindt, er i Kirken, Aleneste Gud, Nu bede vi den Helligaand: straks Prædikestol, dermed er klaret. Præsterne er gerrige Puggere, de vil have Offer og Høstdage og Møgdage. Og Staklerne, som bor i et Hus, maa gøre 2 Ugedage. Det er stor Skade at Kvæg døde, ogsaa for Stillingepresten, for der findes ikke saa kæk en Studepranger i Sjælland som han. For 2 Aar siden saa jeg ham paa Helmesse (∩: Alle Hel-

gens Dag) Marked i Slagelse: lys Kjol, hvid Rokkelore (o: Kappe), Jagtpisk, tvært over Livet grønt Slag og Hat paa, saa jeg tænkte, det var en Slagter, men forundrede mig, da jeg fik at vide, at det var en Præst. Saa fik Degnene læst og paaskrevet. Det er en dejlig Bestilling, de har faaet, at gaa til Gæstebudene med Sparebøssen. Saa snart Maaltidet er endt, agerer de første Dansemester, og siden saa længe de rinder og vinder. Degnene er Belials (o: Djævelens) Børn, og Præsten i Tersløse, der ikke kunde forliges med sin Degn, var af samme skønne Kuld, mente Schäfer. Det er saa vist, som Gud skal hjælpe mig, at Helsingedegnen, naar han kommer i Drøsselbjerg Kirke, lægger sig paa Bænken i Bagstolen under Prædikenen og sover hver Helligdag. — Saadan øste Schäfer op af sit Hjertes Fylde. Ja, der var adskilligt flere artige og lumre Foreteelser, som ikke skal refereres her.

Da Schäfer hist og her havde ladet falde Udtalelser om lignende Foreteelser, navnlig fra Pastoratet, fandt man forholdsvis let Synderen. Paasche underrettede Amtmanden om Sagen, og denne indkaldte til Møde paa Bødstrup. »Anno 1747, 26. Januar, mødte undertegnede Frederik Adeler, kgl. Majestæts Konferensraad og Amtmand over Kalundborgs, Dragsholms, Sæbygaards og Holbæks Amter tillige med Provsten for Løve Herred, velærværdige og højlærde Hr. Reenberg, paa Bødstrup udi Overværelse af velærværdige Hr. Høst, Sognepræst for Helsinge-Drøsselbjerg, for at eksaminere Skoleholder Albrecht Schäfers indgivne Klage til Hans Excellence, Geheimeraad Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen«. Skrivelsen forelagdes, og Schäfer toges i Forhør. Paa Forespørgsel, om »det ikke var hans Haand, da den ligner samme i alle Maader«, svarede han nej. Om han »vidste nogen Rede til de anførte Poster?« Nej, det vidste han ikke, og det var usandfærdigt altsammen. Sluttelig maatte han vedkende sig som Skrivelsens Forfatter og bad ydmygst om Forladelse. Det var gjort i voldsom Overilelse. Schäfer oplystes nu om, at

han iflg. Skoleforordningens Post 10, tredie og fjerde Stykke, var uværdig til at besidde Skoleembede og hjemfalden til Embedsfortabelse. Og da han havde »paalagt sin Øvrighed usandfærdige Beskyldninger«, fortjente han Straf efter Danske Lovs Paragraf 1001, Artikel 7.

Schäfers Beskyldninger erklæredes at være urigtige. »Men som Skoleholderen Schäfer forestillede Konferentsraaden, at han i sin Enfoldighed og efter en haard Svagthed havde faldet til denne Daarlighed, bad han da ydmygst, at Konferentsraaden tillige med alle de gode Mænd, han saa ubillig havde angrebet, om Forladelse og anlovede derhos, at han aldrig mere skulde befatte sig enten med sligt eller andre Ting, hans Embede uvedkommende, at melere, men at leve et fredeligt og stille Liv efter Forordningen. Og siden da Sieur Paasche tillige med Provsten og Sognepræsten hellere saa hans Omvendelse end hans totale Ruin efter Lovens rene Ord og hans egen Bekendelse, saa tilgav de ham denne hans Forseelse i alle Maader paa Kondition, at han herefter opfører sig saavel i Lærdom som Levnet og Omgængelse, saaledes som ske bør«. Schäfer blev derpaa alvorlig advaret »at entholde sig fra alt usømmeligt og forholde sig, saaledes som det en retsindig Skoleholder, der er sat til at oplyse og lære de unge, vel kan egne og anstaa saavel i Lærdom som i Levnet, saafremt denne Sag og Forseelse ikke skal staa aaben for ham til Paatale og Afstraffelse«. Og da han ikke vidste Rede for sine Beskyldninger, men alt var gjort i Overilelse, og da han havde bedt de nærværende om For-

*) Christian den Femtes Danske Lov § 1001, Art. 7: Befindes nogen med skammelig Løgn, mundtlig eller skriftlig, at ville sette deris Øvrighed, Gejstlig eller Verdslig, eller andre hæderlige Folk og ærligs Hustruer, eller Møer, nogen Skandflik paa, bøde sine tre Mark, og derforuden trende fyrretyve Lod Sølv. Og hvis hand ikke haver at bøde med, da bør hand at slaais til Kagen og bæere Stene af Byen.

(Skandflik: Skamplet. Kag: en Pæl, hvorved Forbryderen bindes og piskes (kagstryges). Den, der idømmes en Tremarksbøde, har sin Ære forbrudt — nævnes som Tremarksmand).

ladelse, blev det ham i alle Maader forladt og eftergivet. Saaledes forenede Konferentsraaden da Parterne. Protokollen underskrevs derefter af F. Adeler, Chr. Chr. Reenberg, J. Paasche, Degnen Johan Lund, Albrecht Schäfer samt Sognemændene Oluf Nielsen og Hans Povelsen.

Schäfer slap forbavsende billigt fra den Historie, men binde hans Sladdertunge var en Umulighed. Han »fremturede i Urolighed, yppede Kiv med Degnen i Drøsselbjerg Kirkes Vaabenhus, hvorfra den taalelige, fromme Mand, Hr. Høst, da retirerede sig for at undgaa hans Impudence (o: Skamløshed)«. Et Aars Tid efter krævede Paasche ham for en Provsteret og suspenderet. Han fradømmes Embedet, og i 1751 tog han Ophold i Havrebjerg. **Lars Pedersen**, ustuderet, † 1781, blev nu Skoleholder i Drøsselbjerg. Han laa i stadig Strid med Sognedegnen om sin Substitutstillings Beføjelse. Den ligeledes ustuderede **Peder Rasmussen Kjølholdt** døde 1795. Biskop Balle nedskrev 1789: Børnene læste meget vel i Bog og lagde for Dagen, at de havde sundt Begreb om deres Børnelærdom, for hvilken de færdigt gjorde Rede. Lidet havde man ogsaa begyndt at læse af den bibelske Historie. 10 Bøger uddeltes. Kjølholdt er en brav og flittig Skoleholder, som trolig forretter sit Arbejde og katekiserer vel.

Da Skolen nu igen blev ledig, indkom ikke faa Ansøgninger til Skolepatron, Godsejer **H. Faith**, Bødstrup. De fleste var fra Skomagere, der »efter Ordsproget: Sutor! ne ultra crepidum*) bedst er tjente med at blive ved deres lærte Haandværk«, syntes Faith, som bad Bispen finde en Mand til ham fra det nye kongelige Skolelærerseminarium. Faith havde erholdt Oplysninger om, hvorledes en saadan faglært Lærer skulde aflønnes. Der skulde skraves 100 Rd. sammen til Lønnen. Saa meget havde man ikke at raade over, men ventelig om faa Aar, naar Degnekaldet ved den

*) Sutor! ne ultra crepidum: Skomager, blive ved din Læst.

72-aarige, svagelige Degn Allerups Død nedlagdes, kunde den nye Lærer blive Kirkesanger for Drøsselbjerg Sogn og vente en Indkomst paa over 100 Rd.: Drøsselbjerg By havde 11 Gaardmænd, der hver gav 1 Skp. Rug, 2 Skp. Byg, 2 Lispund Hø, 3 Lispund Halm, 1 Læs Tørv. For Strandgaarden i Knudstrup 1 Skp. Rug, 2 Skp. Byg, 2 Lispund Hø, 3 Lispund Halm, 1 Læs Tørv. Mullerup By 18 Gmd. à 5 Fdk. Rug, 2 Skp. Byg, 2 Lispund Hø, 3 Lispund Halm, 1 Læs Tørv. Knudstrup By 7 Gmd. á 1 Skp. 2 Fdk. Rug, 2 Skp. Byg, 2 Lispund Hø, 3 Lispund Halm, 1 Læs Tørv. Bødstrupgaard 6 Rd., Kirkehelsinge Degnekald 6 Rd., Offer 12 Rd., 3 Td. geometrisk Land af bedste Sort Jord á 4 Rd. Tilsammen 36 Rd., 5 Td. 5 Skp. Rug, 9 Td. 2 Skp. Byg, 74 Lispund Hø, 111 Lispund Halm, 37 Læs Tørv m. v.

Det lykkedes Faith at faa Peder Schmidt Bouchorst fra Blaagaard Seminarium. Denne brave Lærer passede Skolen godt indtil sin Død i 1810 trods de sørgelige Forhold, han maatte kæmpe med i sit Hjem. »Bouchorst har erfaret Sandheden af disse Ord: En Mands Husfolk er hans værste Fjender«, skrev Provst Alexander Holm til Amtsprovst Severin Warthoe, »thi baade hans fraskilte Kone og hans Børn har forenet sig imod ham. Han er bleven bestjaalen af nogle, som har brudt ind om Natten, jeg er langt fra at sige, at hans Kone har gjort det. Jeg har og følt Bevis paa nogles Had imod mig, da man med Sten har saaledes indslaget Vinduet ved Prædikestolen, at jeg, naar Vinden bærer paa, ej kan bære mig der« (1810). Skolehuset var oprindeligt indrettet i et gammelt Fæstehus, nu i en sølle Tilstand: ikke en eneste Væg tilklinet eller et helt Vindue, nogle Vinduer tilmurede, alt mere egnet til at være et Svinehus end til at være Skole. Der hengik dog endnu 7 Aar, før Jean van Deurs, Bødstrup, fik samlet sig sammen til at bygge en ny Skole.

Visitatsen 1801 forløb ret smukt: De fleste Børn gjorde

Rede for Lærebog og Katekismus med god Forstand og megen Færdighed. Man havde Kundskab om den bibelske Historie. De fleste læste godt i Bog. Her skrives og regnes. Men Salmer skal nu først læses. Jeg uddelte 24 Bøger. Skolelærer Bouchorst, Seminarist, underviser godt og katekiserer ganske vel.

Sognepræsten i Gierslev, L a r s C h r i s t i a n D a n, tog sig i 1805 for at frigøre Knudstrup fra Drøsselbjerg Skole og i Stedet lægge Byen til Løve Skole i hans eget Sogn, da han fandt det udenfor sin Opgave at visitere Børnene fra Knudstrup i et fremmed Sogn. Børnene fra Knudstrup søgte iøvrigt slet ikke til Drøsselbjerg Skole, hvortil Vejen var alt for lang, og de skulde passere en Aa. Til Løve havde de kun halvt saa langt, oplyste Dan. I forrige Tider havde der været opført en Skole paa Fladehøj, et Bøsseskud øst for Bødstrup, hvor baade Knudstrups, Drøsselbjergs og Mullerups Børn søgte til, men da den stod paa en Høj, kunde den ikke blive staaende for den stærke Blæsts Skyld, og efter en halv Snes Aars Forløb blev den igen nedbrudt og lagt til Drøsselbjerg, hvor den havde været før. Nu sender de Forældre, der har Raad til det, deres Børn til en gammel Kone, som læste med dem, eller ogsaa til Byens Bødker, men det blev jo dobbelt Bekostning for Knudstrupperne baade at yde til Drøsselbjerg Skole og betale aparte.

A l e x a n d e r H o l m mente dog, at nogle Børn fra Knudstrup søgte til Drøsselbjerg. Men ellers lod Bønderne i den By hellere deres Børn drive om paa Gaden end søge Skole. »Den sande Aarsag til Knudstrup Børns Forsømmelse synes at være den, at deres kære Forældre ikke ønsker, at deres Børn skal blive bedre oplært, end de selv er det«. Den omtalte Aa var efter de senere Tiders Vandafledning nu kun en Bæk, over hvilken er lagt en Egebjælke, og ufarlig at færdes over, forklarede Holm. »At Knudstrupperne ligesom andre Bønder helst lader deres Børn gaa til en gammel Kone, dette tror jeg; thi for hende

faar de smaa Stakler Lov at gøre, hvad de vil, og gør en synderlig hurtig Fremgang, da de læser, inden de har lært at kende Bogstaverne og staver, medens den ordentlige Skolelærer — at jeg skal bruge Bondens Ord — sinker Børnene saa meget med den underlige Stavning; det er udenfor al Tvivl, at vi maa tilskrive disse gamle Matroner, som paatager sig at være Lærerinder, den Vanvittighed, som vi siden finder hos deres Disciple og Discipelinder, som man ikke med Grund kan anse for andet end halv Mennesker«. I det hele taget led Tiden ved »den forkælede Opdragelse, som gives Bønderbørn, der midt om Sommeren har deres Forstandskister dækkede med lodne Huer og om Vinteren er indhyllede, Gud ved i hvor mange Lag Klæder, som gør, at Efterslægten bliver til Skrællinger, der frygter for enhver Draabe Vand og Vindpusten, medens Forfædrene, der havde en mandigere Opdragelse, gruede for intet af dette«, docerede Provsten meget fornuftigt.

Det lykkedes Pastor Dan at faa Knudstrup By henlagt til Løve Skole, men det kunde ikke ske, før Drøsselbjerg Skole skiftede Lærer, da Byens Beboere jo skulde yde til den siddende Lærers Løn. Skolelønnen blev derfor ringere i Drøsselbjerg, jvf. ovenstaaende Oplysninger om Ydelserne fra Knudstrup, da Jens Nielsen, fhv. Lærer i Heininge, Lærereksamen fra Brøndbyvester Seminarium, tiltraadte Embedet i 1810. Biskop Münter bedømte 1815 Jens Nielsens Skole saaledes: Læsning g, Skrivning g, Religion mg, Hovedregning ret god. Skolelærer Jens Nielsen, 33 Aar, duelig, Opførsel rosværdig. — De nye, faguddannede Skolelærere havde deres Styrke i Katekisationerne og øvrige Undervisning i Religion. Seminariet paa Blaagaard og det omtrent samtidig indrettede Seminarium paa Brahe Trolleborg, praktiserede i Førstningen delvist de store Pædagogers Krav om Anskuelse og Forstaaelse i Undervisningen med mere. Navnlig Brahe Trolleborg var lydhør for nye Skoletanker. Men efterhaanden gled Seminarierne i det væsentlige over til at blive rene teologiske Lære-

anstalter, saa Eleverne kunde afslutte deres Studietid med Titelen exam. theol., om den var blevet brugt.

Endnu skal nævnes, at Nielsen afgik 1821 og efterfulgtes af Søren Svendsen Aagaard, der havde Lærereksamen fra Jonstrup, hvortil Blaagaard var flyttet. Han havde forhen været Lærer i Lindevad og var en meget dygtig Mand, »som føler Lyst og Iver for sit vigtige Kald«, sagde Præsten, men han døde allerede Aaret efter. Svend Larsen Høyer, Lærereksamen fra Jonstrup, fhv. Andenlærer i Randers, var ogsaa dygtig »med en vakker Kone af god Opdragelse«. Han forflyttedes 1825 til Torpsømagle, hvorfra han udgav »Geografi for Almueskolen«, der gik i mange Oplag. Hans Efterfølger, Ole Jensen, der 3 Aar senere forflyttedes til Sæby, blev bekendt som en aktiv ivrig Deltager i Egnens gudelige Forsamlinger. Han var en retskaffen, dygtig Mand, men streng og alvorlig i sit Væsen og i sin Forkyndelse, fortæller hans samtidige Kollega, Forfatteren Anton Nielsen, i »Landsbyliv i Trediverne«.

KILDER:

Rigsarkivet: General-Kirkeinspektoratets Beretninger fra Biskoppernes Visitatser. — Den store Skolekommission af 1789. — Brevbøger. — Folketællinger. — Oeders Statistik.

Landsarkivet: Bisparkivets »Indkomne Sager«. — Det danske Skolevæsen. — Bispevisitatser. — Indberetninger af 1759. — Holbæk Amt. — Holbæk Amtsprovsti. — Sognearkivet. — Gejstlig Skifteret. — Kirkebøger m. m.

Trykt: Traps Danmark. — Wibergs Præstehistorie. — A. Petersens Sjælland Stifts Degnehistorie.

PROFESSOR JENS HENRIK LARSENS SELV BIOGRAFIER

Oversat fra Latin af cand. theol. & mag. **G. Gørges.**

Jens Henrik Larsen var Sognepræst i Holbæk 1821—49. Han var Byens første Historiker og beskæftigede sig hele sit Liv med videnskabelige Arbejder, især teologiske, topografiske og landøkonomiske. 1805 blev han Dr. phil., 1813 titulær Professor og 1821 Dr. theol. Flere af hans landøkonomiske Skrifter opnaaede Belønning fra Landhusholdningsselskabet.

Som Teolog tilhørte Jens Henrik Larsen den rationalistiske Retning, der hævdede, at man ikke burde antage nogen Trossætning uden først at have underkastet den Fornuftens Undersøgelse. Flertallet af Danmarks Præster omkring 1800 tilhørte samme Retning.

Professor Larsen har ved to Lejligheder skrevet Selvbiografier paa Latin. Disse fremlægges hermed for første Gang i Oversættelse. Man finder i disse Selvbiografier ikke blot konkrete Oplysninger fra hans Levnedsløb, men ogsaa Udtalelser af blivende Værdi om det aandeliges Betydning. Professoren har her bevist, at det latinske Ordsprog »Inter arma silent Musæ« (= Under Vaabenlarmen tier Muserne) ikke har ubetinget Gyldighed.

Selvbiografi I. (1808).

(Findes i Hertels Beskrivelse over Aarhus Domkirke. Jens Henrik Larsen var 1808 blevet 2. residerende Kapellan ved Aarhus Domkirke.)

Den 3. Maj 1773 fødtes Jens Henrik Larsen i Nykøbing Sjælland. Hans Fader, Lars Larsen, en hæderlig Købmand, lever endnu, medens hans Moder, Zira Cathrine, født Sørensen, forlængst er afgaaet ved Døden.

Efter at en Privatlærer havde bibragt ham de elementære Kundskaber, blev han sendt til Roskilde Latinskole, hvor han i godt otte Aar sled Skolestøvet, indtil han havde gjort saadanne Fremskridt i Lærdom, at han skønnedes moden til det akademiske Liv. Da Skolens veltjente Rektor, den navnkundige Doctor og Professor Tauber¹⁾, havde givet ham hans Vidnesbyrd, drog han til København, hvor han over for Professorerne paa Universitetet fremlagde de Kundskaber, han havde bragt med sig fra Skolen, saa godt, at han enstemmigt blev erklæret for rosværdig²⁾.

Da han i 1792 havde bestaaet den omtalte Eksamen og det følgende Aar tillige den filosofiske og filologiske³⁾, begge med første Karakter, hengav han sig til mere dybtgaaende Studier og begyndte at beskæftige sig med Lægevidenskaben. Han blev imidlertid angrebet af en alvorlig Sygdom og var nær ved at dø, og de lægekyndige mente, at den syges Helbred havde faaet et saadant Knæk, at det var bedre for ham at ombytte de besværligere medicinske med de teologiske Studier. Fra da af hengav han sig helt til Teologien og naaede saa vidt, at han efter tre Aars Forløb i Oktober 1796 ved den Eksamen, som man plejer at kalde Attestats⁴⁾, blev erklæret for ikke urosværdig⁵⁾ (de højjærværdige Censorer fandt, at hans skriftlige Prøve alene var værdig til udmærket Ros⁶⁾).

Efter nu endelig at være befriet for de Lænker, Lærer-

1) Rektor i Roskilde 1787—1808. Slægten omfatter flere betydelige Videnskabsmænd og Pædagoger.

2) d. v. s. opnaaede første Karakter. Selve Studentereksamen foregik dengang paa Universitetet.

3) tilsammen den saakaldte anden Eksamen, delvis bevaret i det nuværende Filosofikum.

4) svarer til den nuværende teologiske Embedseksamen.

5) d. v. s. opnaaede anden Karakter.

6) d. v. s. Udmærkelse.

nes Meninger var, begyndte han paa ny teologiske Forskninger og taalte ikke, at nogen Dag forløb, uden at han var naaet længere frem. Han studerede og udforskede den hellige Bogs Grundskrift paa ny, læste atter og atter omtrent alt, hvad de lærde havde frembragt for at forklare den, rette Teksten kritisk og fastslaa dens Ordlyd og nedskrev det læste i det Omfang, det kunde lade sig gøre, for at det kunde præge sig dybere i Hukommelsen og altid være ved Haanden. Thi da han var vel vidende om, at Studiet og Fortolkningen af de gamle Klassikere er den bedste Hjælp til at forædle og styrke Aanden, og at der meget ofte hos dem findes noget af det, som vor Tidsalder let-sindigt hævder alene skyldes dens eget Studium og Forskning, fandt han, at det ikke var uhensigtsmæssigt, men tværtimod nødvendigt at faa et saadant Kendskab til dem, at han kunde yde enhver, hvad der tilkom ham, og, hvis det var nødvendigt, efter Evne nedbryde Stoltheden hos dem, der tilskriver deres egen Flid og eget Studium alt og med Hovmod ringeagter Klassikerne.

Det var imidlertid Hovedobjektet for hans Overvejelser, Studier og Nedskrivninger, at han med vel dannet Aand og med fast og sikker Dyd¹⁾ kunde varetage et Embede i Kirken paa rette Maade og i enhver Henseende opfylde sine Pligter. Og da en Religionslærer²⁾ ikke bør være ukendt med noget, og han mente, at jo nyttigere han var for Tilhørerne, jo mere fuldkommen var han i Virkeligheden, nøjedes han ikke med at holde sig inden for de teologiske Fags Grænser, skønt de ikke er snævre, men vendte sig ogsaa til matematiske, fysiske, botaniske, militære og historiske Studier og bestræbte sig for i dem at udrette saa meget, som han mente var nødvendigt for ham.

Da han saaledes gennem et Tidsrum af 5 Aar havde arbejdet utrætteligt, blev i 1801 ved Kongens Naade det Hverv paalagt ham at lære Sognene Købelev og Vindeby

1) Ordet betegner hos Datidens Rationalister Indbegrebet af al Ædelhed.

2) hos Rationalisterne = Præst.

paa Lolland den kristne Religion. Samme Aar giftede han sig med Sara Sophie Margrethe Heusner, med hvem han hidtil har fire Børn, efter at en Søn er bortrevet ved en tidlig Død. Da han i syv Aar havde anvendt megen Møje i det Embede og var mættet af Besværligheder og Ubehageligheder af enhver Art, men ganske blottet for det nødvendige til at opretholde Livet og opdrage sine Børn, blev det omsider i Maj 1808 ved Kong Frederik den Sjettes Naade udvirket, at han blev indsat i Embedet som tredje Styrer¹⁾ ved Aarhus Domkirke. 1805 disputerede han med Ros paa Københavns Universitet for Titlen Magister artium og Doctor Philosophiae²⁾.

Hans hidtidige i Trykken udgivne Skrifter er (med Udeladelse af nogle mindre betydelige) følgende:

1. Hvorfore³⁾ ringeagtes den gejstlige Stand?
2. Hvilke Kundskaber udfordres der til at være en due- lig Religionslærer?
3. Liturgiske Aphorismer i Anledning af Biskop Boye- sens⁴⁾ Plan.
4. Hvad er Aarsag til de danske Smaakiøbstæders maa- delige Forfatning. (Belønnet med Landhuusholdningssel- skabets største Sølvmedaille.)
5. Kritisk exegetisk⁵⁾ Forsøg over Prædikerens Bog.
6. Commentarii critico-exegetici in qvorundam Prophe- tarum Vaticinia Specimen primum. (= Indledende Forsøg paa en kritisk-exegetisk Kommentar til nogle Profeters Spaadomme.)
7. Forsøg til en militair Forsvarsplan for Kongeriget Danmark 1808.

— Dette indtil videre!

Skrevet i Aarhus den 16. September 1808.

Jens Henrik Larsen.

1) = Præst.

2) Dobbelttitlen anvendtes indtil 1854.

3) De paa Dansk udgivne Værker citeres med Professorens Sta- vemaade.

4) 1805—31 Biskop over Lolland-Falsters Stift.

5) Exegese = Fortolkning.

Selvbiografi II. (1821).

(Findes i Universitetsprogrammet for 1821. Programmet udsendtes i Anledning af den Aarsfest, ved hvilken Professor Larsen skulde modtage den teologiske Doctorgrad og efter at være proklameret som Doctor theologiae afslutte Festen med at fremsige Bønnerne for Fædrelandet, det kongelige Hus og Universitetets Velfærd. Efter en indledende videnskabelig Afhandling af Professor i latinsk Veltalenhed Børge Thorlacius hedder det:)

Lad dette være skrevet som Indbydelse til den akademiske Aarsfest, ved hvilken en ærværdig og højlærd¹⁾ Mand vil blive indsat i det teologiske Doctorat. For at dette kan ske paa tilbørlig Vis, forudskikker vi, affattet med hans egne Ord, den nye Doctors

LEVNEDSLØB

Jens Henrik Larsen fødtes i Nykøbing Sjælland den 3. Maj 1773. Hans Fader var Lars Larsen, en energisk og paalidelig Mand i ærligt Købmandsskab, og hans Moder Zira Cathrine, født Sørensen, som elskede sine Børn med et i Sandhed moderligt Sind og ikke blot ved sit Ord, men ogsaa ved sit Eksempel ivrigt tilskyndede dem til Stræben efter Dyd og til alt agtværdigt.

Efter at det første Grundlag i Lærdommen var lagt i Hjemmet, blev han, da han var fyldt 11 Aar, overgivet til Roskildes blomstrende Latinskole, hvor han i omkring otte Aar sled Skolestøvet. Foruden andre, hvis Navne jeg for Kortheds Skyld forbigaar, faldt det i hans Lod at høre Lærerne Magister Schultz²⁾ og Dr. J. H. Tauber, særdeles dannede og velstuderede Folk. Da han havde endt sin Skolegang, søgte han 1792 til Københavns Uni-

1) Denne Benævnelse bruges tre Gange i dette Universitetsprogram om Professor Larsen. Den viser, at han gennem sin videnskabelige Virksomhed havde vundet megen Anseelse.

2) Magister C. F. Schultz blev Hører (= Lærer) 1781 og Rektor 1808.

versitet, hvor han tog Artium¹⁾ og tillige filosofisk og filologisk Eksamen med rosværdigt Udfald.

Derpaa vendte han sig til Studium af Teologien, hvorunder han hørte de højærværdige og højt berømte Mænd Hornemann²⁾, Moldenhawer³⁾ og Münter⁴⁾, Lærere og Professorer i den højhellige Teologi; over for dem fremlagde han, efter at to Aar var gaaet, den Fremgang, han havde gjort i disse Studier, hvilket Fremskridt de fandt skriftligt var rosværdigt, men mundtligt ikke urosværdigt. Da han over for sin saare gode Præceptor⁵⁾, der bør agtes indtil Døden, klagede over Eksamens ulykkelige Udfald, mindede denne ham med muntert Sind og munter Mine, ganske som han plejede at have, om det Vers hos Vergil⁶⁾: Tu ne cede malis sed contra audentior ito (= Vig ikke for Ulykkerne, men gaa dristigere frem imod dem) og opmuntrede derved det over sin Skæbne bedrøvede Sind med en meget nyttig og tillige meget behagelig Trøst.

Da han efter Opfordring af denne udmærkede Mand atter var begyndt paa Teologien, helligede han fem Aar igennem dette Studium den største Del af Dagen. Efter at han imidlertid snart havde indset, at alle Slags Videnskaber kun er Grene paa et og samme Træ, idet de udgaar fra en og samme Stamme, og at man ikke kan ringeagte eller tilsidesætte Omsorgen for saa meget som een af dem, uden at der opstaar en Tomhed, hvorved nødvendigvis Forbindelsen mellem alle Fagene bliver afbrudt, knyttede han Studiet af Naturvidenskab til det teologiske Studium, idet han mente, at en Teologi, der er opbygget baade paa de

1) = den nuværende Studentereksamen.

2) Professor i Teologi 1776—1830, udpræget Rationalist.

3) Professor i Teologi 1783—1805, Overbibliotekar ved det kongelige Bibliotek.

4) Professor i Teologi 1788—1808, Sjællands Biskop 1808—30, Svigerfader til Biskop Mynster.

5) I ældre Tid skulde enhver studerende ved Københavns Universitet have en Professor til Præceptor (= Læremester); denne førte Tilsyn baade med hans Studeringer og med hele hans Livsførelse.

6) En af det gamle Roms største Digtere.

hellige Skrifter og paa Naturens Verden, understøttes af de fasteste Søjler, som ikke kan omstyrtes ved noget Angreb, end ikke det tungeste; at det virkelig forholdt sig saaledes, lærte han senere mere end klart baade ved sin egen og ved andres Erfaring.

Da han i 1801 var blevet beskikket som Hjælpepræst for Købelev og Vindeby Menigheder paa Lolland, giftede han sig med Sara Sophie Margrethe Heusner, en meget dyrebær Jomfru, med hvem han allerede længe havde været trolovet. Han kom til at erfare, at hun var en meget trofast Forbundsfælle i alt, hvad der indtraadte, lige saa vel i de lykkelige som i de ulykkelige Hændelser, og en saare god Moder for hans Børn; af disse er Sønnen Lars Larsen, som efter at være indviet til Muserne¹⁾ nu er overgivet til Universitetet, og Datteren Zira Marie Sophie Larsen de eneste, der endnu lever, efter at alle de øvrige ved en tidlig Død er bortrevet fra Forældrenes Favn.

Han fortsatte nu energisk det begyndte Studium baade af Teologien og af Naturvidenskaben. Han sammenlignede Septuaginta²⁾ og Grækernes gamle Kommentatorer³⁾ med Teksten⁴⁾ og samlede en uhyre Mængde kritiske Iagttagelser (der ved en uforudset Hændelse for største Delen er gaaet tabt), ved hvilke han ofte opnaaede at kaste Lys over meget vanskelige og dunkle Skriftsteder. Men da han bemærkede, at dette Studium paa hin Tid stod i ringe Anseelse, og at der ikke derfra beredtes Menneskene nogen Nytte ved Undervisningen af Menigmand, begyndte han efter i hvert Fald for en Tid at have lagt Kritikken og Exegesen af det gamle Testamente til Side, at forklare det nye Testamente ved Hjælp af Anmærkninger, hvilket Studium han indtil denne Dag fortrinsvis har dyrket. Da han

1) Gudinder for Kunst og Videnskab i det gamle Grækenland.

2) En gammel i Ægypten udarbejdet græsk Oversættelse af det hebræiske gamle Testamente.

3) En Kommentator er en, der skriver Kommentarer (= Forklaringer).

4) Det gamle Testamentes hebræiske Tekst.

dengang var blevet som en stavnsbunden og tvunget til at søge sit Livsunderhold som Jordbruger, begyndte han at fatte Kærlighed til Landvæsenet, læste de Forfattere, der havde skrevet om Landbruget og gav sig til, da han ønskede at trænge længere ind i Kunstens Hemmeligheder, paa ny at genopfriske Studiet af Mineralogi og Botanik, som han allerede tidligere havde været fortrolig med; med hvilket Held han gjorde dette, forsøgte han at bevise ved 5 Afhandlinger, som blev præmieret af det kongelige Landhusholdningsselskab. Imidlertid udbrød den skæbnesvangre Krig¹⁾, under hvilken han, da han hverken kunde hjælpe Fædrelandet med Vaaben eller med Penge, nærede Ønske om at opfylde sin Borgerpligt ved at skrive, og dette gjorde han, hvis det er sandt, hvad de kyndige har dømt i denne Sag, ikke uden heldigt Udfald. De Iagttagelser, det i Mellemtiden var muligt at gøre i de teologiske Anliggender, overgav han for en Dels Vedkommende til Fallesens²⁾ teologiske Maanedsskrift.

I 1808 flyttede han til Aarhus efter at være tildelt Hvervet som anden Hjælpepræst ved Aarhus Domkirke; han havde der meget god Tid til Studeringer og anstregte sig yderligere for at forøge det erfarede med mere udsøgt Viden. Da imidlertid Pengeforholdene var opløst paa Grund af den ødelæggende Krig, der af Fjenderne var paaført det uskyldige Fædreland, ytrede han 1815 efter nu at have henlevet fjorten Aar i meget magre Embeder Ønsket om at blive Præst i Slangerup. Den saare gode Konge³⁾ bifaldt meget mildt Ønsket. Her havde han kunnet leve meget lykkeligt i større Nærhed af det ærværdige Universitet, Bøgerne og de københavnske Venner, hvis ikke han sørgmodigt havde maattet se sin meget dyrebare Hustru blive kastet paa Sygelejet ramt af en smitsom Sygdom, af hvilken snart efter Faderen selv og de kære Børn, der ind-

1) Krigen med England 1807—14.

2) L. N. Fallesen blev 1808 Sognepræst ved Trinitatis Kirke. Han udgav en Mængde Prædikener og redigerede nogle kristelige Tidsskrifter.

3) Frederik den Sjette.

til da ved guddommeligt Forsyn var blevet bevaret, laa henkastede.

Da han og hans Familie efter fire Maaneders heftige Smerter ved den udmærkede Mand Kongsteds¹⁾ utrættelige Hjælp omsider havde genvundet Sundheden, blev det ham tilladt 1816 atter at drage til Aarhus, hvor han tilbragte fem Aar, indtil den overordentlig milde Konge atter bifaldt hans Ønske og i 1821 befalede ham at forestaa Holbæk og Merløses Menigheder. Her begynder han nu endelig efter saa mange store Ulykker og Farer atter at leve op, og hvis hans Skuldre kan bære de Byrder, der er paalagt ham i dette Embede, og hans Aand ikke sønderbrudt igen bukker under for dem, maa man tro, at han har den bedste (og det visselig en saare god) Livstid tilbage, i hvilken han vil hjembringe rigelige Belønninger for det tidligere Livs Studium og Arbejde.

Men førend det er muligt at lægge Pennen, bør man med faa Ord berøre, hvilke Studiernes mægtige Værker han skrev og udgav; erfar deraf følgende, velvillige Læsere.

Først forsøgte han sig i Litteraturen med Digte af forskellig Art, meget middelmaadige og forlængst overgivet til Lethe²⁾ og nedsænket i dens Vande, derpaa indsatte han forskellige Afhandlinger i Datidens Aviser, men oftest anonymt. Da det tredie Embedsaar paa Lolland var forløbet, helligede han delvis Fallesens Maanedsskrift sine teologiske Studier og offentliggjorde andetsteds Arbejder af forskellig Art, frembragt under Nattevaagen. 1805 fik han i Sinde at forklare de salomoniske Skrifter og de gammeltestamentlige Profeters Orakler, hvilket resulterede i kritisk exegetiske Kommentarer til Stefanias og en Kommentar til Prædikerens Bog med vedføjjet metrisk³⁾ Oversættelse.

1806 forsøgte han at besvare et Prisspørgsmaal stillet

1) To Læger ved Navn Kongsted virkede dengang i København.

2) I det gamle Grækenland Glemslens Flod i Underverdenen.

3) I poetisk Form.

af det kongelige Landhusholdningsselskab om Grundene til vore Smaakøbstæders maadelige Forfatning og opnaaede den udsatte Belønning. 1807 antydede han, medens den ulyksalige Krig flammede, i Omrids, hvad der havde syntes ham nyttigt under Fædrelandets Forsvar, i en Bog med Titlen: Forsøg til en militær Forsvarsplan for Kongeriget Dannemark; dette lille Skrift var det sidste Arbejde i hans første Embede. Efter at være forflyttet til Aarhus offentliggjorde han i forskellige Afhandlinger, hvad han havde lært ved syv Aars Erfaring i at ordne og administrere Landvæsenet, og udsendte der 1812 det første og uden Tvivl sidste Bind Afhandlinger om Landvæsenet. Paa samme Tid offentliggjorde han Aarhus Amts økonomiske Annaler i tre Hefter og skrev en enkelt Afhandling om Grundene til Landbrugets langsomme Fremgang i Fædrelandet, om de Hindringer, der staar i Vejen for dette Fremskridt, og om den bedste Fremgangsmaade til at fjerne dem; da denne Afhandling blev indsendt til Landhusholdningsselskabet, skaffede den Forfatteren den udsatte Belønning. En Kommentar til Højsangen med vedføjet metrisk Oversættelse, forklaret med kritisk og exegetisk Anmærkning og opstillende en ny Maade at fortolke denne Sang paa, har nu ligget hengemt i 9 Aar, ventende paa bedre Tider.

I 1817 ved Reformationens 300 Aars Jubilæum blev han af Forsamlingen af de højjærværdige Teologer i København opfordret til højtidelig at erhverve de højeste Æresbevisninger inden for Teologien; men han blev forhindret i at nyde den velvilligt bestemte Ære, undertiden af Sygdom, til andre Tider af Hensynet til Embedet og Kaldet, hvori han fungerede. I det forbigangne Aar fremlagde han en Afhandling omhandlende Paulus' Sørejse fra Kæsarea til Puteoli for højtidelig at erhverve de højeste Æresbevisninger inden for Teologien, hvilken Afhandling han, efter at den er godkendt af de højjærværdige Censorer, offentlig forsvarer¹⁾ den 27. November dette Aar.

1) For den teologiske Doctorgrad.

I ENGENE OMKRING LODSKOVEN

Af (†) Niels Chr. Bahn.

Lærer Niels Chr. Bahn, Hørsholm, var født 24. 6. 1866 i boelsstedet ved Lodskov, hvor hans fader, Peter Bahn, var skovfoged under Løvenborg. I sommeren 1946 gæstede lærer Bahn for sidste gang — to år før sin død d. 3. 6. 1948 — sin barndomsegn. På stedet korrigerede han sine optegnelser, som var skrevet et par år i forvejen. Han tegnede også et rids over egnen og indføjede de gamle navne. Efter dette rids er vedføjede kortskitse udarbejdet.

Kundby sogns sydøstlige del udgøres af en stor eng- og mosestrækning omfattende Kundby, Vognserup og Trønninge enge. Sammen med Knabstrup og Løvenborg enge danner de en af Sjællands største engstrækninger.

Mod øst danner Tuse å grænse mod Butterup sogn; medens Knabstrup dige mod syd skiller mellem Kundby og Mørkøv sogne. Oprindelig har disse enge været en sø, der gennem Tuse å stod i forbindelse med Holbæk fjord.

Det har været en ferskvandssø. Under tørvelaget findes sandbund med mange skaller af dammuslinger. I tørven er endvidere fundet takker af elsdyr og Kronstyr, tænder af vildsvin m. m. Engfladen er ikke plan, men højest midt på. Fra den nordre bred kan man ikke se bredden på sydsiden. Gennem engen løber tre vandløb, som forgrener sig, og under navnet Tuse å udmunder i Holbæk fjord. Den midterste å — T u s e å — kommer fra Knabstrup egnen. Den løber mod nord og danner skel mellem Kundby og Buttrup sogne. Østligere løber R e g s t r u p å, som gennemstrømmer dammene ved Løvenborg. Endelig er der

K o b b e l å e n. Den kommer fra søerne ved Torbenfeld og danner grænsen mellem Kundby og Vognserup enge.

Vognserup enge deles i flere dele med egne navne, som sikkert stammer fra meget gammel tid. Mod vest ligger A s e n k r o g e n, østligere B i r k e t og M ø l l e h a v e n. Denne sidste grænser til Vognserup mark nr. 5. Her har i fortiden ligget en mindre vandmølle. Derfra stammer vel engens navn. Endnu lige før århundredskiftet fandtes her murbrokker og rester af murværk. Stedet findes lidt øst for K o b b e l b r o e n. Også den gamle mølledam kan kendes endnu i form af en jordvold fra K o b b e l b r o e n til K i l d e b a n k e n. Denne jordvold ses tydeligt på Lundbyes billede: Malkepladsen på Vognserup enge. Kilderne på K i l d e b a n k e n har rimeligvis fyldt Mølle-dammen og givet vand til at drive en kværn.

Kobbelaen havde i hin tid et andet løb, end den har i nutiden. Den gang løb den mod nord gennem S k a l t r e - d i g e t forbi U r e b r o h u s e n e, gennem Gislinge mose til Lammefjorden. Sådant ses dens løb på Caspar Wessels kort fra ca. 1770. I begyndelsen af det 19 århundrede er åens løb ført mod øst langs engenes nordside, til den udmunder i Tuseå.

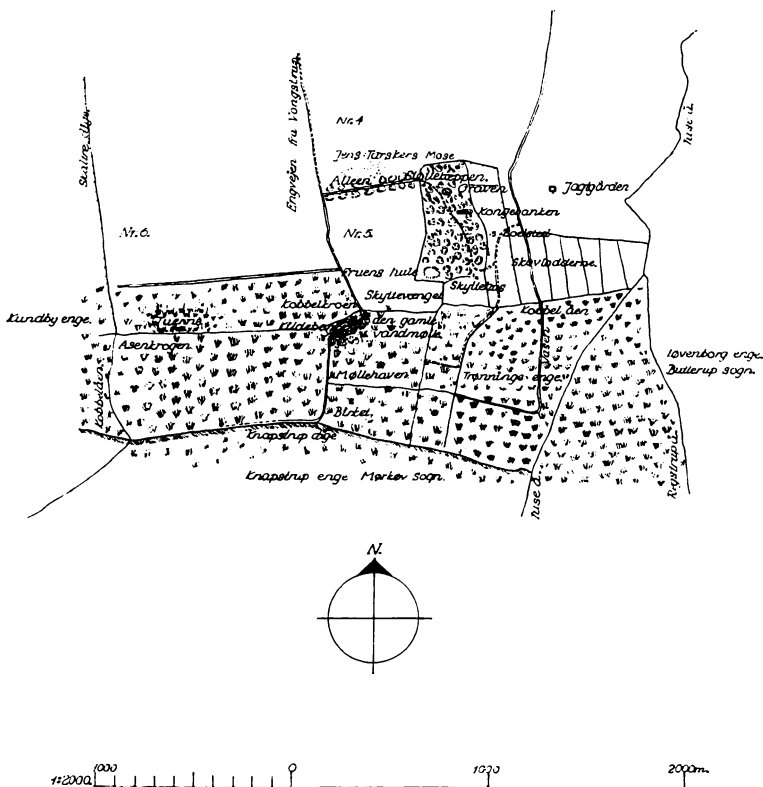
Historien melder intet om, hvorfor åens løb er forandret. I mit hjem fandtes et åregulativ: en liste over lodsejerne langs åen, samt bestemmelser om hvilke parter, der påhvilede ejeren at oprense og vedligeholde. Det årlige åsyn afholdtes i juli måned, og til den tid måtte åen være renset for planter og sandbunker.

Nord for Kobbelaen ligger V o g n s e r u p m a r k n r. 5, det gamle S k y t t e h u s og Skovlodderne. Den del af mark nr. 5, som ligger mellem åen og L o d s k o v kaldes S k y t t e v æ n g e t. Da man grundforbedrede Vognserup enge i årene 1881—84, blev der i Skyttevænget bygget en barak til bolig for arbejderne. Barakken stod kun de 3—4 år arbejdet varede.

S k y t t e h u s e t beboedes omkring 1760 af skytten

Grønbeck, der foruden den til huset hørende jordlod på ca. 4 tdr. land også havde brugsretten til Skyttevænget. I vore dage beboedes huset af vægter Lars Christensens enke —

kort over Lodskov, Trørvinge og Vognstrup Enge.

gamle Lisbeth, som døde 16. dec. 1910 i en alder af 90 år og hendes søn, sadelmager Jens P. Larsen. Da godsejer Teisen købte V o g n s e r u p, fulgte L o d s k o v og Skyttehuset med i købet. De 4 tdr. land lagdes under mark nr. 5, og huset beboes nu af en mand, som arbejder på gården.

Boelsstedet ved Lodskoven efter J. Th. Lundbyes maleri 1846—47.

Skovlodderne har vistnok henligget som kratbevokset overdrev. I matrikelarkivet i København findes et kort fra 1793, der viser skov »under opelskning« på Skovlodderne. Ved udskiftningen er de delt mellem gårdene i Trønninge. På lignende måde er Trønninge enge delt mellem gårdene i byen. Fra Trønninge fører en vej ud til engene, hvor den kaldes »Vasen«. Det blev på engnen udtalt med dyb å-lyd »Våsen«.

Trønninge enge er i forsommeren et prægtigt blomsterflor. Den gule kabbeleje vokser overalt på fugtige steder. Lægekokleare danner hvidblomstrende bevoksninger, hvor der er mere tørt. I de senere år har guldkarse bredt sig overordentlig meget. Længere hen på sommeren finder man strandnellike og hvid leverurt. I tørvegravene findes en rig bevoksning af grå pil og krybende pil. I digerne og åen vokser smukke brudelys.

Høsletten er betydelig. Fra drengeårene husker jeg,

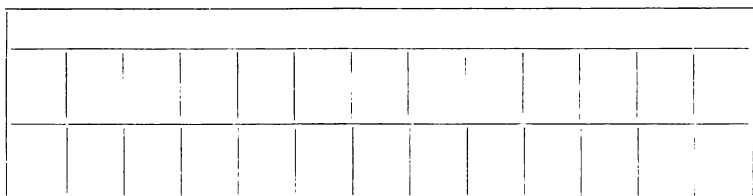
Boelsstedet ved Lodskoven, fot. c. 1930.

hvordan 10—12 mand på rad brugte leen i Møllehaven. Når de kom til ende med de lange skår, strøg de samtidigt leerne. Det kunne høres vidt omkring. Nu høres den musik ikke mere. Slåmaskinernes klapren har afløst den.

Dyrelivet i engene var også rigt. For 60—70 år siden var der store flokke af vildgæs. Hen på høsten så man gerne hver aften store kileformede flokke på vej mod Lammefjorden. Nu er sådanne flokke et sjældent syn. Storke var der også mange af. Reder fandtes på Skyttehuset, Storgården i Trønninge, Vognserup, Løvenborg og flere steder. Alle rederne er nu forsvundne. Også den sorte stork så man hver sommer. Endnu så sent som 1894 så jeg et par sorte storke på engen. Bekkasiner og vildænder var almindelige. Lærkesangen lød vidt omkring, og viberne kredsede skrigende over hovedet på mennesker, som færdedes på engen. Gravænder rugede i rævegrave i Lodskov og i hegnet til Vognserup mark nr. 4.

Forårstiden var tørveskæringens tid. Mosen indeholdt en rigdom af tørv, mest skæretørv. Da tørvegravene stod fulde af vand, måtte man først pumpe vandet ud. Dertil

anvendtes en pumpe — et såkaldt paternosterbånd. Det var en skråtliggende rende af træ. I renden fandtes en sammenhængende kæde af træstykker. På hvert led sad en firkantet træplade, som passede i renden. Foroven og forneden var anbragt en mølle med 6 vinger ligesom på en garnhaspe. Den øverste var på hver side forsynet med et håndsving, hvori to mand trak. Derved førtes kæden rundt, og træpladerne førte vandet op gennem renden. I hvert håndsving var fastgjort et reb, hvori nogle drenge trak. Det var en fest at være med til. Ved tørveskæringen anvendtes en særlig spade med et tyndt fladt blad, der var slebet knivskarpt. Først afsattes en »bænk« på ca. 1 alens bredde. Græstørv og muldlag gravedes bort, til man nåede tørven. »Bænken«s overflade skovledes ren, og så tog man fat på udstikningen af tørven med tørvespaden. Efter udstikningen så »bænken«s overflade ud som tegningen:

Så tog gamle Rasmus Nielsen fat. Han stod i sine træskostøvler på gravens bund. Med sin skarpe spade skar han tørvene løse en for en, og med et kast verfede han dem op på engen. Tørvene læssedes på en trillebør og kørtes ud til »sættestedet«, hvor de stilledes på højkant. Når »sættestedet« var fuldt, lignede det en stor sort flade, og her henstod tørvene en tid for at tørres. Senere blev tørven »radet«, d. v. s. stillet i rækker — gerne i tre lag. Det underste lag stilledes på højkant. Ovenpå denne række lagdes to lag på fladen ligesom murstenene i en mur.

Efter yderligere tørring rejstes tørven i runde kegleformede stakke, der kaldtes »skruer«. Itubrudte stykker

af tørven puttedes ind i skrueerne. Disse stykker kaldtes »gnallinger« eller »gumlinger«. Man var altid flere i gang med at skrue tørven, og da gik arbejdet med liv og lyst. Der var kappestrid om, hvem der kunne rejse de fleste og største skrueer. Havde man muret en rigtig stor og pæn skrue, kunne det hændes, at den pludselig fik slagside og ramlede sammen. Den uheldige bygmester måtte høre mange skoser: Højhed står for fald o. lign. Arbejdet måtte gøres om, og det sinkede jo en del. Når tørven var helt tør, blev den kørt hjem og bragt i hus.

Ved Vognserup enge må endnu omtales et stykke beliggende mellem Kobbelaen og Vognserup mark nr. 6, og mellem engvejen fra Vognserup og Skaltrediget. Dette stykke kaldtes i min barndom »Tuerne«. Det var overvokset med stargræstuer, der kunne blive over 1 alen høje. Mellem tuerne voksede gråpil, røn, el og birk, og den bitersøde natskygge vævede med sine lange ranker et fletværk mellem buskene. Det var en hel jungle. I vintertiden og i våde somre stod der vand mellem tuerne, og da var der ufarbart. Kun i tørre somre kunne man færdes mellem tuerne. Ræven luskede om, og viberne skreg. Det var et eventyr at komme derud i en uberørt natur. Ved engenes grundforbedring omkring 1882 blev tuerne skåret af og brændt. Ved udgrøftning og afvanding blev tuerne forvandlet til gode græsgange, men et stykke vild og ejendommelig natur forsvandt. Hvor var der frisk og dejligt på engen en forårsdag. Solen skinnede, lærken sang, viben skreg, og kabbelejen blomstrede gult, det var, som hele naturen kaldte, og man mindedes Kaalunds lille vers: »Menneske, hvor kan du sidde inde, medens den blomstrende jord står brud«.

L o d s k o v (ca. 30 tdr. land) danner en langagtig firkant omgivet af Vognserup hovmark nr. 4 mod nord og nr. 5 mod vest, samt Skyttevænget og Skyttehuslodden mod syd. Øst for skoven ligger et boelsted matr. nr. 1 b, samt et husmandssted. Disse ejendomme er forhenvæ-

Reinboths grav i Lodskoven 1932.

rende skovlodder til Storgården i Trønninge, hvorfra de i sin tid er udskiftet. Lodskov var tidligere lystskov under Løvenborg og kendt for sine høje, smukke bøgetræer og store kraftige ege.

Den ene halvdel af skoven skråner mod syd. Her er i forårstiden et rigt flor af blomster. Hvide og gule anemoner, guldstjerner, lærkesporer og lungeurt danner et pragtfuldt tæppe. I skovens sydvestlige hjørne en lille dalsænkning, som kaldes »Fruens hule«. Her samledes ungdommen i gamle dage pinseaften og dansede til harmonikaens toner. Nu er Fruens Hule desværre tilplantet med gran og er næsten utilgængelig. Midt i skoven er der en lille bakke »Kongebanken« med tre store sten, vistnok rester af et dyssekammer.

I skovens nordlige del findes en gravplads, hvor skytten

»Baronens Støttekæp« 1912.

Georg Friedrich Reinboth fra Vognserup blev begravet d. 12. juli 1814 efter kgl. bevilling. Bevillingen blev allerede givet ham i 1807. På initiativ af jægermester Benzon, Løvenborg, blev der i året 1909 rejst en sten på graven med navn og dødsår.

En lindeallé fører fra skovens nordvestlige hjørne mel-

lem hovmarkerne nr. 4 og 5 ud til engvejen fra Vognserup. Hvor alleen fører ud af skoven, stod indtil for få år siden et mægtigt piletræ — *Salix fragiles* — skørpil. Træet kaldes »Baronens Støttekæp«. Sagnet fortæller, at baron Løvenskjold spadserede her støttende sig til en tyk pilestok. Stokken sank ned i den bløde bund og sad godt fast, hvorfor baronen sagde: »Lad den blive stående og vokse, om den vil«. Stokken slog rod og voksede op til et træ så stort og så tykt, at tre voksne mænd tilsammen næppe kunne spænde om stammen. Alderen tog imidlertid slemt på den gamle kæmpe, og i stormen den 12. febr. 1894 mistede den omtrent halvdelen af kronen. Stammen blev hul, men endda grønnedes den hvert forår, indtil nogle unge mennesker under den første verdenskrig lavede bål i den hule stamme. Det blev dens død. Bullen stod endnu nogle år, men nu er den helt forsvundet.

I Lodskov fandtes omkring 1870—80 en koloni af fiskehejrer — ca. en halv snes reder, der var bygget i toppen af de højeste bøgetræer. Hver sommer holdtes hejrejagt, før ungerne var flyvefærdige, og en del unger blev skudt. Hejren regnedes for en skadelig fugl, da de tog mange fisk. Ved en jagt blev et skud hagl sendt op i en af rederne. Hejreungerne for ud på grenene, og samtidig faldt en stor ål, en aborre og flere karudser ned i hovedet på skytten.

Hejrerne forsvandt, og der kom en koloni af råger i stedet. Der var efterhånden mange hundrede reder. I eet træ er talt 16. Ved pinsetid holdtes jagt på rågeungerne, og nogle år blev der skudt omkring 3000 stk., uden at bestanden derved formindskedes. De fleste af de skudte råger blev afsat til restaurationer og hoteller i hovedstaden.

I Lodskov holdtes en skovfest den 12. juli 1874. Så vidt jeg mindes, var festen arrangeret af Kundby sogns sygekasse. Det var en vældig begivenhed for mange derude, ikke mindst for mig, som lige var fyldt 8 år. I lommepege fik jeg en mark, det var jo en hel formue, men — en karusseltur kostede 4 skilling, et lod i tombolaen også 4 skl.,

og da begge dele skulle prøves et par gange, var den mark (16 skl.) snart forbrugt. En god ven forærede mig senere 8 skl., det var lige til 2 karusselture, og så var jeg atter blank.

Lodskov er nu solgt fra Løvenborg. Godsejer Teisen, Vognserup, købte den, og lystskovpræget er helt forsvundet. Spadseregangene, der før i tiden holdtes vedlige, gror nu til. De høje smukke bøgetræer og de prægtige ege falder for øksen, og der plantes gran i stedet.

Selv gravstedet henlå i flere år uden vedligeholdelse, men er dog i de senere år atter blevet gjort i stand.

Baronesse Løvenskjold boede en overgang (omkring 1855) på Vognserup. I den tid blev der anlagt en sti fra Søndersøen over hovmarkerne nr. 3 og 4 til Lodskov. Derved blev det lettere for herskabet at komme til skoven, og det var en meget smuk tur ved sommertid.

Gennem nr. 4 gik en dyb grøft, som afvandede marken. Dræning blev først udført omkring 1880. Hvor stien førte over grøften, var en bro dannet af en stor flad sten. Her plantede baronen et asketræ. Det stod endnu i min ungdom, men sørgelig forbit af vildt og kreaturer. Efter at marken var drænet, forsvandt grøften, broen og asketræet. I samme mark fandtes en mose overvokset med brombær, hindbær og startuer. Den kaldtes »Jens Tærskers Mose«. Efter markens dræning blev den pløjet op. Midt i nr. 4 ligger en lille skov, der kaldes »Remissen«. Det er egentlig en sump bevokset med elletræer. Ved randen af sumpen voksede andre træsorter, også en del gran. På en holm i sumpen voksede liljekonvaller og ved vestsiden voksede en i denne egn ret sjælden plante »Kartebolle« (*Dipsacus silvester*). Den er vist dog nu forsvunden.

APOTEKER OG APOTEKERE PAA SAMSØ

Ved **Bent Rasmussen.**

Samsø fik sit første Apotek i 1815; men det betyder naturligvis ikke, at Samsinger før den Tid aldrig havde Brug for eller har faaet Medikamenter saavel til indvortes som udvortes Brug.

Allerede Henrik Harpestreng, den berømte danske Læge, der døde 1244, skrev flere Lægebøger.

Det er næppe troligt, at Samsinger direkte har faaet Gavn heraf, men senere kom der andre populære Bøger om Lægeurter. Middelalderens Munke havde godt Kendskab til en Mængde Sygdommes Behandling ved Hjælp af mange lægende Urter og Udtræk heraf, hvilket blev til stor Gavn for Landets Befolkning, naturligvis navnlig i Klostrenes Nærhed.

Saa vidt man kan konstatere, har der dog aldrig været Klostre paa Samsø; men der er jo en stor Mulighed for, at Øen har haft Besøg af Munke, som saa samtidig har udbredt noget Kendskab til Lægeurter og Udtræk heraf. I alle Tilfælde ved vi, at Prioren ved Aarhus Domkirke (omkring Aar 1500), Anders Samsing, stammede, som Navnet paapeger, her fra Øen — og en Fætter til ham var Kannik ved Viborg Domkirke.

Til op i det 19. Aarhundrede befattede mange Samsinger sig med Skibsfart. Paa deres Rejser kan de ogsaa have skaffet sig en Del Viden om Sygdomme og Lægemedler, men det er nok ellers Kvinderne, der ved at prøve sig frem

og ved Samtale med hinanden har fundet adskillige Lægemidler.

Endelig er der Bissekræmmerne, og dem kom der mange af til Samsø, ofte 30 om Aaret. Her har vi mere fast Grund under Fødderne.

Ved Juletid 1804 døde i Tranebjerg en tysk Jøde, Johan Wentzel — han var fra Bøhmen. Han havde mange Kasser og Kister med sig, deriblandt en Mængde Kvindepynt. Af Apotekersager havde han et helt lille Lager, særlig Olier og Essenser: 118 Flasker Hoffmandsraaber a 4 Skilling, 132 Fl. Haarlemmerolie, Skorpionolie, Teglstenolie, Annisolie, Malurtolie, Johannesolie, Rosmarinolie, Cron-Essents, Theriak, Nysepulver, Hovedvand, Perikum, Bitteressens og — Lebensbalsam (Livssalve) — og han fortalte naturligvis Kvinderne, hvad de forskellige Dele skulde anvendes til. Værdien af alle hans Varer blev sat til 1142 Rdl.

Øens Læge — den første der omtales — var Landschirurg Zakarias Hophla, Onsbjerg, (i det 17. Aarhu.) har jo nok selv forskrevet sin Medicin fra Kalundborg eller Aarhus, mulig har han selv fremstillet en Del.

Øens første Apoteker

blev Anker Christian Laurberg, der var født i Skanderborg 1784 som Søn af Konsumptionsforvalter, senere Toldkasserer i Svendborg Laurits Laurberg og Hustru Ellen Cathrine Hatting.

I sin Barndom fik han Undervisning i de akademiske Forkundskaber og blev dernæst »efter sin Tilbøjelighed« sat i Apotekerlære paa Helms Apotek i Horsens. Læretiden varede 5 Aar, hvorefter han kom til Norge 2½ Aar paa Apoteket i Frederiksstad og senere i Christianssand.

I 1809 blev han cand. pharm.

I 1810 ansøgte han og en anden Pharmaceut om Bevilling til at oprette et Apotek i Præstø, men han fik ikke Bevillingen.

Han blev et Par Aar senere trolovet med Enkemadam

Lovise Guldberg f. Nielsen. Hun havde været gift med Kompagnichirurg G., men han døde, inden hun havde født ham en Søn, der i øvrigt døde kort efter Fødselen. Hun blev da Amme for Prins Frederik (den senere Kong Frederik den Syvende). Hun fik Laurberg til at indgive følgende Ansøgning til Kancelliet, hvori han bl. a. skriver: »I 1 Aar har jeg ofret mig til Pharmacien for engang at opnaa Hensigten af mine Bestræbelser ved at erholde et Apotek; men da jeg ikke ejer Formue, ser jeg mig ikke i Stand til at kunne tilhandle mig et Apotek, men tror, ved at oprette et saadant, vilde jeg være i Stand til i Fremtiden at ernære mig, og da bemeldte Ø, Samsøe, ligger saa langt fra Sjælland og Jylland, vilde det upaatviveligt være dens Beboere til betydelig Fordel, om et saadant oprettedes der«.

Ejeren af Samsø, Geheimekonferensraad, Amtmand over Præstø Amt, Lehns greve Christian Conrad Sophus Danne-skiold-Samsøe, anbefalede Andragendet »til Lykke for Øens Befolkning at have et Apotek — i Modsætning til nu, hvor der undertiden flere Dage kan hengaa, inden den nødvendige Medicin kan fremskaffes«. Der er næppe Tvivl om, at Madam Lovise har lagt et godt Ord ind for sin Apoteker paa højeste Sted.

Han fik Bevillingen af 20. Decb. 1815, og saa stod Brylluppet.

Han havde set sig om paa Øen efter et passende Sted og købte et langt Bindingsværkshus i Pillemark for den »store« Sum af 250 Rdl.

De første Maaneder brugte den unge Apoteker til at faa ordnet Huset, saa der blev et lille Apotek samt Lejlighed; men saa snart Foraar og Sommer kom, saa man ham, særlig om Søndagen, spadsere rundt og samle Urter, Rødder, Blomster o. s. v. til Apotekets Brug. Der blev lavet Afkog, og lidt efter lidt blev Apoteket efter Datidens Forhold ret godt forsynet, f. Eks. Følfod mod Febersyge, Gaaseurt mod brændende Tarmsmerter, Femfingerurt til Mundvand,

Samsø første Apotek (Huset brændt for en Snes Aar siden).

Vejbred og Kaktus til Saar, Bulmeurt, Øjentrøst, Kulsukker, Bynke o. s. v.

Apotekeren blev omkring ved Halvtredsaarsalderen sva-gelig, saa han 1. Jan. 1836 solgte Apoteket til Chr. E. Carstensen, men allerede 4. Maj samme Aar døde Laurberg, og den 8. Maj blev han begravet paa Tranebjerg Kirkegaard, hvor man ser hans Gravsted Nord for Kirken. Paa Pladsen staar en Sten mærket Laurberg — Bay Qvist.

Hans Enke flyttede saa ned til sin Datter, der var gift med Birkedommer Bay, Pillemark. Denne ejede en Gaard paa ca. 80 Tdr. Land, hvis Jorder strakte sig til Brundby — over »Brede Blok« og »Højvang« — endnu staar en Del af Bygningerne, der nu sammen med 4—5 Tdr. Land ejes af Vognmand Johs. Bendtsen. Her var nok at gøre for Bedstemor, idet der lidt efter lidt fødtes 6 Børn i Birke-dommerboligen, nemlig 3 Sønner og 3 Døtre. Birkedomme-ren var ved Ægteskabets Indgaaelse dobbelt saa gammel som sin 20-aarige Brud. Af deres 3 Sønner var Ancher Bay den ældste. Han var Sømand og døde af den gule Fe-ber under en Sejlads »paa Varmen«, og Liget blev sænket

i Havet. En anden Søn, Anders, rejste til Amerika, og man hørte ikke fra ham. Den tredie Søn var Peter Bay, der blev Gaardforpagter paa Sjælland.

De tre Døtre var Louise Bay, som blev gift med Skibskaptajn og Gaardejer Qvist, der overtog Birkedommergaarden i Pillemark. Den blev senere udstykket, og han købte Færgegaarden i Ballen.

Marie Bay blev gift med Lærer H. H. Andersen i Besser.

Frederikke Bay blev gift med Gdr. Niels Hansen-Risegaard i Odsherred.

Vi vil hertil knytte en lille Fortælling om Kronprins Frederiks Besøg paa Samsø i Begyndelsen af 1840'erne:

En Dag var Birkedommer Bay i Onsbjærg for at holde Auktion. Under denne kom en Mand løbende og fortalte Birkedommeren, at Kronprins Frederik (den senere Konge Frederik den Syvende) og nogle Kavallerer var gaaet i Land ved Sælvig og gik dernede.

Birkedommeren standsede straks Auktionen og kørte til Sælvig.

Da han havde præsenteret sig for Kronprinsen, sagde denne, at han havde erfaret, at hans gamle Amme boede herovre — hun er Enke efter en Apoteker. Nu vil jeg gerne opsøge hende, se hende og tale med hende.

Ja, det passer meget godt, Deres kgl. Højhed; og det er min Svigermoder.

Kronprinsen spurgte saa, hvor han kunde bo. Bay gav ham saa den Oplysning, at det mest passende Sted var hos Godsinspektør Knudsen paa Ørnslund.

Birkedommeren fik travlt med at skrive et kort Brev til Godsinspektøren om det fornemme Besøg, han kunde vente, og en Karl paa en rask Hest blev sendt afsted med det.

Birkedommeren fik i en Hast fat paa nogle Vogne til at køre Herskaberne til Ørnslund, medens Birkedommeren kørte hjem for at hente sin Svigermor.

Da Kronprinsen i Tranebjærg blev opmærksom paa det

gamle Voldsted (Samsø Borg), maatte han naturligvis op at se det. Her vilde jeg gerne blive lidt og nærmere undersøge det, »men min gamle Amme maa ikke vente, saa Undersøgelsen her maa vente til en anden Gang, det løber ikke fra mig«, sagde Kronprinsen — men den anden Gang kom aldrig.

Da Birkedommer Bay og hans Svigermor kom til Ørnsund (ved det nuværende Brattingsborg), kom Kronprinsen selv ud og tog imod dem. Kronprinsen tog hende under Armen, og de gik saa ind i et Værelse for sig selv. Først et Par Timer senere kom de ud.

Godsinspektøren spurgte saa, om de kunde spise nu. Ja, sagde Kronprinsen, men jeg vil have min gamle Amme til Borddame. Kronprinsen var meget bevæget og kom først til sig selv, da han havde faaet adskillige Glas Vin. Der blev holdt flere Taler ved Bordet, men da de havde spist, vilde Fru Laurberg gerne hjem. Det kunde Kronprinsen godt forstaa, men Birkedommeren skulde blive.

Da hun var kørt, fik de rigeligt med Vin, og Kronprinsen foreslog, at de skulde synge en Sang, og at Birkedommeren skulde synge for. Det kan jeg ikke, Deres kgl. Højhed, for jeg kan kun »Al Verden gaar omkring i en grøn Kasseking«. — Naar jeg befaler det, saa skal mine Undersaatter lyde.

Saa maatte han op med den. Saa fortsatte en af Kavalererne — og med Sang og Drik gik det saa det meste af Natten.

En af Nattens Historier var Fortællingen om, at Kong Christian den Fjerde i sin Tid landede med et Skib Vest for Nordby Kirke. Kongen gik op i Bakkerne, hvor han traf en Karl, der pløjede. Maa jeg prøve at pløje? Kongen pløjede saa en Fure og sagde til Karlen: Nu kan du sige til din Husbond, at Kongen har pløjet paa hans Mark. Det var Præstens Karl i Nordby, og han tog hjem og fortalte Episoden; men da Præsten kom ud paa Marken og ved Stranden, var Skibet sejlet.

Tidlig næste Morgen var Kronprinsen ude at spadsere i Skoven. Han kom derefter ud paa Ørby Mark (nu Hjalmarsgaard), hvor han traf en Karl, der var ved at spænde Hestene for Ploven. Ihukommende Aftenens Fortælling om Christian den Fjerde spurgte Kronprinsen, om han maatte pløje en Fure, og det fik han Lov til.

Karlen sagde, da Furen var pløjet, at det var ikke saa daarligt, som han havde troet. Kronprinsen gav ham en Specie, fordi han var den første, der havde rost ham som Plovmand. Senere fik Karlen at vide, hvem det var, der havde pløjet for ham.

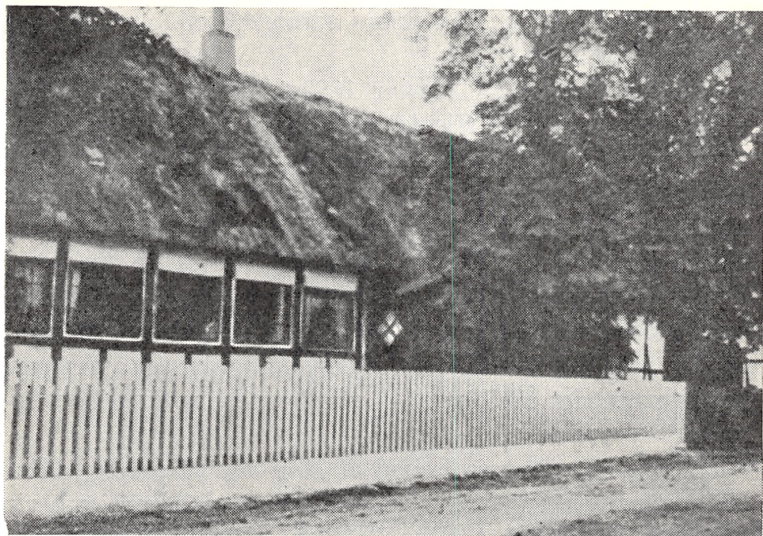
En Sommerdag to Aar senere ankrede Kongeskibet op ud for Vesborg. En Chalup blev roet i Land, og der gik Bud ned efter Madam Laurberg, som en Times Tid var ude paa Kongeskibet, da Kronprinsen igen vilde tale med sin gamle Amme.

Øens næste Apoteker var

Christian Ehrenfried Carstensen

Han var født i Thisted, som Søn af Postmesteren der. 14 Aar gammel blev han Discipel paa Apoteket i Thisted. Blev cand. pharm. 1835. Den 14. Juli 1836 — da han kun var 20 Aar gammel — fik han Bevilling til at drive Apotek paa Samsø, »hvilken Bevilling jeg under 1. Januar har tilforhandlet mig«. Købesum 5100 Rigsdaler, saa Apoteker Laurberg har tjent godt paa det.

Carstensen flyttede Apoteket til B e s s e r — i »Lindegaarden« — hvor han boede til Leje. Baade Apotek og Lejlighed var meget lille, idet det hele bestod af to mindre Værelser til Gaarden. Han var ugift, men han »faldt ikke til«, og 3 Aar senere solgte han Apoteket til C. L. Wernberg. Han gik saa over i anden Virksomhed, idet han i nogle Aar var Købmand i Thisted. Men heller ikke i sin Hjemby slog han Rod og skiftede igen Fag — en urolig Sjæl som han var — og blev 1852 udnævnt til Postmester og Telegrafbestyrer i Holstebro, hvilket Embede han vare-

Besser Apotek.

tog til sin Død 1894, 68 Aar gammel. Han havde Titel af Kammerraad og var R. af D. og Dannebrogsmænd.

At Carstensen har været ked af at være Apoteker eller af Samsø kan ses ikke alene af, at han kun blev her i 3 Aar, men ogsaa af, at han solgte Bevillingen for 4500 Rdl., medens han havde givet 5100 — i øvrigt den eneste Gang, Prisen er gaaet nedad.

Christian Ludvig Wernberg

Han var født paa Christianshavn 10. Septb. 1809 som Søn af en Detailhandler Lars Christian Wernberg og Hustru Dorthea.

15 Aar gammel kom han i 1824 ind som Discipel paa Løve-Apoteket i Aalborg, hvor han var i 5 Aar, blev cand. pharm. 1832 med laud, hvorefter han som Kandidat arbejdede ved forskellige Apoteker.

10. Novbr. 1838 købte han saa Privilegiet til Samsø Apotek, og kort efter flyttede han det til Tranebjærg, hvor

det har været siden, dog ikke i samme Ejendom eller paa samme Plads.

Paa Auktion d. 23. Januar 1839 købte han den afdøde Handelsmand Peter Nicolai Risoms Arvinger tilhørende Ejendom Matr. 27 b i Tranebjærg By og Sogn for 220 Rdl. og fik Skøde derpaa 17. Juli 1839. Huset bestod af 9 Fag Egebindingsværk med klinede Vægge og Straatag. I Kontrakten finder man fastsat en Forpligtelse for Apoteker W. til at forsørge Aftægtsmand Jørgen Jacobsen Tydsker for dennes Levetid. Han fulgte med Huset, og han havde i sin Tid solgt Huset til Rasmus Jørgen Jørgensen, som igen havde solgt det til Risom — stadig med samme Forpligtelse.

Apotekeren fik travlt med at lade den noget forfaldne Ejendom oppudse og istandsætte, saa han kunne føre sin Tilkommende ind i et efter Datidens Forhold pænt Hjem. 28. Sept. 1839 blev han i Budolfi Kirke i Aalborg viet til Dorthea Christiane Hjetting Svarrer, hvis Fader var Skibsrheder. Den unge Frue var da 27 Aar.

1843 — 4 Aar senere — udvidede han denne Ejendom, idet han af Husmand Peder Knudsen købte 5 Fag Hus beliggende »ud til Gaden i lige Flugt med det af Hr. Apoteker Wernberg tilhørende Hus for 400 Rdl., Skøde af 12. Okt. 1843.

Den omtalte Ejendom er nuværende R. P. Samuelsens smukke Bindingsværkshus med Kvist.

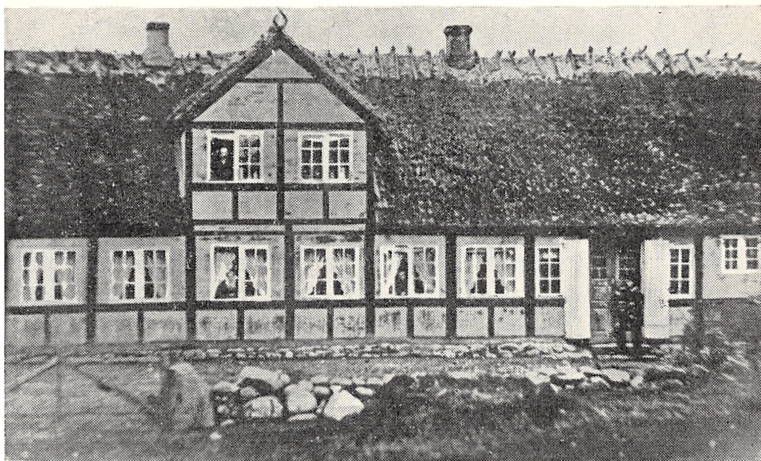
Visitor har været godt tilfreds; thi det hedder om den første Visitats efter Flytningen til Tranebjærg (19. Aug. 1840: »Det nye Officin er saa vel med Hensyn til Localet som øvrige Omstændigheder i særdeles god Orden«.

I August 1852 skrives, at Officinet er restaureret og betydelig forskønnet. Derimod savnes endnu en Medhjælper eller Lærling i Apoteket.

I 1856 oprettedes et lille Laboratorium.

W. knyttede en Del Urtekramhandel til Apoteket.

Han havde altsaa ingen Medhjælp i Apoteket, saa Apotekerfamilien var meget bunden og tog kun sjældent — og

Det gamle Apotek i Tranebjerg.

da i Regelen kun den ene af dem — Del i Selskaber. Det hændte da, at Venner, naar de kom fra et lystigt Lag, kaldte W. op ud paa de smaa Timer ved at trække i Apotekets Klokkestreng eller buldre paa Døren — for at faa en Bitter.

W. var, som Folk sagde, en meget renpillen Mand. Der var rent og fint i Apoteket, og det var flinke Folk.

I 1860 fik han en Stilling i København — maaske har det i Længden været en for bunden Stilling i Tranebjerg — som Kasserer i Firmaet Fr. Th. Adophs Enke, hvor han var til 1888. Sine sidste Aar levede han som Rentier i Hovedstaden.

1860 solgte W. altsaa Apoteket til

Julius Christian Brønning

for 18.500 Rdl.

Han var født i København 1821 som Søn af Hofbogbinde Ludvig Jensen Brønning. Var Discipel paa Dispensionsanstalten paa Alm. Hospital, cand. pharm. 1845. Var ved forskellige Apoteker, inden han 1860 købte Samsø Apotek.

Han overtog Samsø Apotek 1. Maj 1860 (Skødet tinglæst 3. Maj s. A.).

Han antog straks en Medhjælper, saa han ikke var saa bundet. Hans første, eller i alle Tilfælde en af de første, var exam. pharm. Lorentz Fribert, der var en Apotekersøn fra Kerteminde — hans Far var Fætter til N. F. S. Grundtvig. Han var fra Barnsben noget inde i Pharmacien. Senere oprettede han Uldspinderi i Tranebjerg. F. fortalte adskillige Træk fra det gamle Apotek, f. Eks.: Man kunde i sin Tid købe Rævefedt, Snogefedt, Troldepyt, Gøgespyt, ja, der skal endogsaa være noget, der kaldtes Englefedt, men det havde vi nu ikke; men derimod Theriak — et af de allerældste og mest berømte gennem Tiderne. Folk ændrede Navnet Theriak til »Teragelse«; men vi vidste jo, hvad det skulde betyde.

Hvoraf bestod det?

Det var oprindeligt et Middel mod Slangebid og indeholdt ikke mindre end 64 Bestanddele. Herimellem var Slangekød. Blodet af en Buk, som før Slagtingen fodredes med Selleri, Pimpinelle o. lign. Saa var der Jødekirsebær, Ingefær, saa var der Markgrevindepulver, der brugtes for Epilepsi — det havde vi dog ikke her, men f. Eks. paa Kalundborg Apotek, hvor jeg konditionerede en Tid. Det indeholdt ægte Guld — smaa Stumper af Bladguld. Men ogsaa Perler, Diamanter og ædle Stene har man pulveriseret og brugt som Medicin at indtage i Vand. Det var dog naturligvis kun de allerrigeste, som kunde tillade sig noget saadant. I Kalundborg Apotek var der i 1700: i Materialkammeret 655 forskellige Stoffer (Urter, men ogsaa Konserver, Spiritus og Tinkturer, i Sengekammeret en Mængde destillerede Vande og i Apoteket 202 Beholdere, deriblandt Safterne — men saa meget havde vi ikke; men vi lavede den Gang selv al Medicinen.

Paa Samsø Apotek solgtes mange Urtekramvarer som Kaffe, Te, Vin, Chokolade, Konfekt, Kiks, Lys, Sukker, Alterlys, Eddike samt Akvavitæ.

Det nuværende Apotek i Tranbjerg.

Brønning og Frue kom meget ud til Gæstebud hos Øens Honoratiores, men i 1873 solgte han Apoteket til C. A. Faber og flyttede til Kalundborg, hvor han døde og ligger begravet.

Carl Axel Faber

fødtes i Holstebro 15. Maj 1840 som Søn af Apoteker Henning Andreas Faber og Hustru Kirstine Hein.

Han var Discipel paa Holstebro Apotek 1855—59, blev cand. pharm 1860. Var derefter paa forskellige Apoteker, til han 1. Maj 1873 købte Samsø Apotek af Brønning for en Pris af 21.000 Rdl., deraf 15.000 for Privilegiet, og 2. Aug. 1873 blev han i Odense viet til Charlotte Vilhelmine Clausen, født 22. Maj 1849, Datter af Juveler C.

Faber var en initiativrig Mand, som straks efter Overtagelsen udvidede og restaurerede Apotekets Officin og Kælder.

Da Tranbjerggaard i 1884 flyttedes ud til sin nuværende Plads — den dækkede med Bygningen, Have og Toft

over nuværende Apotek med Have, Materialhandelen og Guldsmed Jurgens Ejendom — købte Faber Grunden, hvor nu Apoteket ligger, samt 1 Td. Land til Have, Matr. Nr. 17 a.

Apoteker Faber havde et stort Arbejde med at faa indrettet sit Apotek med et efter Tidens Krav stort Officin og et mindre Laboratorium saa vel som selve Apoteklokalet smukt udstyret, medens Fruen sørgede for Lejlighedens Interiør.

Ved Siden deraf havde Apotekeren en Apotekerkarl, som desuden hjalp til i Haven under Apotekerens og Fruens Opsyn.

I 23 Aar var Faber Apoteker her paa Øen, men allerede 56 Aar gammel døde han d. 16. Juni 1896. Enkefru Faber fortsatte med Apotekets Drift under Ledelse af sin senere Svigersøn, Apoteker Fr. Kabell. Han var født i København 21. Sept. 1871 som Søn af Stationsforstander og Artillerikaptajn K. Han havde været cand. pharm. paa Samsø Apotek 1892—94, og nogle Dage før Apoteker Fabers Død blev han udnævnt som Bestyrer af Apoteket. Mulig havde han allerede da haft et godt Øje til den unge 20-aarige Apotekerdatter Ebba Marie Faber. De bliver i alle Tilfælde gift 8. Maj 1899.

Kabell tog megen Del i det offentlige Liv paa Samsø. Han var saaledes ivrig for Ungdommens, i særlig Grad de nye Haandværkerlærlinges Oplærelse i den nye Teknisk Skole, som i 1900 blev færdigbygget paa den anden Side af Gadekæret over for Apoteket. Han ville, at der foruden i tekniske Fag ogsaa skulle undervises i Regning og Dansk. Samtidig oprettedes en Aftenskoleklasse med de to nævnte Fag samt Foredrag. Kabell var i flere Aar Forstander for Skolen.

Han var ivrig i Politik, konservativ, og han gik stærkt ind i den spændende og haarde Valgkamp i 1901, da Striden stod saa haardt for og imod Folketingsmand Christopher Krabbe i Anledning af hans Datters Stilling i Sønderjylland.

Enkefru Charlotte Faber døde 13. Marts 1909, 60 Aar gl. — baade Apoteker F. og Frue er begravet paa Tranebjerg Kirkegaard.

Kabell havde dog allerede i 1906 købt Vordingborg Apotek. Senere — i 1910 — købte han Svaneapoteket i Randers.

Samsø Apotek skiftede saa igen Ejer, idet det fra 1. Januar 1900 købtes af Hans Clausen Schultz for 116.000 Kr.

Den nye Apoteker var Sønderjyde, født 27. Januar 1868 paa Aakjær ved Gram, som Faderen, Gaardejer Johannes Schultz, ejede. Han var Discipel paa Svane-Apoteket i Aarhus 1886—90, blev cand. pharm. i 1892. Havde et Par Aar, 1903—06, Apoteket i Frederiksværk, da han som omtalt købte Samsø Apotek af Enkefru Faber.

De første Aar af sin Samsøtid var han Ungkarl, men 20. Oktober 1910 blev han gift med Gerva Johanne Møller, Datter af Grosserer M. i København. Han fulgte efter Kabell som Forstander for Teknisk Skole.

Han fik Apoteket fikset godt op, var selv en meget fiks Person. En anden stor Interesse var den store Have, som under hans kyndige Haand blev en Seværdighed med Dam, Rosenpergola og en Mængde smukke Blomster.

I sin Omgangskreds fandt han særlig to andre Mænd i Byen, der delte hans store Interesse for Botaniken, og det var Læge Jakob Engberg og Toldforvalter Sofus Fryd. De saa, at Samsinger havde en god Indtægt ved Avl af tidlige Kartoffler — de vendte adskillige Gange tilbage til Emnet, om man ikke kunde finde en endnu tidligere Sort. I Kompagni indforskrev de saa Kartoffelknolde fra flere Dele af Kloden og fra mange Lande — et rigt Sortiment, der var hvide, gule, blaaagtige, røde og rødbrøgede Knolde. De blev omhyggeligt sat i Urtepotter i Apotekets Kælder, naturligvis alle med Navnepinde. Saa mislykkedes Forsøget totalt. En Nat kom en Hund ned i Kælderen, hvor Huskatten opholdt sig, og saa gik den vilde Jagt. Næste Morgen saa

man det sørgelige Resultat. Urtepotter var knust, Jord og Kartofler laa hulter til bulter. Forsøget blev opgivet, og Apotekeren gav sin Havemand Hans E. Hansen Besked om at køre det hele ud paa Kompostbunken, hvilket naturligvis skete. Men da de groede muntert i Kompostbunken, lagde Hans Hansen mærke til de forskellige Toppe, og der var en, som foruden at komme tidligere end de andre viste sig at være yderig. Apotekeren gav ham Lov til at tage, hvad han vilde af den, og H. E. Hansen tog den nævnte Tops Kartofler hjem og fremavlede dem. Det viste sig, at nu kunde han sende tidlige Kartofler til København 2—3 Uger før andre, men han holdt Hæmmeligheden for sig selv. Hans Broder, Murer Mourits Hansen, Brundby, fik nogle Sættekartofler imod, at han intet maatte sige om Kartoflen, som H. E. Hansen havde givet Navnet »Sydens Dronning«, men Mourits Hansen var en stor Nimrod, og en Husmand fik nogle Sættekartofler for Jagten — og saa bredte denne tidlige Sort sig snart til hele Samsø, og nu er det den tidligste og mest kendte Sort saavel i København som Aarhus og Odense, naar der er Tale om tidlige Kartofler; men hvor den virkelig stammer fra, ved man ikke. Men Apotekeren glædede sig; thi saa var Eksperimentet dog kommet til Nytte.

I elleve Aar var Schultz Apoteker paa Samsø, men købte saa Kerteminde Apotek. I denne By havde han efterhaanden en Mængde Tillidsposter — i Byraad, Ligningskommission, Bladraad o. s. v.

Einar Olaf Gottlieb

fødtes paa Frederiksberg 11. Marts 1890 og døde 1950 kort før sin 60 Aars Fødselsdag.

Han var Søn af Apoteker G. ved Stens Apotek i København. Han blev cand. pharm. 1911 og var saa paa Samsø Apotek 1911—12. Derefter var han paa forskellige Apoteker, indtil han 1. Juli 1917 overtog Samsø Apotek for 185.000 Kr. Til Apoteket er knyttet Haandkøbsudsalg i Nordby og paa Tunø.

En af hans Forfædre var Apotekeren Nicolai Frederik Gottlieb i Kalundborg 1726.

Umiddelbart før Overtagelsen af Samsø Apotek blev han ægteviet til Frk. Aase Deichmann, Datter af Fyrmester D.

Apoteker G. havde et meget vindende Væsen, han havde kun Venner. Uden for sit Apotek og sin dejlige Have, som han og hans Hustru holdt i en saa fin og eksemplarisk Stand, at den er en af Øens store Seværdigheder, og de var altid villige til at vise den frem, havde han adskillige andre Interesser. Han var saaledes i adskillige Aar en virksom og interesseret Formand for Samsø Turistforening, hvis første Formand han var. Han var til sin Død Formand for Samsø konservative Folkeparti.

I 1936, da den nye Apotekerlov kom, fik Samsø Apotek en Særstilling, idet Privilegiet blev successioneret — kan gaa i Arv i lige mandlig Linie.

Ved sin Død efterlod han sig Enke og Sønnen Clemens. Han blev begravet paa Frederiksberg Kirkegaard.

Kilder:

E. Dam og A. Schæffer: De danske Apotekers Historie.

Artikler fra Samsø Folkeblad.

Skøder.

Mundtlige og skriftlige Overleveringer.

Fr. Poulsen: Samsø.

HØSTGILDE PAA ALGISTRUP OG ANDRE FOLKEMINDER

Ved **Christian Olsen**, Torpelund

I November 1925 besøgte jeg vor tidligere Nabo, Boelsmand Hans Nielsen og Hustru, Maren Sofie. For nogle Aar siden solgte de deres Ejendom i Kaltred og flyttede til Eskebjerg, hvor de boede i et pænt nyt Hus. De var glade og tilfredse over, at de kunde klare sig selv og ikke behøvede at ty til Nutidens demoraliserende Understøttelser.

»Vi forstaar slet ikke disse Tider, hvor det ligefrem er en Dyd at tage imod Hjælp og en Last at kunne klare sig selv og spare sammen til Alderdommen«, sagde Hans Nielsen, idet han bad mig sidde ned. »Men Gudskelov at Moder og jeg altid har sat en Ære i at klare os selv. Kan De sige mig, hvordan det skal gaa dem, der er unge nu, naar de bliver gamle? De er ikke vant til at spare. Kan eller vil de ikke arbejde, ja, saa faar de Hjælp i alle Ender og Kanter, men til den Tid vil der ikke være nogen, fra hvem man kan tage Pengene — nej, saamænd vil der ej. Og spare op til sin egen Alderdom er der ingen, der gør i Tider, hvor det at lægge Penge op næsten er en Forbrydelse — saa er man jo Kapitalist.«

»Ja, de gamle Dage, hvor Flid, Nøjsomhed og Sparsommelighed sad i Højsædet, var meget bedre og sundere, lad os hellere tale om de Tider. Jeg vil saa gerne høre noget fra gamle Dage. Hvor stammer De egentlig fra, Fru Nielsen?«

Og medens Ilden buldrede i den blanke Kakkelovn og gjorde det godt at være inde i den hyggelige og propre Stue, sad Maren Sofie i sin Lænestol og strikkede, og hun fortalte:

»Min Farfader hed Jacob Sørensen. Farmoder hed Dorthe. De boede paa »Aasen« i Faarevejle Sogn.

Morfader hed Lars Madsen. Han var født i Vejleby 1799, og Mormoder hed Ane Kirstine Olsdatter. Hun var født i Eskebjerg i Dagene omkring Mikkelsdag i 1797.

Mormoder kunde huske »Udflytningen«. Hendes Far skulde flytte fra Eskebjerg til Kulbjerg, hvor de fik et Hus under Algistrup paa 3 Tdr. Land. Mormoder kunde huske, at hun ved den Lejlighed maatte bære sin yngre Søster hele Vejen.

Morfader blev »Udrider« paa Algistrup. Han havde bl. a. det Arbejde, at han skulde ride ud og slaa paa deres Porte, der skulde paa Hoveriarbejde.

Den Gang huserede »Engelskmanden« jo voldsomt i disse Farvande; overalt var der Strandvagter. Mormoder sagde saa tit:

»Den Gang Engelskmanden var herinde med »Skægge«¹⁾, da gnækkede den, saa baade Mure og Vægge revnede«.

Mormoder havde en Tøs i Pleje, og hun sagde: »Engelskmanden skod min Fader«.

Om Morgenen bad Mormoder en Bøn, der begyndte saaledes:

Der gaar et Baand om dette Hus.
 Hvem bandt det?
 Det gjorde Jesus med sin Haand.
 Hvem sang Salmen?
 Det gjorde Jomfru Marie.
 Jomfru Marie stod med
 Bogen i sin Haand
 og Jesus paa sin Arm.

¹⁾ Formentlig Navnet paa en Kanon (eller Skib).

Her maa ingen Tyv paa Taget gaa.
 Her maa ingen Ulv bag Døren staa.
 Gud bevare Ild og Hus.
 Gud bevare baade ude og inde.
 Gud bevare baade Mand og Kvinde.

Bønnen læses tre Gange om Morgenen, før man opstaar.

Min Fader, Hans Jacobsen, blev født 1823, han døde den 26. Oktober 1911. Moder hed Kirsten og var født i Kulbjerghusene 1828. Hun døde ogsaa i 1911.

Mine Forældre maa være blevet gift henimod 1850, for min Fader maatte som nygift i Tjenesten. I Aaret 1850 laa han i Frederiksværk. Han var Sygepasser og var for Resten saa snild til at læge Saar. Medens han laa derinde, lærte han en Masse Viser, mest Soldatervisere. Dem skrev han saa op og sendte hjem til sin unge Kone, saa hun ogsaa kunde lære dem.

Tiden gik jo bedre, naar der blev sunget.

Jeg har her en lille Bog med de Viser, som Fader sendte Moder. Iblandt dem er der saadan en morsom Friervise. De maa gerne tage Bogen med hjem og skrive den af.

Jeg tror nok, at det var i 1866, at Etatsraad Lemvigh overtog Godset Algstrup. Etatsraaden havde været Læge, men praktiserede selvfølgelig ikke længere, dog kunde det hænde, at han gik ud og saa til Godsets Folk, naar de var syge, men det var mest i hans yngre Aar.

Fader, der var Hjulmand paa Algstrup, boede i Kulbjerghusene. Jeg blev født 1852.

De kan tro, at der var Arbejde nok, det er der for Resten endnu, naar bare Folk vil tage fat i det Arbejde, som byder sig til. Jeg maatte være med i Høsten paa Algstrup. Naar vi var ude at binde, gjaldt det om at rubbe sig, naar man var ved at faa opbundet; thi det var saa fløvt at komme til at binde det sidste Neg. Ja, det var lige meget enten det var Rug, Hvede, Byg eller Havre, men jeg tror dog nok, at det var værst at komme til at binde det sidste Havreneg, der kaldtes »Havrekællingen«. (De andre

kaldtes Rug-, Hvede- eller Kornkællingen.) Den, der kom til at binde Havrekællingen, blev til Spot og Spe. Havrekællingen, eller det sidste Neg, blev altid bundet, saa det kom til at ligne en Kvinde (aldrig en Mand). Først Baandet om Midten, saa blev der trukket en Visk Straa ud af Toppen ved hver sin Side, det var Armene. Resten af Toppen blev til Hovedet, det blev der vevlet (viklet) et Baand om af Straa, der hvor Halsen skulde være.

Naar vi kørte ind, og vi kunde se, vi kunde blive færdige den Dag, læssede vi ikke saa meget paa Vognene; thi der skulde være Plads til hele Høstmandskabet. De kan rigtignok tro, det var et smukt Syn at se alle de mange Vogne med de smukt pyntede Heste. Overalt paa Seletøjet var der anbragt straalende Efteraarsblomster, f. Eks. Georginer — der var ogsaa Aspergesgrønt. Den forreste Vogn var forspændt med Kørehestene, den kørte Frk. Lemvigh selv, ved sin Side havde hun i de senere Aar Kusken, bagi sad Frk. Harpöth¹) (Doktorens Datter i Snertinge) og Spillemanden. Det var for Resten saa morsomt, for der var et Par af Hestene, der kunde huske, at de havde været paa'en før, for de blev saa glade og morede sig aabenbart kongeligt ved hele Forestillingen. Den anden Vogn blev kørt af Forkarlen; i denne Vogn blev ogsaa Havrekællingen anbragt, en af Karlene sad og holdt hende, saa hun rigtig kunde præsentere sig. Derefter krøb alle Arbejderne, Mænd, Kvinder og Børn, under meget Halløj op i de andre Vogne. Det hændte for Resten en Gang, at en af Kuskene tog for kort Sving, da han fra Marken skulde dreje ud paa Vejen, Vognen væltede, og hele Mandskabet røg paa Hovedet i Grøften, heldigvis skete der ikke noget.

Og saa gik det med fuld Fart op imod Gaarden. Forrest kørte, som sagt, Frk. Lemvigh med Dannebrog ved sin Side. Spillemanden bag i Vognen blæste muntre Melodier

¹) Senere gift med Dr. Tulinius i Snertinge.

paa Hornet, og bagefter rumlede de 7—8 andre Høstvogne. Naar Frk. Lemvigh slog Knald med Pisken, og Hestene blev øjsens, sagde Spillemanden til Frk. Harpøth: »Er De bange?« Men Frk. Harpøth var ikke bange, naar Frk. Lemvigh var Kusk; thi dygtigere Kusk end hende skulde man lede om vidt og bredt, og det hvad enten det gjaldt om at køre med to eller fire Heste.

Lidt før det smukke Optog naaede Gaarden, holdt Frk. Lemvigh, Hornblæseren skulde af; thi han skulde staa oppe midt i Gaarden og modtage Vogntoget med Musik. Naar Hornblæseren var kommet op i Gaarden, slog Frk. Lemvigh et Knald med Pisken, og saa rullede hele Optoget ind gennem Porten, medens Hornblæserens gjaldende Fanfarer lød. Vi kørte Gaarden tre Gange rundt, og hver Gang vi kørte forbi Gangdøren, hvor Familien stod, raabte vi Hurra af Hjertens Lyst.

Om Aftenen var der saa et lille Gilde med skaaret Smørrebrød, Snaps og Kaffe med Æbleskiver, bagefter blev der danset lidt.

Se det var nu kun det lille Høstgilde, det var en festlig Afslutning paa Indbjergningen af Markens Afgrøder. Nej, saa skulde De bare se det store Høstgilde — det var vel nok Gilde det!

Se, det store Høstgilde blev altid holdt den sidste Lørdag i Oktober; det var meget betænksomt af Etatsraaden, at det skulde være en Lørdag, for saa havde vi jo hele Søndagen til at hvile og sove ud i oven paa Gaarsdagens Strabadser.

Etatsraaden mente, vistnok med Rette, at fik Karlene Lov til at bede en Pige og Pigerne en Karl med til Høstgildet, kunde der let komme Rivaliseringer og andet kedeligt ud af det. Derfor var der paa Algstrup den Ordning, at hver af Godsets Karle maatte bede en anden Karl med, og hver Pige maatte bede en Pige, og det var nu en god Ordning. Husmændene og deres Koner blev ogsaa bedt med, derimod ikke Børnene. Etatsraaden, der jo havde

været Læge, mente ikke, at det var rigtigt at tromme alle disse Børn sammen. Blot et af dem led af en eller anden Børnesygdom, kunde det smitte alle de andre. Desuden kunde Forældrene ogsaa bedre more sig, naar de ikke hele Tiden skulde passe paa Børnene, for være glade og more sig, det skulde de. Det var jo en Glædens Dag.

Etatsraaden bad aldrig sine Omgangsfæller med til Høstgildet. Han syntes, at ved dette gilde, der helt og holdent var Gaardens Folks, skulde de, uden at føle sig generet eller trykket af fremmedes Nærværelse, rigtig kunne folde sig ud, more sig og være glade. Det var saa fint tænkt af Etatsraaden. Kun Frøken Harpöth, der var Veninde med Frk. Lemvigh og kendt af alle Folkene, samt enkelte andre, fik Lov at komme med.

Ved Ettiden kom Gæsterne, der kunde vel være en 50—60 Stykker —, og de gik straks til Middagsbordene. Der var dækket meget smukt inde i den store Stue. Overalt var der pyntet med Blomster: Georginer, Asters, broget Løv og Aspargesgrønt. Naar alle var kommet til Sæde, blev Middagen serveret. Det var Oksekødsuppe med Boller med Korender i, bagefter Oksesteg med Sovs og Kartofler. Da Pigerne jo havde nok at gøre ude i Køkkenet med at øse op, skære ud o. lg., var det Karlene, der, iført hvide Forklæder, vartede op, de kunde ordentlig sno sig med de store, tunge Fade.

Efter Middagen fik de Kaffe med Kandis. Derefter blev Staldene beset, eller der blev spadseret i den store, smukke Have. Dansen begyndte tidlig, allerede Kl. 3. I den store Stue var der lavet en lille Tribune, hvor de tre Spillemand tog Plads, den ene af dem var Jens Peder Dideriksen fra Eskebjerg, og da han var en skrap Spillemand til at spille for (primo), var det intet Under, at der blev danset med Liv og Lyst. De kan tro, at Frk. Lemvigh mange Gange maatte rubbe sig for at komme over i Dansesalen og føre Dansen op med Forkarlen. Saadan hørte det sig til, og paa Algistrup var der ingen, der brød Traditionen.

De kan rigtignok tro, at der blev danset: Sextur, Pirrevals, Oksekov, Kontrasejre og alle de andre gode gamle Danse, som der sandelig var mere Musik i end i dem, der bruges nu. De lyder jo, som en Hund, der hyler, medens een staar og slaar paa et Par Spande.

Der blev danset til Kl. 5, hvorefter der blev serveret skaaret Smørrebrød. De kan nok forstaa, at det var et stort Arbejde at smøre de mange Stykker til alle de Mennesker, der paa denne Gildesdag havde Appetitten i Orden og som baade kunde og vilde sætte noget ned.

Aldrig saa snart var Maaltidet forbi, før der atter blev taget fat paa Dansen, der gik lige til Klokken var 8½. Til dette Klokkeslæt var alle de Karle og Piger bedt, som Gaardens Folk havde Lov til at bede.

Nu blev der atter stort Maaltid. Denne Gang var det Risengrød og Klipfisk. Ja, var det ikke utroligt, at vi atter kunde spise.

Og saa begyndte Dansen igen. Nu da Gæsterne var sammenspist og sammenrystede, forsvandt alt det generte, og jeg skal lige love for, at der nu blev danset med Fynd og Klem. Musikanterne sled i det, saa Sveden trillede. Selv om Etatsraaden betalte for Musikken, gav Karlene ogsaa Spillemandene noget, vel som Gengæld for den »Villighed«, de gjorde ved at spille en eller anden bestemt Dans som var Karlens Bravurnummer, og som han gerne ville sejle aved om i med den Pige, han elskede.

Inde i Stuen ved Siden af, hvor Dansen gik, sad nogle af de gamle, og dem, der ikke deltog i Dansen, og spillede Kort.

Kl. 12 blev der Pavse. Der blev baaret store Beholdere med Punsch og Æbleskiver ind. Og saa blev Talerne holdt. Naar Etatsraaden af en eller anden Grund ikke kunde være nærværende, holdt Frk. Lemvig Talen til Folkene. I jævne, men hjertelige Ord holdt hun en smuk Tale, hvori hun takkede hver især for den Indsats, de havde gjort. Det blev der drukket en Skaal paa og »Og dette skal være«

o. s. v. Naar der var talt det, der skulde tales, og hver Tale var skyllet ned med Punsch og Æbleskiver og »Og dette skal være«, blev der atter danset.

De kan rigtignok tro, at Jens Peter Dideriksen og hans Hjælpere nu tog fat og det med fornyet Kraft. Med Liv og Lyst gik Dansen, saa det gungrede i Gulvet hele Natten. De kan tro, Frk. Harpöth fik moret sig, hun dansede, saa hun, da vi holdt op ved Firetiden, havde store Huller i Skoene.

Forinden hver gik til sit, fik vi atter Kaffe, ja hvad synes De? Jeg siger altid, at den, der ikke har været til Høstgilde paa Algistrup i de gode gamle Dage, han ved ikke, hvad et rigtigt Høstgilde er, og saa saa pænt og nobelt det altid gik til.

Og saa er det saa sørgeligt at tænke paa, hvordan et andet Høstgilde der paa Gaarden endte, ja, det er nu mange, mange Aar siden. Ejeren af Gaarden hed Barner, og han havde en Datter. Tænk Dem saa bare, at en Aften, ligesom Dansen gik og Musikken lød, gik hun ud i Haven og druknede sig i et Parkhul (der er nogle, der siger, at det var i en Brønd, der nu er fyldt). Det er jo ikke til at vide, hvorfor hun gjorde det. Nogle sagde, at hun var forelsket i en af Gaardens Karle, andre, at da hun af Avispapir skulde sætte Papillotter i Haaret, fik hun pludselig Øje paa en Meddelelse om, at hendes Kæreste var død i Grækenland. Det være sig nu, som det vil, saa ligger hun nu begravet ude paa Marken i en Bakke, der hedder Portbjerg. Siden den Tid spøjte det i Haven, sagde man.

Fader havde med Kridt skrevet alle 12 Julemærker paa Bjælken i Værkstedet. Ved at holde Øje med dem kunde han saa rart holde Kontrol med, hvordan Vejret vilde blive i det kommende Aar. Naar Julemærkerne skulde »tages«, lagde Fader meget nøje Mærke til, hvordan Vejret var 1. Juledag. Saadan, som Vejret var den Dag, blev det i hele Januar Maaned. Var det Sol om Formiddagen og Regn om Eftermiddagen, ja, saa fejlede det jo ikke, at vi

fik godt Vejr i Januars første Halvdel og Regn i sidste. 2. Juledag gjaldt for Februar og saa fremdeles for alle tolv Dage.

Naar man skulde ud og se »Nytaarsny« første Gang, skulde man, hvis man da ellers ønskede at kende lidt til Fremtiden, tage Salmebogen med, og naar man saa saa »Nyet«, skulde man lade den gaa op. Gik den saa op ved en Begravelsessalme, betød det Dødsfald, men var det en Bryllupssalme, blev der Bryllup. Hvis man om Aftenen gik ud til Nyet og havde Brød og Sul i Haanden, skulde man sige: »Velkommen, Nytaarsny«, saa kom man ikke til at mangle Mad i det Aar. Skete det, at vi i mit Hjem tabte et Stykke Brød paa Gulvet, skude vi tage det op og kysse det og derefter spise det.«

»Ja«, afbryder Hans Nielsen, »den Gang var der saa meget, man skulde tage sig i Vare for, og saa meget, man skulde iagttage, for at det hele kunde gaa rundt. Man havde jo ikke saa mange Læger som nu. Folk hjalp sig med kloge Mænd og Koner og med Hjemmeraad, og der var saamænd meget af det, der var godt. Jeg er barnefødt ved Snevris Skov i Vørslev Sogn. I Skoven var der flere Træer, der var groet saadan sammen, at der fremkom et stort Hul mellem Grenene eller Stammerne. Forældre, hvis Børn havde »Skæver« (Engelsk Syge), gik op i Skoven og puttede dem gennem Hullet, saa skulde de nok blive raske. Efter at Barnet var puttet gennem Hullet, blev der bundet Uldtraade omkring Grenene, vel sagtens for at »binde« Sygdommen til Træet. Jeg har dog ikke selv set det, for det foregik tidligt om Morgenen og altid i den største Hemmelighed«.

»Oppe i Daurup Skov«, begyndte nu Maren Sofie, »staar der et gammelt Egetræ. Forneden deler Stammen sig i to Stammer, der saa atter noget højere oppe gror sammen igen, saa der er ligesom et stort Hul. En Dag tog mine Bedsteforældre Moder, der som lille var daarlig i Ryggen, og gik op i Skoven med hende. Da de kom hen til Træet,

blev Moder smurt i alle Leddene med tre Slags Salve, som de havde faaet af en Klog. Den ene Salve hed »Din-Salve«. Derefter puttede de hende gennem Træet. De Klude, som de havde brugt til at gnide Moder med, blev hængt op i Træet, de maatte ikke røres af andre, for saa fik de Sygen«.

»Hjalp det saa?«

»Moder fik Ro og blev noget bedre. Den Gang hjalp Folk sig jo med de Raad og Lægemidler, man havde for Haanden. Naar f. Eks. Børn havde Skurv, skulde de vaskes i Saltvand. Der var en Familie ude i Alleshave, hvis Børn var helt fulde af Skurv, de blev vaskede i Stranden.

For Gigt er Humlevand godt. Man koger en lille Haandfuld Humle til en Flaske Vand, deraf drikkes en Kopfuld tre Gange daglig. Det gjorde min Mand, og han kom sig.

Oppe i Romperup¹⁾ boede i min Barndom Hans Piver, Søren Piver og Piver Marie (mon ikke Navnet stammer fra den Gang, Mandfolkene var i Tjenesten, Piber?) Nok er det, i deres Have groede der en gul Blomst, som jeg, da jeg gik i Skole, gned mine Vorter med. Vorterne gik skam ogsaa væk.

Et Plaster til Ligtorne, maa ikke have noget Navn. De har dem vist paa Apotekerne. Naar man skærer Havemalurt i Hakkelse til Hestene, er det godt for Tænderne og Maven. Man kan ogsaa pille Malurtfrøet af og sætte paa Brændevin, saa er det godt til Menneskene«.

»Har De aldrig hørt nogen læse over Skæver?«

»Nej! Jeg hørte en Gang een, der læste over Tandpine, men det var ikke til at forstaa. Der var jo ogsaa de Kvinder, som, naar de vilde sikre sig en smertefri Forløsning, krøb ind under en Horseham²⁾. Det skulle gøres hemmeligt. Blev Barnet en Dreng, blev han en Varulv, blev det derimod en Pige, blev hun en Maar (Mar), der red Kar-

1) Da Romperups Beboere ikke syntes om Navnet, blev det forandret til Højsted.

2) Den Ham, Føllet ligger i.

lene om Natten. Har De ikke hørt Tale om Mareridt? Det er det — sagde man da. Naar Hestene var svedt om Natten, og Mankerne filtrede sammen (spejede = i urede), troede man, at »Maren« havde redet dem«.

»Har De aldrig hørt Tale om, at man, naar der var Forgørelse eller Uheld med Kreaturerne, gravede et eller andet levende Dyr ned i Gaarden?«

»Ja, se, da jeg var en lille Knold, tjente jeg som Hyrde-dreng i Forsinge«, sagde Hans Nielsen. »Der var der noget, som skulde graves ned i Porten. Det blev gravet ned om Aftenen, men hvad det var, ved jeg ikke. Jeg tror nok, det var et Dyr. Karlen, der kom borte fra, saa Hullet, og han sagde, at der var flere, der stod omkring det. Det var noget, Husbond lod grave ned. Han havde saadan et Uheld med sine Heste. I mange Aar mistede han baade en og to om Aaret.

Den Gang var der ikke andre Dyrlæger end Sønchsen i Romperup. Hans Mødding var for Resten saa fuld af Hestekroppe — det havde ikke gaaet i vore Dage.

Den Gang jeg kom hertil, hørte jeg fortælle, at Eskebjerg Bakke¹⁾ havde staaet paa gloende Pæle, og at Trol-dene gik omkring derinde.«

»Ja«, afbrød Maren Sofie, »det er rigtig nok. Mormoder fortalte, at naar Trol-dene skulde bage, gik de ned i Byen og laante den lange Stang, som man bruger til at skubbe »Brødderne« ind i Bageovnen med.

Oppe i Bakken, »Muldhøj«, dansede Nisserne. Det kunde man se, sagde flere. Det sagde Mormoder ogsaa, og det var saamænd ikke saa underligt, at de dansede, for de var rige. En Gang blev der fundet et Guldarmaand deroppe, men det kom vist ind paa Museet, og lige i Nærheden, ved Gærdet, blev der fundet en Mand i en Grav, og han havde et stort Sværd ved sin Side.

Ovre ved Blaurbjergbakken gik en So, en Spøgelsesso,

¹⁾ Kaldes ogsaa Bavren og Kaldemigstandse (se Chr. Olsen: Fra Nordvestsjælland).

som kaldtes for »Blaurbjergsoen«. Man var bange for at møde den om Natten. Inden Mormoder blev gift med Morfader, var hun først forlovet med Sønnen fra Blaurbjerggaarden, men han døde. Det kan jo godt være, at Mormoder har set Soen, for hun talte tit om den, Folk saa jo, at den gik der, og de skulde nok vide at hytte sig for den.«

»Har De ikke hørt noget om Forgørelse, Hans Nielsen?«

»Forgørelse! Nej, det har jeg ikke. Det skulde da lige være den Gang, vor Nabo, Christen Enevoldsen, var et Ærinde ovre hos en gammel Kone i Kaltred. Hun hed Ane Dines (Faderen hed Dines). Da Christen skulde til at køre hjem, var det ham umuligt at faa Hesten ud af Stalden. Tænk Dem, saa maatte han rykke den baglæns ud. Ane Dines havde selvfølgelig gjort nogle Kunster. Ellers var det jo en regel, naar man var ude at køre, og der var gjort »Kunster«, saa man pludselig ikke kunde komme videre, at man tog det ene Hjul af og lagde det op i Vognen.«

»Ja, men saa faldt Vognen jo ned, der hvor Hjulet havde siddet.«

»Ja, hvis da ikke e e n holdt op i Vognen, og det blev Vedkommende jo tvunget til ved det, at man tog Hjulet af.«

»Hvem skulde det vel være?«

»Ja, se, det er jo ikke godt at vide, men saa kunde man køre.«¹⁾

»Har De aldrig haft Varsler?«

»Varsler! Nej, Gudskelov og Tak«, siger Maren Sofie, »selv har jeg ikke haft noget Varsel, men den Gang, da vi boede i Kulbjerghusene, kom Kristen Ols Marie en Dag ind til vort. Da hun kom ind i Stuen, udbrød hun:

»Ih, der ligger jo et Par Halmstraa overkors — det betyder Dødsfald.«

Der laa virkelig ogsaa et Par Halmstraa overkors, og

¹⁾ Det er Djævelen, der menes, men det generer de fleste ældre sig for at sige — man er jo da heldigvis ikke overtroisk.

det har man jo nok hørt betyder Dødsfald. — Samme Dag kom der Bud om, at hendes Svigermoder var død.«

»Man siger jo ogsaa, at naar Hundene tuder, betyder det Lig«, tog Hans Nielsen til Orde. »Den Gang vi boede nede i Kaltred, havde min Nabo, Appelgren, og jeg hver sin Hund. Da den spanske Syge rasede, tudede de to Hunde, saa det var noget saa voldsomt. Naar den ene holdt op, tog den anden fat. Der var flere Lig i Kaltred, og i Sognet var der ni Lig paa een Gang. Da Sygdommen endelig langt om længe holdt op, tav Hundene.

Naar Uglen hujer, betyder det Uvejr, jeg kan ikke huske, hvad der er i Vejen med ham, naar han skrigger.

Min Moder sagde altid, naar Katten rev i Træerne: »Nu faar vi snart Storm«, og det slog ogsaa til.

Klør Næsen, faar man næsvise Fremmede.

Hikker man, er der nogen, der taler om Een.

Naar nogen nøs, sagde man: »Gud velsigne dig« — der er dem, der siger »Prosit«, men det hører ingen Steder hjemme. Det med at sige »Gud velsigne dig« stammer fra, der en Gang var en slem Nysesyge, som Folk døde af. Naar nogen nøs, vidste man, de havde Sygdommen, og saa var det jo kun naturligt, at man bad Gud velsigne dem«.

Hans Nielsen tav, hans Blik er saa verdensfjernt, det er tydeligt, at denne Samtale har skruet ham tilbage til hans Ungdomsaar. Det begyndte at regne, og jeg brød op:

»Nu skal De begge to have saa mange Tak for alt det interessante, De har fortalt mig fra gamle Dage«.

»Selv Tak«, sagde Maren Sofie. »Det er saamænd ikke interessant for os, for saadan levede Folk, og saadan troede og tænkte man, inden disse nymodens tossede tider kom, Tider, hvor ingen er tilfreds mere. Men Tiden gaar jo rask, naar man saadan snakker, se bare hvor stort et Stykke jeg har strikket, medens De har været her«.

Maren Sofie pegede paa Strømpen, og det var sandelig ogsaa et langt Stykke, hun havde strikket. — Et sidste Blik rundt i den hyggelige lille Stue, og jeg tørnede ud i Efteraarets Regn og Blæst.

LITTERATUROVERSIGT

Af Bøger, som specielt omhandler Emner fra vor Landsdels Historie, har jeg i det forgangne Aar kun set Dyrslæge Kr. Boers Bog om hans Fødesogn, Uggerløses Historie, en fortrinlig Bog, som han har samlet Materiale til i mange Aar, en af de bedste Sognehistorier, jeg har læst. Den udkom paa eget Forlag (Kr. Boers, Sorø), og det meste af Oplaget var forudbestilt af Sognets og Omegnens Folk.

Chr. Heilskovs Dansk Provinstopografi, der udkom i 1920 og stadig er en meget nyttig Bog for Lokalhistorikere, har i 1949 faaet et Supplementbind, som bliver lige saa uundværligt, idet det dels medtager de sønderjyske Landsdele og dels supplerer Hovedværkets Oversigt over Tidsskriftsartikler, der sluttede med 1912, saaledes at det naar op til 1915, da »Dansk Tidsskrifts Index« begyndte. Endelig er medtaget en hel del ældre Stof, som manglede i første Bind. En meget nyttig Bog.

»Fortid og Nutid«, Dansk historisk Fællesforenings Tidsskrift, har med Aargangen 1949 faaet et større og smukkere Format, en anselig Bog paa 120 Sider. Af Indholdet kan nævnes Dr. Vilh. Lorenzens Artikel om vore middelalderlige Voldsteder med en kraftig Opfordring til nu i Tide at foretage en rationel Undersøgelse og Opmaaling af Voldstederne. Professor, Dr. Bøggild-Andersen fremsætter nogle Synspunkter over Hjemstavnsforskning, en Artikel, som bør læses af alle, som arbejder paa disse Felter. Georg Nørregaard gør opmærksom paa Toldinspektørernes Aarsberetninger, en hidtil lidet benyttet Kilde til Købstædernes Historie. Johan Hvidtfeldt fortæller, hvad Krigens Ødelæggelser af tyske Arkiver, Biblioteker og Museer betyder for Studiet af dansk Historie. Endelig indeholder Bogen en lang Række meget værdifulde Litteraturanmeldelser og Referater fra Aarsmøderne i D. hist. Fællesforening og i D. kulturhist. Museumsforening. — Bogladepris 10 Kr., men vore Medlemmer kan abonnere for 6 Kr. ved Henv. til undertegnede.

Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1950, et Dobbelthæfte paa 188 Sider, tilegnet Dr. M. Mackeprang paa hans 80 Aars Dag, indeholder 22 rigt illustrerede Artikler omhandlende Emner fra alle Museets Omraader, et storslaaet Vidnesbyrd om den vidtspændende Virksomhed, Nationalmuseet udfolder.

Jul i Kalundborg 1949 indeholder flere Bidrag til Byens og Egnens Historie, f. Eks. Henrik Malbergs Ungdomsminder fra Kalundborg, Røsnæs Fyrs Historie, Kalundborg Haandværkerforening gennem 100 Aar, Kalundborgkredsens Historie i 100 Aar;

det bedste Bidrag er Dr. J. S. Møllers Erindringer fra hans Arbejde som Læge, Biblioteks- og Museumsmand i Kalundborg 1893—1936.

J u l i H o l b æ k 1949 har ogsaa lokalhistoriske Bidrag. Andrea E. Sørensen skriver om Juleskikke paa Holbækegnen, Jørgen Petersen afslutter sin Skildring af Skolelærer og Birkedommer Weynhof i Gislinge, Milla Nelson om Elektriciteten paa Orø og Albert Thomsen om Holbæks første Skibsbyggeri og dets 13 Skonnerter. **A. T.**

HISTORISK SAMFUND I 1949

A a r s m ø d e t afholdtes Lørdag den 6. Marts i Holbæk. Paa Generalforsamlingen aflagde Formanden, Overlærer Thomsen, Aarsberetning, der ligesom Regnskabet, aflagt af Kassereren, Postass. Tilly, godkendtes. Næstformanden, Postmester Paludan-Müller, meddelte, at den skriftlige Afstemning i 1948 var resulteret i, at de tre afgaaende Styrelsesmedlemmer, Troels Trier, Th. Sestoft og Alb. Thomsen, var blevet genvalgt. Nu indstillede Styrelsen de for 1949 afgaaende til Genvalg, E. Nylev, Bent Rasmussen og Paludan-Müller, hvilket vedtoges. De to Revisorer, E. Nysted-Christoffersen og V. Olsen, genvalgtes. Til Repræsentant i Højby Sogn valgtes Aamtsraadsmedl. Wm. Nybjerg. Næste Aars Mødested: Jyderup. Formanden gav Oplysninger om Planen om at faa rejst en Mindesten i Ruinparken ved Kalundborg for Esbern Snare. Det vedtoges at opstille et Par Sten med Aarstal ved en bevaret Baalplads fra Stenalderen ved den nye Idrætsplads ved Vommevad. Endelig omtaltes Planen om en Sommertur til Slangerup, evt. Søborg, Æbelholt eller Frederiksborg.

Ved det efterfølgende offentlige Møde talte Postm. P a l u d a n - M ü l l e r om Grundlovens 100 Aars Jubilæum og derefter Militærhistorikeren, Kapt. G o r d o n - N o r r i e om Krigen 1849.

S o m m e r u d f l u g t e n foretoges Lørdag d. 18. Juni; Deltaerne samledes Kl. 14 i Slangerup Kirke, hvor Pastor Strengberg talte. Efter Kaffeord paa Hotellet kørtes til Frederiksborg, hvor Museumsinsp. Jørg. Paulsen ledede en Omvisning i Slottet. I Slotskirken spillede Slotsorganisten paa »det historiske Orgel«, og derefter gik Selskabet over paa Hotel »København« og spiste Aftensmad.

— Med Aarbogen 1949 fulgte II. Hefte af den nye Udgave af H. V. Clausens »Fra Holbæk Amt«, der omhandlede Tølløse-Eggen, Holbæk By og Holbæks Omegn, ialt 84 Sider. Aarbogen selv var paa 112 Sider.

M e d l e m s t a l l e t var 1. Jan. 988. Nu har vi endelig naaet de 1000, som vi saa længe har stræbt efter; pr. 1. Jan. 1950 har vi 1026 Medlemmer, og Historisk Samfund er dermed et af de største i Landet. Vi beder Medlemmerne hjælpe os, at vi ikke alene kan holde Tallet, men ogsaa naa endnu højere op!

Albert Thomsen.

Sammendrag af Historisk Samfunds Regnskab for 1949

Indtægt:

A	Kassebeholdning og tilskrevne Renter	Kr. 2153,86
B	Tilskud: Holbæk Byraad 100, Kalundborg Byraad 50, Holbæk Amt 200, Holbæk Amts Sparekasse 200, Spare- og Laanekassen 100, diverse Sogneraad 245	» 895,00
C	Kontingenter	» 4448,10
D	Salg af Aarbøger	» 138,67
E	Møder	» 345,00
F	Diverse	» 4,70
		<hr/>
		Kr. 7985,33

Udgift:

A	Aarbogens Trykning, Clicheer o. l.:	Kr. 4056,20
B	Forfatterhonorar	» 252,00
C	Udsendelsesudgifter	» 684,43
D	Administration (Sekretærhonorar)	» 300,00
E	Møder	» 766,89
F	Porto, Telefon m. m.	» 204,05
G	Repræsentation	» 95,85
H	Diverse	» 205,34
	Kassebeholdning	» 1420,47
		<hr/>
		Kr. 7985,33

Holbæk, den 22. Februar 1950.

A. Tilly.

Det attesteres herved, at ovennævnte Regnskab er i Overensstemmelse med Bilag og Kassebog. Kassebeholdning og Sparekassebøger er forevist os.

Holbæk, den 24.—2. 1950.

V. Olsen,
sign.

E. Nysted Christophersen.
sign.